

T.C.

TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ Ve ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**ABD’NİN 2003’TE IRAK’I İŞGALİ VE BUNUN IRAK’TAKİ
DİNİ, MEZHEPSEL VE ETNİK BÖLÜNMELELER ÜZERİNDEKİ
OLUMSUZ ETKİLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan:

MOHAMMED MAHDI ALI - ALI

Danışman:

Dr. Öğr. Üyesi MAYADA KAMAL ELDEEN

Tokat- 2025

ETİK SÖZLEŞME

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, " Abd'nin 2003'te Irak'ı İşgali Ve Bunun Irak'taki Dini, Mezhepsel Ve Etnik Bölünmeler Üzerindeki Olumsuz "danışmanlığında hazırlamış olduğum “Dr. Öğr. Üyesi Mayada Kamal Eldeen” adlı Yüksek Lisans/ Doktora tezinin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

/ /2025

MOHAMMED MAHDI ALI - ALI

JÜRİ KABUL VE ONAY

Mohammed Mahdi Ali, Ali tarafından hazırlanan “ABD'nin 2003'te Irak'ı İşgali ve Bunun Irak'taki Dini, Mezhepsel ve Etnik Bölünmeler Üzerindeki Olumsuz Etkileri” adlı tez çalışmasının savunması 11 Aralık 2024 tarihinde yapılmış olup aşağıda sunulan jüri üyeleri tarafından Oy Birliği / Oy Çokluğu ile kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

İmzası

Tez Danışmanı. Dr. Öğr. Üyesi Mayada Kamal Eldeen

.....

Üyeler: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Ozan Şahin

.....

Üyeler: Dr. Öğr. Üyesi ALİ Semir

.....

ONAY

...../...../.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ÖNSÖZ

Başarmak için çok çalıştığımız bazı şeyleri hayatımızdaki önemli insanlara ithaf etmek isteriz. Bu yüzden bu çalışmayı başta, hayatımda büyük öneme sahip olan aile üyelerime; çalışmayı yürüttüğüm sırada benden maddi manevi desteğini esirgemeyen arkadaşlarıma ve son olarak da keyifli bir eğitim dönemi geçirmemi sağlayan Gaziosmanpaşa Üniversitesi'ne ithaf ediyorum. Bununla birlikte kıymetli Bölüm Başkanı Prof. Dr. Muittin Demiray'a, saygıdeğer diğer tüm öğretim üyelerine, sevgili tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Mayada Kamal Eldeen'e ve değerli vakitlerini ayıran tez jürisindeki hocalarıma teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

Bu çalışmada, ABD'nin 2003 yılındaki Irak işgalinin, Irak'taki dini, mezhepsel ve etnik unsurlar üzerindeki etkileri geniş kapsamlı olarak araştırılmıştır. İşgal ile birlikte Saddam Hüseyin rejiminin çöküşü, Irak'ta siyasi manzarayı büyük ölçüde değiştirmiştir. Bu çöküş Şii çoğunluğu güçlendirirken Sünni azınlığı marjinalleştiren bir iktidar boşluğu yaratmıştır. Bu değişiklikler mezhepsel gerilimleri yoğunlaştırmış, Şii ve Sünni gruplar arasında şiddetli çatışmalara yol açmış ve Irak'taki El Kaide ve IŞİD gibi isyancı örgütlerin yükselişini körüklemiştir. Bu arada Kürt nüfusu, Kuzey Irak'taki özerk bölgelerini sağlamlaştırmak için bu siyasi istikrarsızlıktan yararlanmış ve etnik manzarayı daha da karmaşık hale getirmiştir. Bu araştırma dış faktörlerin, özellikle de İran yanlısı ve İran karşıtı hizipleri şekillendirerek Irak toplumundaki bölünmeleri derinleştiren İran-ABD rekabetinin rolünü de ele almaktadır. Irak'taki tüm bu süreçlerden dini ve etnik azınlıklar da -Ezidiler ve Hristiyanlar gibi- ciddi şekilde etkilenmiştir. Birçoğu zulme, yerinden edilmeye ve şiddete maruz kalmıştır. Bu çalışma, ABD işgalinin Irak'ın iç bölünmeleri ve istikrara yönelik devam eden zorlukları üzerindeki uzun vadeli etkilerinin kapsamlı bir analizini sunmayı amaçlamaktadır.

ANAHTAR KELİMELEER: ABD, Irak, İşgal, Dini, Mezhepsel Çatışmalar

ABSTRACT

This research investigates the deep and far-reaching effects of the 2003 U.S. invasion of Iraq on the country's religious, sectarian and ethnic divisions. The collapse of Saddam Hussein's regime created a power vacuum that shifted the political landscape, empowering the Shia majority while marginalizing the Sunni minority. These changes intensified sectarian tensions, leading to violent conflicts between Shia and Sunni groups, and fueling the rise of insurgent organizations, including Al-Qaeda in Iraq and ISIS. The Kurdish population, meanwhile, capitalized on the instability to solidify their autonomous region in northern Iraq, further complicating the ethnic landscape. The research also addresses the role of external factors, particularly the Iranian-American rivalry, which deepened divisions within Iraqi society by aligning factions along pro-Iranian and anti-Iranian lines. Additionally, religious and ethnic minorities such as the Yazidis and Christians were severely impacted, facing persecution, displacement, and violence during this period. This study aims to provide a thorough analysis of the invasion's long-term effects on Iraq's internal divisions and its ongoing challenges to stability.

KEYWORDS: USA, Iraq, Occupation, Religious, Sectarian Conflicts

İÇİNDEKİLER

Sayfa.

ETİK SÖZLEŞME.....	i
JÜRİ KABUL VE ONAY	i
ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
Birinci Bölüm: GİRİŞ	1
1.1 Tezin Konusu	2
1.2 Tez Amacı... ..	3
1.3 Tezin önemi.....	4
1.4 Tezin Kapsamı ve Sınırlılıkları	4
1.5 Tezin Hipotezleri	5
1.6 Tezin Araştırma Soruları	5
İkinci Bölüm: 2003 ÖNCESİ IRAK'IN DİNİ, MEZHEPSEL VE ETNİK YAPISI	6
2.1 Irak Hakkında Genel Bilgiler	6
2.2 Irak'ın Etnik Yapısı	9
2.2.1 Araplar.....	9
2.2.2 Kürtler.....	11
2.2.3 Türkmenler	15
2.3 Irak'ın Mezhebi ve Dini Yapısı.....	19
2.3.1 Şii Müslüman Çoğunluğu	19
2.3.2 Sünni Müslüman Azınlık	21
2.3.3 Irak'taki Hristiyan ve Diğer Dini Azınlıklar	24
2.3.4 Ezidiler ve Diğer Azınlıklar	25
Üçüncü Bölüm: 2003'TE ABD'NİN IRAK'I İŞGALİ.....	30
3.1 İşgale Giden Süreç.....	30
3.2 ABD'nin Irak' İşgali.....	33

3.2.1 BMGK Kararları.....	35
3.2.2 ABD Koalisyonu	36
3.3 ABD'nin Irak'a Saldırısının Nedenleri ve Bahaneleri	37
3.3.1 İran'ın Irak'taki Siyasi Gücünün Doğası	39
3.3.2 Kitle İmha Silahları	41
3.3.3 Birleşmiş Milletler Denetimleri ve Silahsızlanma	43
3.4 2003'te Irak'ın İşgalinin Ekonomik Nedenleri ve Irak Petrol Rezervlerinin Varlığı.....	44
3.4.1 Irak Ekonomisinde Petrolün Rolü	45
3.4.2 Irak Petrol Rezervlerinin Stratejik Önemi	47
3.4.3 Petrol Geliri Dağılımı ve Ekonomi.....	48
3.5 Irak Hükümetinin ve Muhalefetinin Yaklaşımı ve Tutumu.....	49
3.5.1 Iraklı Muhalefet Grupları	50
3.5.2 Eski Baas Hükümeti Üyeleri	50
3.5.3 Geçici Irak Hükümeti	51
3.6 Irak'ın İşgaline Bölgesel ve Uluslararası Aktörlerin Tutumu	52
3.6.1 Birleşmiş Milletler (BM) ve Arap Devletleri Birliği	52
3.6.2 İran ve Türkiye	53
3.6.3 Rusya ve Çin	55
3.6.4 Birleşik Krallık ve Fransa	55
Dördüncü Bölüm: ABD İŞGALİ'NDEN SONRA IRAK.....	57
4.1 Yeniden Yapılanma Çabaları	57
4.2 Geçici Koalisyon Otoritesi'nin Kurulması	59
4.3 ABD'nin Irak'ta Demokrasi Kurma Çabaları.....	61
4.4 2003 Sonrası Irak Ekonomisi	66
4.4.1 İşgalden Sonra Ekonomik Çöküş	66
4.4.2 Petrol İhracatının Azalması.....	68
4.4.3 Ülkede Yolsuzluk, Ülke Kaynaklarının İsrافی.....	69
4.4.4 Devlet kurumlarının zayıflaması	72

Beşinci Bölüm: ABD’NİN 2003 IRAK’I İŞGALİNİN ÜLKEDE DİNİ, MEZHEPSEL VE ETNİK BÖLÜNMELELER ÜZERİNDEKİ OLUMSUZ ETKİLERİ	74
5.1 İşgalden Sonra Irak’ta Ortaya Çıkan Etnik ve Mezhepsel Tartışmalar	74
5.1.1 Şiiler ve Sünniler Arasında Yaşanan Çatışmalar	76
5.1.2 Şii Silahlı Grupların ABD Güçlerine ve Müttefiklerine Yönelik Saldırıları	79
5.1.3 Şii Silahlı Grupların 16 Ekim’de Kürtlere Yönelik Saldırısı.....	84
5.1.4 Ezidi Dininin Yok Edilmesi, Türkmenlere ve Etnik Azınlıklara Yönelik Saldırıları.....	86
5.1.5 Hristiyanların Göçü ve Aşırı İslamcıların Saldırıları	92
5.2 2003 Sonrası Irak’ta Terör Örgütlerin Ortaya Çıkışı	95
5.3 ABD’nin Yaklaşımı Ve Tutumu	97
5.3.1 ABD ve Batı Demokrasisinin Aktarılması ve Kültürel Farklılıkların Göz Ardı Edilmesi.....	99
5.4 Dış Faktörler: Irak Topraklarındaki İran-ABD Çatışmaları ve Irak Toplumunun İki Cepheye Bölünmesi.....	101
5.5 ABD'nin 2003 Irak'ı İşgalinin Dini, Mezhepsel ve Etnik Bölünmeler Üzerindeki Etkileri.....	104
SONUÇ.....	109
Kaynakça.....	113

BİRİNCİ BÖLÜM: GİRİŞ

ABD'nin 2003'te Irak'ı işgali, Irak'ın sosyal, politik ve ekonomik manzarası üzerinde derin ve kalıcı etkiler meydana getirdi. ABD hükümetinin Irak'taki kitle imha silahlarının imhası ve Saddam Hüseyin'in otoriter rejimine son verilmesi gerekçesiyle meşrulaştırdığı işgal, kısa sürede karmaşık ve çok yönlü bir çatışmaya dönüştü. Bu araştırma, işgalin olumsuz yansımalarını kapsamlı bir şekilde incelemeyi, özellikle de Irak'taki dini, mezhepsel ve etnik bölünmeleri nasıl şiddetlendirdiğine odaklanmayı amaçlamaktadır. İşgalden önce Irak, çeşitli dini ve etnik gruplar arasında hassas bir dengeyi otoriter yöntemlerle koruyan bir rejim tarafından yönetiliyordu. Bu rejimin ortadan kaldırılması, savaş sonrası etkili planlamanın yokluğuyla birleştiğinde, mevcut gerilimleri yoğunlaştıran bir güç boşluğuna yol açtı. İşgalin ardından siyasi gücün büyük ölçüde mezhep çizgisinde yeniden düzenlenmesine tanık olundu ve bu durum Irak toplumunun yapısını önemli ölçüde değiştirdi.

İşgal Birleşmiş Milletler, Arap Devletleri Birliği gibi uluslararası örgütler ve Rusya, Çin, Fransa, İngiltere, Türkiye ve İran gibi büyük dünya güçleri tarafından tepki ile karşılandı. Bu uluslararası tepkiler hem savaşın gidişatını hem de ardından gelen işgalin doğasını etkiledi. ABD işgali, Irak'ın başlıca mezhepsel ve etnik grupları (Şiiler, Sünniler ve Kürtler) arasındaki bölünmeleri daha da derinleştirdi. Mezhepsel şiddet arttı ve toplulukları parçalayan acımasız bir misilleme ve çatışma döngüsüne yol açtı. Güç mücadeleleri ve yolsuzluk, istikrarlı bir yönetim yapısının kurulmasını engellediğinden, siyasi kurumları yeniden inşa etme çabaları genellikle bu bölünmelerin önüne geçmekte yetersiz kaldı. Ekonomik çöküş, yaygın yolsuzluk ve devlet kurumlarının zayıflaması ülkenin istikrarsızlığını artırdı. Bununla birlikte hem iç hem de dış faktörler çatışmaların tırmanmasına sebep oldu. İçeride ABD güçlerine ve mezhepçi milislere yönelik saldırılar ülkeyi istikrarsızlaştırırken, dışarıda ise İran ile ABD arasındaki rekabet Irak topraklarında devam ederek durumu daha da karmaşık hale getirdi. 2003 sonrası terörizmin yükselişi, özellikle de IŞİD gibi grupların ortaya çıkışı, halihazırda değişken olan ortama başka bir karmaşıklık katmanı daha ekledi.

Bu çalışma, ABD işgalinin Irak'taki dini, mezhepsel ve etnik bölünmeler üzerindeki kalıcı olumsuz etkilerine ışık tutmayı ve Irak'ın istikrar ve birlik arayışında karşılaştığı zorlukların anlaşılmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

1.1 Tezin Konusu

“ABD'nin 2003'te Irak'ı İşgalinin Ülkedeki Dini, Mezhepsel ve Etnik Ayrımlar Üzerindeki Olumsuz Etkileri” başlıklı bu araştırmada, farklı dini ve etnik yapılara sahip bir ulus olan Irak'ın karmaşık ve uzun süredir devam eden sosyo-politik dokusu derinlemesine incelenmiştir. Tarihsel olarak Irak Şii ve Sünni Müslümanlar, Kürtler, Hristiyanlar, Türkmenler, Ezidiler ve diğer azınlıklardan oluşan bir topluluklar mozağine ev sahipliği yapmıştır. Bu etnik gruplar çeşitli rejimler altında, özellikle de otoriter bir rejim ile etnik ve mezhepsel gerilimleri büyük ölçüde bastıran, bununla birlikte Şiilere ve Kürtlere yönelik baskıcı ve ayrımcı politikaları ile bilinen Saddam Hüseyin döneminde de bir arada yaşamaya devam ettiler.

2003 yılında ABD önderliğindeki Irak işgali, ülke tarihinde dramatik bir dönüm noktasına işaret ediyordu. ABD ve müttefikleri tarafından Irak'ta var olduğu iddia edilen kitle imha silahlarının imhası ve Saddam Hüseyin'in diktatörlüğüne son verilmesi bahanesiyle meşrulaştırılan işgal, Baas rejiminin hızla çökmesine yol açtı. Ancak ortaya çıkan güç boşluğu Irak'ın kırılgan sosyo-politik manzarasını açığa çıkardı ve daha da kötüleştirdi. Ordu ve polis de dahil olmak üzere devlet kurumlarının dağıtılması ülkeyi daha da istikrarsızlaştırdı ve ülkeyi isyanlara, mezhep çatışmalarına ve dış etkilere karşı savunmasız bıraktı.

ABD, demokratik ideallere dayalı yeni bir siyasi düzeni hayata geçirirken, Irak'taki dini ve etnik kutuplaşmalar daha da belirginleşti. Saddam Hüseyin döneminde ayrıcalıklı muamele gören ve marjinalleşen Sünni azınlık işgalden sonra güç kaybetti ve Şiilerin siyaset sahnesinde söz sahibi olması ile güç dengesi değişti. Güç dengesindeki bu değişim, İran'ın artan nüfuzuyla birleştiğinde mezhepsel gerilimleri artıran bir etki yaptı ve Irak'ta El Kaide gibi terör örgütlerinin ve daha sonra IŞİD'in ortaya çıkmasını da tetikleyecek şiddetli isyanlara yol açtı.

Kürtler, Türkmenler, Ezidiler ve Hristiyanlar gibi etnik ve dini azınlıklar da işgal sonrası istikrarsızlıktan büyük darbeler yediler. Kuzeyde yarı özerk statü kazanan Kürtler, tartışmalı bölgeler nedeniyle Bağdat'la çatışmalar yaşadılar. Azınlık toplulukları şiddet ve zulmün hedefi haline geldi; birçoğu evlerini terk etmek zorunda kaldı. İşgalin ardından yaşananlar, Irak'ın sosyo-politik düzenini önemli ölçüde yeniden şekillendirdi ve ülkenin istikrarını ve yönetimini etkilemeye devam eden dini, mezhepsel ve etnik ayrımları pekiştirdi. Bu tez, 2003 işgalinin bu bölünmeleri nasıl tetiklediğine, uzun vadeli istikrarsızlığa ve köklü toplumsal kırılmalara yol açtığına dair kapsamlı bir analiz sunmayı amaçlamaktadır. Tez içerisinde mezhepsel şiddetin yükselişi, azınlıkların marjinalleşmesi, militan grupların ortaya çıkışı ve Irak'ın iç dinamiklerini etkileyerek mevcut durumu şekillendiren dış faktörlere yer verilmiştir.

1.2 Tez Amacı

2003 yılında Irak'ın işgali, çağdaş tarihte uluslararası çapta derin ve kalıcı etkileri olan çok önemli bir olaydı. Irak Savaşı'na ilişkin kapsamlı bir literatür olmasına rağmen işgal ile Irak'taki dini, mezhepsel ve etnik ayrımların şiddetlenmesi arasındaki karmaşık etkileşim hakkında literatürde hala bir boşluk söz konusudur. Bu tezin ana amacı, işgalin Irak'taki mevcut etnik ve mezhepsel yapılarda meydana gelen bölünmeler üzerindeki etkilerinin yanı sıra işgal sonrası bu bölünmeleri hızlandıran faktörlerin de (ekonomik sorunlar, yolsuzluklar, kaynakların kötü kullanımı, devlet kurumlarının zayıflaması vs. gibi) araştırılmasıdır. Tezin bir diğer amacı 2003'teki işgale giden süreci ve ayrıca işgal sürecinde bölgesel ve uluslararası aktörlerin tutumunu ele almaktır. Bu faktörleri anlamak, işgalin Irak'ın istikrarı üzerindeki daha geniş etkisini anlamak açısından hayati önem taşımaktadır.

1.3 Tezin önemi

Bu çalışma, tez konusu ile literatüre katkı sağlaması, bu alandaki bir boşluğu doldurması ve konu ile ilgili detaylı bir analiz sunması açısından önemlidir. Bu tez, Orta Doğu ve çatışma araştırmalarıyla ilgilenen akademisyenlere, politikacılara ve analistlere değerli bir kaynak olarak hizmet verebilir. Bu çalışmanın bir diğer önemi, ABD işgali sonrasında Irak'taki durumun ve işgalin etkilerinin incelenmiş olmasıdır. Bu etkiler incelenirken, bu tezin ana konusu olan Irak'taki etnik, mezhepsel ve dini gruplardan da detaylı olarak bahsedilmiştir. Son olarak bu çalışma, öğrenciler ve akademisyenler için bilimsel bir kaynak görevi görebilir ve bu konu hakkında gelecekte yapılacak araştırmalara destek verebilir.

1.4 Tezin Kapsamı ve Sınırlılıkları

Bu tez çalışması giriş ve sonuç bölümü hariç dört bölümden oluşmaktadır.

- ❖ Birinci bölümde Irak'ın genel siyasi yapısı ve etnik, dini ve mezhepsel durumu ele alınmaktadır. Bu grupların genel yapısal özelliklerinden sonra, işgal sonrası birbirleri ile olan ilişkileri, bu ilişkilerin nasıl bozulduğu gibi hususlar incelenmiştir.
- ❖ İkinci bölümde ABD'nin Irak'ı işgalinin gerekçeleri, işgale yönelik içerde ve dışarda meydana gelen tepkiler ve işgalin uluslararası ilişkiler boyutu incelenmiştir.
- ❖ Üçüncü bölümde ABD işgalinden sonra Irak'ın durumu ele alınmıştır. Irak'ın yeniden yapılandırılması süreci, ABD liderliğinde kurulan Geçici Koalisyon Otoritesi'nin kuruluşu, Irak'ın bu koalisyon tarafından demokratikleştirme çabaları ve işgal sonrası Irak ekonomisinin durumu bu bölümün ana konularıdır.
- ❖ Dördüncü bölümde ABD'nin 2003'te Irak'ı işgalinin Irak'taki dini, mezhepsel ve etnik bölünmeler üzerindeki olumsuz etkisi işlenmiştir.
- ❖ Beşinci ve son bölümde, işgalden sonra Irak içindeki mezhepsel, dini ve etnik savaşlar ele alınmaktadır. Terörist grupların yükselişi, IŞİD'in gelişiyile ortaya çıkan şiddet ve yıkım, dinlere ve etnik azınlıklara yönelik saldırılar, Hristiyan azınlığın Avrupa ülkelerine göçü, ABD'nin Irak'ta Batı demokrasisini dayatması ve başarısızlıkları bu bölümün ana konularıdır.

1.5 Tezin Hipotezleri

- I. Irak'ın 2003 yılında ABD ve müttefikleri tarafından işgal edilmesi, Irak'taki etnik, mezhepsel ve dini gruplar üzerinde birçok olumsuz etki yaratmıştır.
- II. İşgalin ardından Irak'ta birçok alanda karışıklıklar ve etnik ve mezhebi bölünmeler meydana gelmiştir. Bu bölünmeler, ABD'nin Irak'ın toplumsal yapısını ve dengelerini gözetmeksizin kendi çıkarları doğrultusunda kurmaya çalıştığı düzenin bir sonucudur.
- III. Irak'ta kalıcı bir toplumsal barış inşa etmek, ABD'nin dayattığı değerlerle değil, sadece Iraklıların ortak fikirlerinin ve çıkarlarının sağlanması ile mümkündür.

1.6 Tezin Araştırma Soruları

Bu çalışma aşağıdaki sorular üzerinde durmaktadır:

1. ABD 2003'te Irak'ı işgal etmekte neden ısrar etti? Sebepleri nelerdi?
2. ABD'nin 2003'te Irak'ı işgal etmesi Irak'taki etnik, mezhepsel ve dini bölünmeler üzerinde ne gibi etkiler yaratmıştı?
3. Irak 2003'ten sonra demokratik oldu mu?
4. Irak'taki toplumlar arasında çatışmaların çıkması, terörizm, yolsuzluk ve Irak ekonomisinin çöküşü, ABD'nin 2003'te Irak'ı işgal etmesinin sonucu mudur?

İKİNCİ BÖLÜM: 2003 ÖNCESİ IRAK'IN DİNİ, MEZHEPSEL VE ETNİK YAPISI

Bu bölümde Irak hakkında genel bilgiler, Irak'ın etnik yapısı ve bu yapı içerisindeki farklı gruplar ele alınacaktır. Araplar, Kürtler ve Türkmenler gibi Irak'ın ana etnik gruplar ile birlikte ülkede var olan mezhebi ve dini yapılar da incelenecektir. Özellikle Şii Müslüman çoğunluk ile Sünni Müslüman azınlığın arasındaki ilişkiler üzerinde durulacaktır. Ayrıca Irak'taki Hristiyan topluluklar, diğer dini azınlıklar ve Ezidilerin durumu hakkında da bilgi verilecektir. Bu çerçevede, Irak'taki dini ve etnik çeşitliliğin genel yapısı detaylandırılacaktır.

2.1 Irak Hakkında Genel Bilgiler

Irak, 16. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu hakimiyetine girdi ve 1918'de I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Osmanlı kontrolü altında kaldı. Bölge üç ana eyalete (Vilayetler) ayrıldı: Basra, Bağdat ve Musul. Bu eyaletler Araplar, Kürtler, Türkmenler, Asurlar ve diğerlerini içeren çeşitli bir nüfusa sahipti. Osmanlılar bölgeyi sıklıkla karmaşık kabile ve etnik dinamikler arasında denge kurmak zorunda kalan yerel valiler aracılığıyla yönetti (Ajeel, Kadhim, 2024, s. 4).

Osmanlıların I. Dünya Savaşı'nda yenilgiye uğramasının ardından Irak, Milletler Cemiyeti tarafından kurulan bir görev bölgesi olarak İngiliz kontrolü altına girdi. Bu dönem, Şii Araplar ve Kürtler de dahil olmak üzere çeşitli gruplar İngiliz yönetimine direndiği için ülkede büyük huzursuzluklar meydana geldi. İngilizler, hava bombardımanları ve kimyasal silahlar da dahil olmak üzere askeri güçle karşılanan ayaklanmalarla yüzleşti. 1932'de Irak bir krallık olarak bağımsızlık kazandı, ancak özellikle petrol konusunda İngiliz çıkarlarından büyük ölçüde etkilendi. Son tahminlerden itibaren, Irak nüfusu yaklaşık 43 milyondur (bu nüfusta Araplar: %75-80, Kürtler: %15-20, diğerleri: %5 civarındadır. Türkmenler, Yezidiler, Shabak, Kaka'ı, Asurlar, Çevreliler dahil) (Alsaedi, 2024). Tarihsel olarak, Irak çeşitli dini topluluklara ev sahipliği yaptı. Müslüman nüfus ağırlıklı olarak Şii (%65-60) ve Sünnilerden (%30-35) oluşmaktadır. Hristiyan nüfus yaklaşık %1 civarındadır. Diğer azınlıklar arasında Ezidiler ve Mandalar bulunmaktadır (Ajeel , Kadhim, 2024).

2003 yılında ABD liderliğindeki istila Irak için önemli bir dönüm noktası oldu. Saddam Hüseyin rejimi devrildi ve mezhepsel şiddet ve IŞİD gibi aşırılık yanlısı grupların yükselişiyle karakterize edilen uzun bir istikrarsızlık dönemi başladı. Sonuç olarak etnik bölünmeler ve yönetim ile ilgili devam eden zorluklar arasında Irak, demokratik bir hükümet kurma ve ulusal kimliği yeniden inşa etme çabalarını sürdürdü (Alsaedi, 2024).

Irak'ın dini manzarası, ülkenin karmaşık tarihini ve kültürel mirasını yansıtan zengin çeşitliliğiyle karakterize edilmektedir. Irak nüfusunun çoğunluğu İslam'a inanmakta ve İslam iki ana mezhebe ayrılmaktadır: Şii ve Sünni. Şii Müslümanlar %60-65'lik bir oranla nüfusun çoğunluğunu oluşturmaktadır ve ağırlıklı olarak ülkenin güneyinde ve Bağdat, Basra, Necef ve Kerbela gibi büyük şehirlerde ikamet etmektedirler. Nüfusun yaklaşık %30-35'ini oluşturan Sünni Müslümanlar da Anbar, Selahaddin gibi bölgelerde ve Bağdat'ın bazı kısımları da dahil olmak üzere öncelikle ülkenin orta ve batı kesimlerinde yaşamaktadırlar. Irak, Müslüman çoğunluğa ek olarak, çok kültürlü kimliğine katkıda bulunan diğer birçok dini ve etnik azınlığa da ev sahipliği yapmaktadır (Najjar, 2023, s. 11). Hristiyanlığın ilk dönemlerinden bu yana bölgede varlığını sürdüren Hristiyanlar arasında Keldani, Süryani, Ermeniler yer alıyor. Göç ve şiddet nedeniyle sayıları önemli ölçüde azalmış olsa da Irak'ın dini dokusunun önemli bir parçası olmaya devam etmektedirler. Eski Mezopotamya köklerine sahip etno-dinsel bir grup olan Ezidiler, esas olarak Kuzey Sincar bölgesinde yoğunlaşmaktadır. Benzersiz inançları ve uygulamaları onları ana akım İslami gelenekten ayrılmakta ve bu durum çoğu zaman zulme ve ötekileştirmeye yol açmaktadır. Başka bir azınlık grubu olan Mandaeenler, kökleri Gnostisizm'e dayanan tek tanrılı bir dine inanırlar ve esas olarak güney bataklıklarında bulunurlar. İnançlarının merkezinde yer alan nehirlerde sık sık yapılan vaftizler de dahil olmak üzere farklı ritüelleriyle tanınırlar (Galbraith, 2008, s. 27-28). Buna ek olarak, Yahudiler ve Bahailerden oluşan daha küçük topluluklar, varlıkları yıllar içinde önemli ölçüde azalmış olsa da tarihsel olarak Irak'ın çeşitli dini ortamının bir parçası olmuştur.

Bu dini grupların etkileşimi Irak'ın sosyal ve politik dinamiklerini şekillendirmiş ve kültürel bir mozaigi güçlendirmiş olsa da diğer yandan gerilim ve çatışma dönemlerine de yol açmıştır. Irak'ta çeşitli dini toplulukların bir arada yaşaması, tarihsel olarak barışçıl bir arada yaşama dönemlerinin yanı sıra, özellikle siyasi çalkantılar ve dış müdahale

zamanlarında önemli çekişmelere sebep olmuştur. Irak'ın dini manzarasını anlamak, ülkenin karşı karşıya olduğu daha geniş sosyal ve politik zorlukların yanı sıra karmaşık ve çoğu zaman çalkantılı bir ortamda halkının farklı kimliklerini koruma konusundaki dayanıklılığını ve uyum sağlama yeteneğini anlamak için çok önemlidir (Al-Rawi, 2013, s. 34).

Irak'ın dini manzarası, ülkenin zengin tarihini ve kültürel mirasını yansıtan, çeşitli inanç ve mezheplerden örülmüş bir dokudur. Irak'ta hakim din İslam'dır ve nüfus esas olarak iki büyük mezhep arasında bölünmüştür: Şii ve Sünni. Nüfusun yaklaşık %60-65'ini oluşturan Şii Müslümanlar çoğunluğu oluşturmaktadır ve Şiiler ağırlıklı olarak ülkenin güneyinde ve Bağdat, Basra, Necef ve Kerbela gibi önemli şehirlerde yoğunlaşmaktadır. Bu şehirler sadece siyasi değil dini açıdan da önemlidir. Necef ve Kerbela, Şii dini yaşamının merkezinde yer alan ve her yıl milyonlarca hacıyı çeken İmam Ali ve İmam Hüseyin'in türbelerine ev sahipliği yapmaktadır (Sirriyeh, 2007, s. 16).

Nüfusun yaklaşık %30-35'ini oluşturan Sünni Müslümanlar, Anbar, Selahaddin ve Bağdat'ın bazı kısımları da dahil olmak üzere, esas olarak Orta ve Batı Irak'ta yaşamaktadır. Tarihsel olarak Sünniler, özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetimi ve Saddam Hüseyin'in Baas rejimi döneminde önemli bir siyasi güce sahip olmuşlardır. Bu tarihsel hakimiyet çoğu zaman Sünni azınlık ile Şii çoğunluk arasında bir gerilim kaynağı olmuş ve ülkenin siyasi ve sosyal dinamiklerini etkilemiştir (Cole, 2006, s. 12).

Irak¹, bu Müslüman mezheplerin yanı sıra, kültürel mozağine katkıda bulunan diğer birçok dini ve etnik azınlığa da ev sahipliği yapmaktadır¹. Hristiyanların, Hristiyanlığın ilk günlerinden bu yana Irak'ta varlıkları olmuştur. Hristiyan topluluğu Keldani, Süryani, Süryani ve Ermeni gibi çeşitli mezhepleri içermektedir. Her ne kadar sayıları göç ve şiddet nedeniyle, özellikle de 2003'teki işgal ve sonrasında aşırı grupların yükselişi sonrasında önemli ölçüde azalmış olsa da Irak'ın kültürel ve dini mirasının ayrılmaz bir parçası olmaya devam etmektedirler. Musul şehri ve Ninova Ovaları, Irak'ın

¹ Irak'ta Hristiyanlar, Ezidiler ve Mandeniler de dahil olmak üzere azınlık dinleri, özellikle 2003 ABD işgalinden sonra ciddi zulümlerle karşı karşıya kaldılar. Bu gruplar aşırılık yanlısı grupların hedef aldığı şiddetten, kitlesel yerinden edilmelerden ve dini ve kültürel miraslarının yok edilmesinden zarar gördü

Hristiyan nüfusu için tarihsel olarak önemli merkezlerdir (Cole, 2006, s. 14). Eski Mezopotamya köklerine sahip etno-dinsel bir grup olan Ezidiler, esas olarak Kuzey Sincar bölgesinde yoğunlaşmaktadır. Zerdüştlük, İslam, Hristiyanlık ve eski Mezopotamya dinlerinin unsurlarını içeren benzersiz inançları, onları ana akım İslam geleneğinden ayırmaktadır (Al-Rawi, 2013, s. 44).

2.2 Irak'ın Etnik Yapısı

2.2.1 Araplar

Irak'taki Arapların tarihi, özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetimi sırasında ve 2003'teki işgale kadar olan süreçte bölgenin karmaşık siyasi ve kültürel manzarasıyla iç içe geçmiştir. Osmanlı İmparatorluğu 16. yüzyılın başlarında Irak'ı fethederek daha önce Persler ve Yunanlılar da dahil olmak üzere çeşitli imparatorluklara sahne olmuş bir bölge üzerinde kontrol sahibi olmuştur. Osmanlılar I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar hüküm sürmüş ve Irak'ın demografik ve siyasi yapısını önemli ölçüde etkilemiştir. Bu dönemde nüfus ağırlıklı olarak Araplardan oluşmuştur ve esas olarak Sünni ve Şii Müslümanlar arasında bölünmüştür. Sünni Araplar genellikle idari gücü ellerinde tutarken, Şii topluluklar marjinalleştirilmiştir (Najjar, 2023, s. 23). Osmanlılar kontrolü sağlamak için yerel aşiret yapılarını kullanmış, bu da aşiret bağlılıkları ile ulusal kimlik arasında karmaşık bir ilişkiye yol açmıştır. Bu aşiret bağlılığı çoğu zaman ulusal ya da mezhepsel kimliklerin önüne geçerek yönetimi zorlaştırmış ve siyasi istikrarsızlığa katkıda bulunmuştur.

Osmanlı'nın son dönemlerinde Irak'ın Arap nüfusu ağırlıklı olarak Sünni Müslümanlardan oluşmaktaydı. Sünni seçkinler, özellikle Osmanlı döneminde siyasi hayata hakim olmuş, bu da genellikle iktidardan dışlanan Şii gruplar arasında kızgınlığını beslemiştir. Bu mezhepsel bölünme, Osmanlıların Sünni İslam'ı destekleyen politikalarıyla daha da şiddetlenmiş ve daha sonraki dönemlerde yeniden ortaya çıkacak olan köklü gerilimlere yol açmıştır (Cole, 2006, s. 15-16).

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu çökmüş ve Irak, İngiliz mandası altına girmiştir. Akabinde 1920'de Kral I. Faysal'ın hükümdarlığında modern Irak'ın kuruluşuna tanıklık edilmiştir. İngilizler, Irak'ın çeşitli etnik ve dini yapısını

yeterince yansıtmayan merkezi bir hükümet dayatmıştır. Osmanlı yönetiminin mirası Irak siyasetini etkilemeye devam etmiş ve farklı gruplar arasında devam eden mezhepsel çekişmelere ve güç mücadelelerine yol açmıştır (Dodge, 2020, s. 13). 1958'de gerçekleşen bir darbe ile monarşiye son verilerek önemli siyasi çalkantılarla karşı karşıya kalan bir cumhuriyet kurulmuştur. Baas Partisi 1968 yılında otoriter ve baskıcı bir rejim sürdüren Saddam Hüseyin'in yönetiminde iktidara gelmiştir. Baas rejimi ağırlıklı olarak Sünni Araplardan oluşmakla birlikte yönetim yapısında çeşitli etnik gruplara da yer vermiştir.

Bu süre zarfında Irak, 1980'lerde İran ve 1990'da Kuveyt ile yapılan savaşlar da dahil olmak üzere çeşitli savaşlar yaşamıştır. Bu çatışmalar mevcut mezhepsel bölünmeleri derinleştirmiş ve Irak toplumu içinde daha fazla istikrarsızlık yaratmıştır. 2003 yılına gelindiğinde, ABD liderliğindeki güçlerin Saddam Hüseyin'i devirmek için Irak'ı işgal etmesiyle, uzun süredir devam eden bu gerilimler şiddet ve kaosa dönüşmüştür (Dodge, 2020, s. 16-18).

Irak'taki Arapların tarihi, bölgedeki daha geniş tarihi, kültürel ve dini yapılarla iç içe geçmiş durumdadır. Orta Doğu'nun kalbinde yer alan Irak, uzun zamandır çeşitli medeniyetlerin, imparatorlukların ve dini hareketlerin kavşak noktası olmuştur. Irak'taki Arap kimliği, yüzyıllar süren fetihler, göçler ve kültürel alışverişlerle şekillenmiş ve bunun sonucunda karmaşık ve çeşitli bir toplum ortaya çıkmıştır. Irak'taki modern Arap nüfusu esas olarak Sünni ve Şii Müslümanlardan oluşmakta olup Kürtler, Hristiyanlar ve Ezidiler de dahil olmak üzere önemli etnik ve dini azınlıklar bulunmaktadır. Irak'taki Arap dünyasının tarihi, Arap Müslüman ordularının bölgeye İslam'ı getirerek Irak'ı İslam dünyasının önemli bir merkezi haline getirdiği 7. yüzyıldaki erken İslam fetihlerine kadar uzanabilir. Yüzyıllar boyunca Irak, özellikle başkentini Bağdat'ta kuran Abbasi Halifeliği döneminde Arap kültürünün, öğreniminin ve yönetiminin merkezi olmuştur (Najjar, 2023, s. 23).

Demografik açıdan bakıldığında, Irak'taki Arap nüfusu tarihsel olarak baskın etnik grup olmuş ve ülke nüfusunun önemli bir çoğunluğunu oluşturmuştur. Esas olarak batı ve kuzey bölgelerinde yoğunlaşan Sünni Arap nüfusu, özellikle Osmanlı İmparatorluğu döneminde ve daha sonra Saddam Hüseyin liderliğindeki Baas rejimi döneminde geleneksel olarak siyasi güçle ilişkilendirilmiştir. Buna karşılık, güney ve orta bölgelerde yoğunlaşan Şii Arap nüfusu, Arap nüfusu içinde çoğunluğu oluşturmalarına rağmen

sıklıkla siyasi olarak marjinalleştirilmiştir. Sünni ve Şii Araplar arasındaki dini ayrım, Irak tarihinin belirleyici bir özelliği olmuş ve siyasi dinamiklerini, sosyal yapılarını ve çatışmalarını şekillendirmiştir (Cole, 2006, s. 15-16).

Irak'taki seçimler, özellikle de Saddam Hüseyin rejiminin 2003'te devrilmesinden bu yana, ülkenin siyasi manzarasının şekillenmesinde çok önemli bir rol oynamıştır (Dodge, 2020, s. 13). Irak'taki inançlar ülkenin dini ve kültürel mirasına derinden kök salmıştır. İslam, özellikle Şii İslam, Arap nüfusunun kimliğinde merkezi bir rol oynamaktadır. Dini liderler siyasi ve sosyal meseleler üzerinde önemli etkiye sahiptir. Sünni ve Şii inançları arasında ki ayrım, özellikle Suudi Arabistan ve Şii çoğunluklu İran gibi Sünni çoğunluklu ülkelerin rekabet halindeki bölgesel etkileri bağlamında, çoğu zaman bir gerilim ve çatışma kaynağı olmuştur. Bu bölünmelere rağmen, özellikle Irak devletinin 1932'de Britanya İmparatorluğu'ndan bağımsızlığını kazanmasının ardından ilk yıllarında, Irak'ın çeşitli dini ve etnik toplulukları arasında bir arada yaşama ve iş birliği görülmüştür (Dodge, 2020, s. 16-18).

2.2.2 Kürtler

Kürtler, Orta Doğu'nun dağlık bölgelerine özgü, esas olarak Türkiye, İran, Suriye ve Irak'ın bazı bölgelerinde yaşayan etnik bir gruptur. Irak Planlama Bakanlığı verilerine göre Irak'ta 7 milyona yakın Kürt yaşamaktadır. Bu nüfus Irak'ın kuzey bölgelerinde, özellikle de Özerk Kürdistan bölgesinde yoğunlaşmaktadır. Kürtlerin kendilerine özgü etnik ve kültürel kimlikleri vardır ve daha fazla özerklik ve tanınma talep etmektedirler. Saddam Hüseyin rejimi altında Kürtler, kimyasal saldırılar ve toplu katliamlar içeren kötü şöhretli Enfal Kampanyası da dahil olmak üzere ciddi baskı ve şiddet olaylarıyla karşı karşıya kalmışlardır. Buna rağmen Kürt bölgesi, 1991 Körfez Savaşı'ndan sonra resmileştirilen bir dereceye kadar özerkliğini korumuştur (Dodge, 2020, s. 23).

Çoğunluğu Sünni Müslüman olmasına rağmen Kürt nüfusunun mezhepsel yapısı çeşitlidir. Kürtler arasındaki Sünni İslam, Şafii mezhebine mensuptur. Kürtlerin Şafii düşünce okuluna bağlılıkları dini kimliklerinin önemli bir yönüdür. Irak'ta Kürtler önemli bir azınlığı temsil etmektedirler ve nüfusun yaklaşık %15-20'sini oluşturmaktadırlar. Çoğunlukla, toplu olarak Irak Kürdistanı olarak bilinen Erbil, Dohuk ve Süleymaniye illerini içeren bölgenin kuzey kesiminde yoğunlaşmaktadırlar. Bu bölge,

1990'ların başından beri Kürdistan Bölgesel Yönetimi tarafından yönetilen özerk bir bölge olarak tanınmaktadır. Burası Irak Anayasası'nın 117. maddesine göre federal bir bölge olup kendi hükümeti, parlamentosu ve ordusu vardır ve Irak Anayasası'nın 4. maddesine göre bu bölgedeki eğitim dili Kürtçe'dir (Group, 2022, s. 40-44). Kürt nüfusu içinde Sünni İslam'ın yanı sıra başka dini azınlıklar da vardır. Eski bir etnik-dini grup olan Ezidiler esas olarak Sincar bölgesinde yaşamaktadırlar. Ülke Ezidilik, Zerdüştlük, İslam, Hristiyanlık ve eski Mezopotamya dinlerinin unsurlarını birleştirir.

Kürtler arasında bir diğer dikkate değer dini azınlık da Alevi topluluğudur ancak Aleviler, Türkiye'deki Kürt nüfus arasında Irak'ta olduğundan daha yaygındırlar. Alevilik, İslam'ın Şii, Sufi ve İslam öncesi inançların bazı yönlerini bünyesinde barındıran mistik bir koludur. Irak'ta bu kadar çok olmasa da Alevi Kürtler Kürt nüfusunun dini çeşitliliğine katkıda bulunmaktadır. Keldani Katolik Kilisesi, Doğu Süryani Kilisesi ve Evanjelist cemaatler gibi çeşitli mezheplere mensup Kürt Hristiyanlar da bulunmaktadır. Bu Kürt Hristiyanlar genellikle bölgedeki diğer Hristiyan topluluklarla bir arada yaşayarak Irak'taki Hristiyanların karşılaştığı zorluklara maruz kalmaktadırlar (Najjar, 2023, s. 19).

Tarihsel olarak, Kürtler 1500'lü yıllarda Osmanlı egemenliği altına girerek siyasi ve sosyal örgütlenmeleri için zemin oluşturmuşlardır. Osmanlılar bölge üzerindeki kontrollerini sürdürmek için genellikle yerel Kürt liderlere ya da düklere güvenmiştir. Bu ilişki, özellikle Safevi İmparatorluğu'ndan gelen dış tehditlere karşı askeri destek karşılığında Kürt özerkliğini tanıyan anlaşmalarla sağlamlaştırılmıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında Kürtler önemli zorluklarla karşılaşmışlardır. Birçok Kürt lider başlangıçta Osmanlıların yanında yer almış ve sadakatlerinin savaş sonrasında özerklikle ödüllendirileceğine inanmıştır. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü ile bu rüya son bulur (Group, 2022, s. 50).

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Irak, İngiliz mandası altına girmiştir. Irak'taki Kürtler kimliklerini ve haklarını savunmaya çalışmış olsalar da birbirini izleyen Irak hükümetlerinin baskısıyla karşılaşmışlardır. İlk büyük Kürt isyanı 1919 yılında Şeyh Mahmud yönetiminde gerçekleşmiş ancak İngiliz güçleri tarafından bastırılmıştır. Daha sonra 1931 ve 1943'te çıkan isyanlar da Bağdat'tan gelen askeri güçle bastırılmıştır. İki savaş arası dönem boyunca ve 20. yüzyılın ortalarına kadar, Kürt kimliği Araplaştırma

politikaları neticesinde giderek daha fazla tehdit altına girmiştir. O dönemin Irak hükümetleri, Kürt dilini ve kültürünü marjinalleştiren önlemler almışlardır. 1931 yılında çıkarılan dil yasası, Arapçayı okullarda birincil eğitim dili olarak ilan ederek Kürtçe eğitimi teşvik etme çabalarını baltalamıştır (Ajeel , Kadhim, 2024, s. 98-101).

Baas Partisi'nin 1968 yılında Irak'ta iktidara gelmesi Kürtler için yeni bir baskı dönemine işaret etmiştir. Her ne kadar 1970 yılında özerklik vaatleri verilmiş olsa da bu vaatler yerine getirilmemiş, aksine Enfal Kampanyası (1986-1989) gibi Kürt tarihinin en acımasız vahşetlerinden biri Saddam Hüseyin rejimi sırasında yaşanmıştır. Bu soykırım kampanyası toplu katliamları, binlerce kişinin öldüğü meşhur Halepçe saldırısı da dahil olmak üzere kimyasal saldırıları ve binlerce köyün yok edilmesini içermiştir. Tahminlere göre bu dönemde 50.000 ila 180.000 arasında Kürt öldürülmüştür.

ABD öncülüğünde 2003 yılında Irak'ın işgali, Kürtler için siyasi manzarayı önemli ölçüde değiştirmiştir. Saddam'ın devrilmesinin ardından Kürtler Kuzey Irak'ta fiili özerklik kazanmışlardır. Bölgesel bir hükümet kurmuş ve Irak'ın yeni anayasasının hazırlanmasına aktif olarak katılmışlardır (Group, 2022, s. 50).

Kürtlerin dini aidiyetleri sosyal ve siyasi dinamiklerinde önemli bir rol oynamaktadır. Sünni Kürtlerin tarihsel olarak Bağdat'taki Şii Arapların çoğunlukta olduğu hükümetle karmaşık bir ilişkisi vardır. Kürtlerin özerklik ve tanınma arayışı, onları çoğu zaman merkezi otoritelerle anlaşmazlığa düşürmekte, bu da çatışma ve müzakere dönemlerinin yaşanmasına zemin hazırlamaktadır. IKBY'nin kuruluşu bir dereceye kadar Kürtler için öz yönetim sağlamıştır ve Kürtlerin daha fazla siyasi ve ekonomik özerklik ararken kültürel ve dini kimliklerini korumalarına da olanak tanımıştır.

Ezidiler, farklı dini inançları nedeniyle kendilerini sıklıkla marjinalleştirilmiş ve aşırılık yanlısı grupların hedefi olarak bulmuşlardır. Bu zulümlere verilen uluslararası tepki, insani yardım ve Ezidilere karşı işlenen suçların belgelenmesi ve kovuşturulmasına yönelik çabaları beraberinde getirmiştir. Ancak Ezidilerin korunması ve rehabilitasyonu konusunda pek çok zorluk hala devam etmektedir (Galbraith, 2008, s. 34).

Kürdistan'daki Kürt partileri, özellikle Saddam Hüseyin rejiminin 2003'te devrilmesinden bu yana Irak'ın siyasi ortamında önemli bir rol oynamışlardır. İki ana Kürt partisi, Kürdistan Demokrat Partisi ve Kürdistan Yurtseverler Birliği, Kürtlerin özerkliğini ve Irak hükümeti içinde temsilini savunmada etkili olmuşlardır. Ulusal seçimlere katılımları, Kürdistan Bölgesi olarak bilinen Irak'ın Kürt bölgesinin öz yönetim statüsünü korurken, aynı zamanda Irak'ın federal yapısına da katkıda bulunmasını sağlamıştır. Barzani ve Talabani ailesinin liderliğindeki, kendi parlamentosu ve cumhurbaşkanına sahip olan Kürdistan Bölgesel Yönetimi, kendi içinde dönüşümlü olarak iktidarı paylaşmıştır. Bu partiler aynı zamanda Irak parlamentosunda da sandalye sahibi olmuş ve önemli ulusal kararları etkilemişlerdir (Ajeel , Kadhim, 2024).

Peşmerge olarak bilinen Kürt Silahlı Kuvvetleri, Kürt bölgesinde güvenliğin sağlanmasında önemli bir rol oynamış ve IŞİD gibi aşırılık yanlısı gruplara karşı mücadelede merkezi öneme sahip olmuştur. Peşmergelerin Kürt liderliğine olan sadakati ve Kürt özerkliğini korumadaki rolleri hem bölgesel hem de ulusal bağlamda önemlerini pekiştirmiştir. Ayrıca Irak'ın daha geniş güvenlik aygıtına dahil olmaları, Kürt bölgesi ile Irak'ın geri kalanı arasındaki karmaşık ilişkiyi yansıtan, Kürdistan Bölgesel Yönetimi ile merkezi hükümet arasında bir müzakere noktası olmuştur.

Özetle, Irak'taki Kürt etnik grubu hem etnik köken hem de dini bağlılık açısından önemli bir çeşitlilik ile karakterize edilmektedir. Sünni İslam hakim olsa da Ezidilerin, Hristiyanların ve diğer dini azınlıkların varlığı Kürt kimliğinin zengin dokusuna katkıda bulunmaktadır. Kürtlerin özerklik ve tanınma arayışı, dini çeşitliliği koruma çabalarıyla birleştiğinde, bölgedeki etnik köken, din ve siyaset arasındaki karmaşık etkileşimin altını çizmektedir. Kürt toplumunun çok yönlü doğasını anlamak, Irak ve Ortadoğu'nun daha geniş sosyo-politik manzarasını kavramak için hayati önem taşımaktadır. Irak'ta Kürt nüfusu, özellikle Saddam Hüseyin rejimi döneminde ve 2003 öncesi ve sonrasında önemli adaletsizlikler ve baskılarla karşı karşıya kalmıştır. Saddam Hüseyin iktidara gelmeden önce, Irak'taki Kürtler zaten marjinalleşme ve kültürel ve siyasi haklarının baskılanmasıyla karşı karşıyaydı. Ancak bu adaletsizlikler Saddam döneminde zirveye çıkmıştır (Cole, 2006). 1991'deki Körfez Savaşı'nın ardından Kuzey Irak'taki Kürt bölgeleri, ABD liderliğinde oluşturulan uçuşa yasak bölgenin koruması altında fiili özerklik kazanmıştır. Bu dönem Kürtlere bir miktar soluklanma sağlamıştır ve onlara

Kürdistan Bölgesel Yönetimi olarak bilinen yarı özerk bir bölge kurma olanağı sunmuştur. Ancak Saddam Hüseyin iktidarına ait güçler, Kürt sivilleri hedef almaya devam etmiş ve bu da daha fazla acıya ve yerinden edilmeye yol açmıştır (Dodge, 2020, s. 27-28).

Saddam Hüseyin rejiminin 2003'te devrilmesinin ardından Kürtler, demokratik bir Irak'ta yeni bir eşitlik döneminin başlamasını ve haklarının tanınmasını ummuşlardır. 2005 yılında kabul edilen yeni Irak Anayasası, Kürt bölgesinin özerkliğini tanımış ve Kürtlere federal hükümette temsil hakkı tanımıştır. Bu anayasal çerçeve, özellikle tartışmalı bölgeler ve Kürdistan Bölgesel Yönetimi ile merkezi hükümet arasındaki kaynak paylaşımı anlaşmaları konusunda zorluklar devam etmesine rağmen Kürtlerin hakları için bir dereceye kadar koruma sağlamıştır.

2.2.3 Türkmenler

Irak'taki Türkmen varlığı, Oğuz Türklerinin Müslüman ordularında görevlendirildiği 7. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Sonraki göç dalgaları Selçuklu İmparatorluğu (1037-1194) ve daha sonra 1535'ten itibaren Osmanlılar döneminde gerçekleşmiştir. Osmanlılar Kuzey Irak'ta, özellikle Kerkük, Musul ve Erbil gibi bölgelerde yerleşimi teşvik etmiştir. Kanuni Sultan Süleyman yönetimindeki Osmanlıların 1534 yılında Bağdat'ı fethetmesi, Anadolu'dan önemli bir Türk yerleşimci akınının bölgeye hareketi ile sonuçlanmıştır. Bu göç sadece demografik değil aynı zamanda stratejiktir, çünkü Osmanlılar doğu sınırlarını Pers tehditlerine karşı güvence altına almaya ve ticaret yolları üzerindeki kontrollerini sürdürmeye çalışmışlardır. Türkmen toplulukları kilit güzergâhlar boyunca kurularak Osmanlı'nın bölgedeki idari ve askeri varlığını güçlendirmiştir (Pashayev, 2024, s. 6).

Türkmenler Irak'a eşsiz kültürlerini, mimarilerini ve sanatlarını getirmişlerdir. Kurdukları şehirlere atalarının topraklarının isimlerini vererek Irak'ın farklı kültürel yapısına katkıda bulunmuşlardır. Önemli mimari katkılar arasında Türk mirasını yansıtan dini türbeler ve kaleler bulunmaktadır. Türkmen şarkılarında yaygın olan Bayati müzik modu, bugün Irak kültürünün önemli bir parçası olmaya devam etmektedir (Duman , Enendor, 2024).

Osmanlı yönetimi sırasında Türkmenler genellikle askeri ve idari görevlerde bulunmuşlardır. Yerel halk arasında sadakati teşvik ederek Osmanlı'nın Irak'ı kontrol etme stratejisinin ayrılmaz bir parçası olmuşlardır. Ancak statüleri siyasi koşullara ve diğer etnik gruplarla, özellikle de Araplar ve Kürtlerle olan çatışmalara bağlı olarak dalgalanmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra Irak Türkmenleri, birbirini izleyen rejimler altında giderek artan bir marjinalleşmeyle karşı karşıya kalmıştır (Kavak, 2019, s. 271). 1921'de gerçekleştirilen referandumda Türkmenlerin Kral I. Faysal'a karşı çıkmaları, bu dönemdeki baskıların bir sonucu olarak öne çıkmıştır. Kerkük Türkmenleri referandumu boykot ederek, İngiliz sömürgeciliğine karşı bir duruş sergilemişlerdir.

Türkmenlere yönelik ilk katliam 1924'te Kerkük'te gerçekleşmiş, ardından geçen yıllarda çeşitli katliamlar ve zorunlu göç uygulamaları ile Türkmen nüfusu ciddi şekilde zarar görmüştür (Şen, 2006, s. 5-6). 1924 yılında Türkmenlere yapılan baskılar ve 1959 Kerkük katliamı, Irak Türkmenleri tarihindeki önemli olaylardır. Bu olaylar, Türkmenlerin etnik kimliklerini koruma mücadelesinin bir parçası olarak öne çıkmaktadır. 1924, Türkmenler için zorlu bir yıl olmuştur. Bu dönemde, İngilizlerin desteklediği Süryani "Levi Birlikleri" tarafından Kerkük'te gerçekleştirilen "Nasturi Katliamı" gibi olaylar yaşanmıştır. Bu katliamlar, Türkmenlerin içe kapanmasına ve etnik kimliklerini koruma çabalarına yol açmıştır. Ayrıca, bu dönemde Türkmenlerin maruz kaldığı asimilasyon politikaları ve baskılar, onların sosyal ve kültürel hayatını derinden etkilemiştir (Yılmaz, 2005, s. 18).

14 Temmuz 1959'da gerçekleşen Kerkük Katliamı, Irak Cumhuriyeti'nin birinci yıl dönümünde meydana gelmiştir. Bu katliam sırasında, Türkmenlere yönelik yoğun saldırılar düzenlenmiş ve birçok sivil hayatını kaybetmiştir. Katliamın ardından Türkmen toplumunun ileri gelenleri gözaltına alınmış ve yargılamalar sonucunda idam edilmiştir (Şen, 2006, s. 38). Ayrıca, Türkmenlere ait iş yerleri yağmalanmış ve birçok kişi zorla yerinden edilmiştir. Bu olaylar, Irak'taki etnik gerilimlerin ve Türkmenlere yönelik sistematik baskının ne denli ciddi boyutlarda olduğunu göstermektedir. 1958'deki darbeye birlikte Arap milliyetçiliğinin etkisi altında kalan Türkmenler, uzun yıllar süren baskılara maruz kalmışlardır. 1924 ve 1959 yıllarında yaşanan bu olaylar, Irak'taki

Türkmenlerin tarihsel mücadelelerinin önemli dönüm noktalarıdır ve bu süreçte yaşananlar, uluslararası toplumun dikkatini çeken adaletsizliklerle doludur.

Modern Irak'ın kurulmasıyla birlikte Türkmenler, etnik çeşitlilik yerine Arap milliyetçiliğine öncelik veren bir devlet içinde tanınma ve haklar elde etme mücadelesi vermişlerdir. 1920'ler ve 1950'lerde, katliamlar ve zorunlu göçler de dahil olmak üzere Türkmen topluluklarına yönelik önemli şiddet olaylarına tanık olunmuştur (Hasoon , Jassim, 2024, s. 2374).

Irak Türkmenleri, bölgeye ilk yerleşimlerinden Osmanlı dönemine ve 2003'e kadar uzanan tarihi, siyasi çalkantılar ve kültürel dönüşümün ortasında gösterdikleri dirençle dikkat çekmektedirler. Irak'ın sosyal dokusuna katkıları önemli olmakla birlikte, etnik çeşitlilik ve tarihi gerilimlerle karakterize edilen bir ulus içinde, kimliklerini korumaya devam etmektedirler (Pashayev, 2024).

Türkmenler, Irak'ta Arap ve Kürtlerden sonra üçüncü büyük topluluktur. Esas olarak ülkenin kuzey bölgelerinde, özellikle Kerkük, Telafer ve Tuzhurmatu şehirleri ve çevresinde yoğunlaşmaktadırlar. Irak'taki Türkmen nüfusuna ilişkin tahminler farklılık gösterse de genel olarak 5-8 % 3 milyondan daha fazla nüfusa sahip oldukları düşünülmektedir. Türkmenler etnik ve dilsel olarak farklıdır. Türkçenin bir lehçesini konuşur ve İslam'ın Sünni ve Şii mezheplerine bağlıdır (Duman and Erendor 2024). 2003 öncesinde Irak'taki Türkmenler, özellikle Saddam Hüseyin rejimi döneminde çeşitli zorluklarla ve adaletsizliklerle karşı karşıya kalmışlardır. Kürtler ve diğer azınlık gruplar gibi Türkmenler de marjinalleşme ve kültürel ve siyasi haklarının baskı altına alınması politikalarına maruz kalmışlardır. Baasçı politikalar, tarihsel olarak Türkmenler, Kürtler ve Araplar gibi farklı bir demografiye sahip olan Kerkük gibi bölgelerdeki Araplaştırma çabalarını desteklemiştir (Galbraith, 2008,s. 65). Türkmen kültür kurumları ve dili bu süreçte kısıtlanmış ve onları Baas Partisi'nin desteklediği Arap milliyetçi ideolojisi içinde asimile etme çabaları baş göstermiştir (Al-Shammari et al., 2021, s. 44).

Saddam Hüseyin rejiminin 2003 yılında devrilmesinin ardından Türkmenler, daha kapsayıcı bir Irak'ta haklarının daha iyi tanınmasını ve korunmasını ummuşlardır. Ancak 2003 sonrası dönem yeni zorlukları da beraberinde getirmiştir. Türkmen toplulukları, özellikle Kerkük ve diğer ihtilafli bölgelerin statüsü konusunda kendilerini

Kürtler ve Araplar arasındaki gerilimlerin ortasında bulmuşlardır. Hem Kürdistan Bölgesel Yönetimi hem de merkezi Irak hükümeti bu bölgeler üzerinde kontrol kurmaya çalışmış ve bu durum Türkmen sivilleri etkileyen siyasi ve bazen de şiddet içeren tartışmalara yol açmıştır (Ajeel , Kadhim, 2024, s. 92).

Türkmenler² ayrıca Irak'taki azınlıkları hedef alan aşırılıkçı grupların güvenlik tehditleriyle de karşı karşıya kalmıştır. Türkmen kasaba ve köylerine saldırılar, yerinden edilmelere ve can kayıplarına yol açmıştır. Ülkeyi etkisi altına alan daha geniş mezhepsel ve etnik çatışmaların ortasında topluluklarını korumaya ve siyasi çıkarlarını savunmaya çalışan Türkmen milislerin ve siyasi grupların rolü bu dönemde daha da belirgin hale gelmiştir (Al-Shammari et al., 2021). Haklarını ve siyasi temsillerini savunma çabalarına rağmen Türkmenler, Irak'ın siyasi ortamında sıklıkla kendilerini dışlanmış hissetmişlerdir. Devlet kurumlarında temsil, kaynakların adil dağıtımı ve Türkmen kültürel haklarının tanınması gibi konular halen tartışmalıdır. Türkmenler, devam eden istikrarsızlığın, mezhepsel bölünmelerin ve dış etkilerin yol açtığı zorlukların üstesinden gelerek, birleşik bir Irak içerisinde daha fazla özerklik ve kültürel kimliklerinin korunmasını savunmaya devam etmektedirler (Movila, 2021, s. 44).

Sünni çoğunluklu bir grup olarak Türkmenler, önemli miktarda Şii2 nüfusuna sahip olmasına rağmen tarihsel olarak kendilerini Irak'taki baskın Arap ve Kürt nüfus arasında gidip gelirken bulmuşlardır. Türkmen siyasi grupları, özellikle 2003'te Irak'ın işgali ve sonrasında yeni bir siyasi düzenin kurulmasından sonra Irak'taki siyasi sürecin aktif katılımcıları olmuşlardır. Irak Türkmen Cephesi, hem bölgesel hem de ulusal düzeyde Türkmen çıkarlarını temsil eden en önde gelen Türkmen siyasi partisidir. ITF ve diğer küçük Türkmen partileri Irak seçimlerine katılarak, özellikle Kerkük gibi tartışmalı bölgelerde Türkmen topluluklarının daha fazla tanınmasını ve özerkleşmesini savunmuşlardır. Arap ve Kürt nüfusla karşılaştırıldığında sayıları nispeten az olmasına

² Irak'ın üçüncü büyük etnik grubu olan Türkmenler ağırlıklı olarak Kerkük dahil kuzey bölgelerde yaşıyor. Tarihsel olarak dışlanmış olan Türkmenler, siyasi temsili güvence altına alma ve kültürel kimliklerini koruma konusunda zorluklarla karşı karşıyadır. 2003 sonrası dönemde Araplar ve Kürtler arasında, özellikle kaynak açısından zengin bölgelerdeki tartışmalı bölgeler üzerindeki etnik çatışmalara maruz kaldılar. Önemli varlıklarına rağmen Türkmenler, Irak'ın karmaşık siyasi ortamında daha fazla özerklik ve tanınma için mücadele etmeye devam ediyor.

rağmen Türkmenler Irak'ta çok önemli bir siyasi rol oynamışlardır. Ancak yine de kendilerini sıklıkla hassas bir durumda bulmuşlardır, özellikle tartışmalı bölgeler konusunda Kürtlerin ve Arapların çatışan çıkarları arasında sıkışıp kalmışlardır (Al-Shammari et al., 2021).

2.3 Irak'ın Mezhebi ve Dini Yapısı

2.3.1 Şii Müslüman Çoğunluğu

Tarih boyunca Şii Müslümanlar, Irak nüfusunun yaklaşık %60-65'ini oluşturan önemli bir mezhepsel grup olmuştur. Bu topluluk, ağırlıklı olarak güney bölgelerinde ve Bağdat, Basra, Necef ve Kerbela gibi kilit şehirlerde yaşamaktadır. Bu şehirler, sadece siyasi ve ekonomik merkezler değil, aynı zamanda büyük dini öneme sahip yerlerdir. Necef şehri, Şii inancının ilk imamı olan İmam Ali'nin mezarına ev sahipliği yaparken, Kerbela şehri ise İmam Ali'nin oğlu ve Şii İslam'ın sembolik lideri olan İmam Hüseyin'in türbesine ev sahipliği yapmaktadır. Bu kutsal mekanlar, Şii dini pratiğinin kalbidir ve her yıl milyonlarca hacı tarafından, özellikle Aşure günü anma etkinliklerinde ziyaret edilmektedir (Dodge , Mansour, 2020, s. 12-13).

Bu ziyaretler, Şii topluluğunun dini ve kültürel bağlarını güçlendirirken, aynı zamanda derin manevi bir deneyim sunmaktadır. Tarihsel olarak Kanuni Sultan Süleyman yönetimindeki Osmanlı İmparatorluğu, 1534 yılında Irak'ı fethederek Sünnilerin egemen olduğu bir imparatorluk haline getirmiştir. Şii ileri gelenler yerel nüfuzlarını sürdürseler de kendilerini Sünni yönetimle sık sık anlaşmazlık içinde bulmuşlardır. Osmanlılar genel olarak Şii'liğe kuşkuyla bakmışlardır. Bunun başlıca nedeni de koyu bir Şii olan Safevi İmparatorluğu ile olan rekabetleridir. Bu jeopolitik gerilim, özellikle iki imparatorluk arasındaki çatışmalara ve Irak'taki Şii'lere karşı zaman zaman şiddet uygulanmasına yol açmıştır (Sommer, 2024, s. 6).

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Irak bir İngiliz mandası haline gelmiştir ve Irak'ta siyasi manzara yeniden değişmek durumunda kalmıştır. Şii toplumu, İngilizler tarafından kurulan Sünni ağırlıklı monarşi altında ihmal edilmiş ve karşı karşıya kalmıştır. Siyasi dışlanma nedeniyle hoşnutsuzluk büyümüş ve bu hoşnutsuzluk Sünnilerle Şii Iraklıların İngiliz yönetimine karşı birleştiği 1920 Irak İsyanı gibi ayaklanmalarla sonuçlanmıştır.

(Ladier-Fouladi, 2022). Modern Irak'ın kurulmasıyla birlikte Şiilerin marjinalleştirilmesi devam etmiştir. Şiiler, 1979'dan 2003'e kadar hüküm süren Saddam Hüseyin de dahil olmak üzere çeşitli rejimler altında sistematik baskıya maruz kalmıştır (Akbar , Isakhan, 2023, s. 65).

Sayısal çoğunluklarına rağmen Şii Müslümanlar tarihsel olarak siyasi ve sosyal ötekileştirmeye maruz kalmışlardır. Sünnilerin hakim olduğu hükümetler altında Şii Müslümanlar önemli siyasi ve askeri pozisyonlardan büyük ölçüde dışlanmışlardır. Bu sistemik ayrımcılık, haklardan mahrum kalma duygusunu körüklemiş ve Saddam Hüseyin güçleri tarafından bastırılan Körfez Savaşı'nın ardından 1991'de Şii ayaklanması gibi periyodik ayaklanmalara ve huzursuzluklara yol açmıştır. Baas rejiminin planlı cinayetler, hapsetme ve zorla yerinden etme dahil baskıcı politikaları, Şii çoğunluk ile iktidardaki Sünni elit arasındaki uçurumu daha da derinleştirmiştir (Alfahham, 2020, s. 5-7).

1979 İran İslam Devrimi'nin ardından Saddam Hüseyin, İran'a bağlılıkları nedeniyle potansiyel tehdit olarak gördüğü Şii topluluklara karşı kampanyasını yoğunlaştırmıştır. Baas rejimi, özellikle siyasi muhalifleri ve dini liderleri hedef alan infazlar da dahil olmak üzere acımasız taktikler uygulamıştır. Şii bir grup olan Faili Kürtler bu zulmün en büyük muhatapları olmuşlardır. Onlar “İrancı” olarak yaftalanmış, şiddete ve sürgüne maruz bırakılmışlardır (Ladier-Fouladi, 2022). Bu süre zarfında Şii dini toplantıları büyük ölçüde kısıtlandırılmıştır. Rejimin güvenlik aygıtı, bu tür toplantıların örgütlü muhalefete yol açabileceğinden korkarak Şii kimliğinin her türlü ifadesini bastırmıştır. Muhammed Sadık el-Sadr gibi önemli dini şahsiyetler, rejime muhalefet ettikleri için suikaste uğramışlardır (Akbar , Isakhan, 2023).

İran-Irak Savaşı'nın Iraklı Şiiler üzerinde derin etkileri olmuştur. Başlangıçta Saddam, İranlı Fars kimliğine karşı Arap milliyetçiliğini vurgulayarak Şii topluluklardan destek toplamaya çalışmıştır. Ancak savaş uzadıkça birçok Şii, çatışmayı mezhepsel bir mercekten görmeye başlamıştır. Rejimin propagandası sıklıkla İran güçlerini, Irak'ın Arap kimliğine doğrudan bir tehdit olarak göstermiştir. Bu manipülasyon Irak içindeki mezhepsel bölünmeleri derinleştirmiştir. Körfez Savaşı'ndan ve 1991'deki ayaklanmalardan sonra Şiiler kendilerini istikrarsız bir konumda bulmuşlardır.

Ayaklanma sırasında kısa bir süreliğine güçlenmenin tadına varmış olsalar da Saddam rejimi şiddetli misillemeler yoluyla kontrolü hızla yeniden ele geçirmiştir (Sanda, 2020).

Rejimin düşmanlığı, 1991'deki Körfez Savaşı'nın ardından Irak'ın güneyindeki Şiiilerin önemli bir ayaklanmasının acımasızca bastırılması ve 200.000 kadar Şii Arap'ın ölümüyle sonuçlanmasıyla giderek korkunç bir hal almıştır. Sürgüne kaçan birçok Şii lider, bu süre zarfında yurtdışındaki muhalif grupları örgütlemeye başlamışlardır. Ancak Şii gruplar arasında Mukteda El Sadr gibi daha radikal unsurlar ile Büyük Ayetullah Ali El Sistani gibi geleneksel din adamları arasındaki iç bölünmeler, Baas rejimine karşı birleşik bir direnişi engellemiştir (Alfahham, 2020). 1990'ların sonu ve 2000'lerin başında çeşitli Şii siyasi hareketler hem Irak içinde hem de sürgündeki topluluklar arasında güç kazanmaya başlamıştır. Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi gibi gruplar İran'ın desteğiyle ortaya çıkmıştır (Alfahham, 2020).

Bu hareketler, Saddam'ın nihai olarak devrilmesinden sonra Şii haklarını ve temsilini savunacak bir siyasi zemin oluşturmaya çalışmıştır. 2003'te ABD öncülüğündeki işgal Iraklı Şiiiler için bir dönüm noktası olmuştur. Saddam'ın devrilmesinin ardından yıllar sonra ilk kez dini kimliklerini özgürce ifade edebilmeye başlamışlardır. Baas yönetimi altında kısıtlanmış olan Necef ve Kerbela gibi kutsal yerlere kitlesel hac ziyaretleri yeniden başlamıştır (Sanda, 2020).

Iraklı Şiiiler 1979'dan 2003'e kadar Saddam Hüseyin rejimi altında baskıdan, onun devrilmesiyle yeni bir siyasi güce uzanan çalkantılı bir yolculuk geçirmişlerdir. Şiiiler 2003 sonrasında kendilerini ifade etme ve yönetme fırsatları elde ederken, bu dönem aynı zamanda sonraki yıllarda Irak'ın istikrarını etkilemeye devam edecek olan mezhepsel gerilimlere de zemin hazırlamıştır.

2.3.2 Sünni Müslüman Azınlık

Irak'ı. yüzyıldan Birinci Dünya Savaşı'na kadar kontrol eden Osmanlı İmparatorluğu, Sünni ağırlıklı bir yönetim kurmuştur. Bu döneme Sünni İslam'ın devlet dini olarak pekişmesi damgasını vurmuş ve Osmanlı'nın Sünni Müslüman dünyasındaki liderlik iddiasını güçlendirmiştir. Güney Irak'taki Şii ileri gelenler yerel nüfuzlarını korumuş olsalar da Sünni ağırlıklı Osmanlı yönetimine sıklıkla içerlemişlerdir.

Irak toplumu, çoğu zaman ulusal kimliğin önüne geçen aşiret bağlarından büyük ölçüde etkilenmiştir. Özellikle 1920'de Irak devletinin kuruluşundan 2003'te Saddam Hüseyin'in düşüşüne kadar yönetici elitlerin ağırlıklı olarak Sünni Araplardan oluşması nedeniyle, Dulaim ve Şammar gibi Sünni aşiretler önemli bir siyasi güce sahip olmuştur. Saddam Hüseyin yönetimindeki Baas rejimi, Sünni Arapları kayırırken Şii'leri ve diğer grupları marjinalleştirerek bu güç dinamiğini daha da pekiştirmiştir.

Erken İslami dönemde Irak, özellikle Abbasi Halifeliği sırasında bir öğrenim ve kültür merkezi olarak ortaya çıkmıştır. Birçok önde gelen İslam alimi ve edebiyatçı bu bölgeden çıkmıştır. Bu tarihi miras, kendilerini zengin bir kültürel ve dini geleneğin mirasçıları olarak gören Iraklı Sünniler arasında güçlü bir kimlik duygusuna katkıda bulunmuştur. Osmanlı yönetimi altındaki Irak'ta Sünni toplulukların tarihi, siyasi hakimiyetleri, kültürel katkıları ve karmaşık aşiret dinamikleri ile karakterize edilir. Irak'ın genel nüfusu içinde azınlık olmalarına rağmen Sünni Araplar, 21. yüzyılın başlarında önemli değişiklikler yaşanmaya başlayana kadar ülke tarihinin şekillenmesinde önemli bir rol oynamışlardır (Alfahham, 2020, s. 12-13).

Irak'taki Sünni Müslümanlar nüfusun yaklaşık %30-35'ini oluşturmaktadır ve özellikle Osmanlı İmparatorluğu ve Saddam Hüseyin'in Baas rejimi döneminde tarihsel olarak önemli siyasi, askeri ve ekonomik güce sahip olmuşlardır. Sünniler öncelikle Anbar, Selahaddin gibi bölgeler ve Bağdat'ın bazı kısımları da dahil olmak üzere ülkenin orta ve batı kesimlerinde yoğunlaşmış durumdadır. Bu dağılım hem tarihi yerleşim şekillerini hem de Osmanlı ve modern Irak Devleti dönemlerinde alınan idari kararları yansıtmaktadır (Sirriyeh, 2007, s. 24-25). Osmanlı yönetimi altında ve daha sonra İngiliz mandası döneminde Sünni Araplar idari ve askeri atamalarda, diğer gruplara göre daha çok tercih edilmişlerdir. Bu eğilim, 1968'de iktidara gelen Baas Partisi döneminde de devam etmiş ve yoğunlaşmıştır. Baas rejimi, özellikle Saddam Hüseyin döneminde, rejimin siyasi yapısının çekirdeğini oluşturan Tikrit bölgesindeki Sünni Arapların hakimiyetinde olmuştur (Galbraith, 2008).

Irak'ta, kendisi de bir Sünni olan Saddam Hüseyin, 1970'lerden uzanan siyasi ve askeri rejimi boyunca Irak'ta önemli bir güce sahip olmuştur. Onun yönetimi, Şii Müslümanları ve diğer azınlık gruplarını dışlamakla ve otoritenin ve ordunun kilit pozisyonlarında Sünni Arapları kayırmakla karakterize edilmiştir. Bu mezhepsel

dengelesizlik Sünni ve Şii toplumlar arasındaki gerilimi daha da artırmış ve bugün Irak'ta devam eden derin bölünmelerin en büyük sebeplerinden biri olmuştur. Saddam Hüseyin'in Baas rejimi altında Sünni Araplar hükümet atamalarında, ekonomik fırsatlarda ve kaynaklara erişimde ayrıcalıklı muameleden yararlanmışlardır. Şiilere ve Kürtlere yönelik sistematik ayrımcılık, bu gruplar arasında haklardan mahrum bırakılma duygularını yoğunlaştırmıştır. Irak nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Şiiler özellikle marjinalleştirilmiş, dini uygulamalar ve siyasi özgürlüklere yönelik kısıtlamalarla karşı karşıya kalmışlardır. Saddam'ın rejimi, Arap milliyetçiliğine ve Sünni kimliğine öncelik veren Baas Partisi ideolojisine dayanmıştır. Irak'ın nüfusu ağırlıklı olarak Şii olmasına rağmen Saddam, Sünni Arapların kilit siyasi pozisyonlarda yer almasını sağlamıştır. Bu da Şii ve Kürt seslerin marjinalleştirildiği bir siyasi sistemle sonuçlanmıştır. Rejim, bu topluluklardan gelen muhalefeti bastırmak için acımasız taktikler uygulamıştır (Sommer, 2024, s. 28-30). Bununla birlikte askeri düzeyde Şiiler ve Kürtler de var olmuştur ancak Sünni elitler tarafından yönetilmişlerdir. Bu paradoks Saddam'ın bir yandan kontrolü elinde tutmasını sağlarken diğer yandan da Şii çoğunluğun olası bir ayaklanmasından korkmasına neden olmuştur.

Rejimin güvenlik aygıtı, algılanan tehditlere, özellikle de Şii siyasi hareketlere ve Kürtlerin özerklik isteklerine karşı uyguladığı şiddetli baskılarla ünlü olmuştur. İran-Irak Savaşı (1980-1988) sırasında Saddam'ın hem İran güçlerine hem de ülke içindeki muhaliflere karşı acımasız taktikler uygularken Sünniler arasında milliyetçi duyguları artırmaya çalışması nedeniyle mezhepsel bölünmeleri daha da belirgin hale gelmiştir (Alfahham, 2020). Rejim ekonomik olarak Sünni bölgeleri ve elitleri kayırarak Şii ve Kürt nüfus arasında kızgınlığı körükleyen önemli eşitsizlikler yaratmıştır. Devlet kaynakları genellikle Sünni bölgelere fayda sağlayan projelere tahsis edilirken, Şii bölgeler ihmal edilmiştir. Bu ekonomik kayırmacılık, Sünnilerin diğer toplulukların gözünde zalim olarak algılanmasına katkıda bulunarak mezhepsel gerilimleri daha da artırmıştır. (Al-Rawi, 2013, s. 54).

2.3.3 Irak'taki Hristiyan ve Diğer Dini Azınlıklar

Irak'ın Hristiyan nüfusu, kökleri Hristiyanlığın ilk yüzyıllarına kadar uzanan zengin ve eski bir tarihe sahiptir. 2003'ten önce Hristiyanların, yaklaşık 1,5 milyonluk bir nüfusa sahip oldukları tahmin edilmektedir. Irak'taki en büyük Hristiyan mezhepleri arasında Keldani Katolik Kilisesi, Doğu Süryani Kilisesi, Süryani Ortodoks Kilisesi, Süryani Katolik Kilisesi ve çeşitli Protestan gruplar bulunmaktadır. Hristiyanlar ağırlıklı olarak Bağdat, Musul ve Ninova Ovası gibi şehir merkezlerinde okullar, kiliseler ve kültürel kurumlarla canlı topluluklar kurmuşlardır (Ali, 2020, s. 15). Hristiyanlar Keldaniler, Süryaniler ve Ermeniler de dahil olmak üzere Irak'ın 2003 yılı öncesi toplumsal yapısında önemli bir varlığa sahiptiler. Çoğunlukla Bağdat, Musul ve Ninova Ovaları gibi şehir merkezlerinde yaşamışlardır. Hristiyanlar sosyal ve politik zorluklarla karşı karşıya kalmalarına rağmen Saddam Hüseyin'in nispeten laik rejimi altında genel olarak inançlarını yerine getirebildiler ve topluluklarını koruyabildiler (Kruczek, 2021, s. 14-17).

Saddam Hüseyin'in Baasçı hükümeti resmi olarak laik olmuştur ve bu da Hristiyanlar da dahil olmak üzere dini azınlıklar için bir dereceye kadar koruma sağlamıştır. Rejim mezhepsel şiddeti kontrol altında tutarak Hristiyanların siyaset ve ekonomi de dahil olmak üzere toplumun çeşitli sektörlerine katılabilecekleri bir ortam yaratmıştır. Bu durum özellikle 1980'lerde ve 1990'larda Hristiyanların hükümette önemli görevler üstlenmesiyle belirginleşmiştir. Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı olarak görev yapan Tarık Aziz gibi önemli isimler de bu dönemde yer almıştır. Rejim ile azınlık grupları arasında bir toplumsal sözleşme var olmuştur (Ali, 2020, s. 18).

Siyasi müdahalede bulunmama karşılığında Hristiyanlara belirli korumalar ve ayrıcalıklar tanınmıştır. Bu düzenleme birçok Hristiyan'ın, özellikle de profesyonel olarak doktorlar, avukatlar ve iş adamlarının ekonomik açıdan gelişmesine ve aynı zamanda büyük ölçüde apolitik kalmasına olanak sağlamıştır. Bazı korumalara rağmen rejim, etnik azınlıklara Arap kimliğine uymaları için baskı yapan politikalar da uygulamıştır. Buna Süryani toplulukları hedef alan ve bu toplulukları Araplaştırmayı amaçlayan tehcir programları da dahildir. Hristiyanlar Saddam Hüseyin döneminde, sonraki rejimlere kıyasla genel olarak daha güvende olsalar da zorla Arap olarak tanımlanma ve zaman zaman ayrımcılık gibi zorluklarla karşılaştılar (Sommer, 2024, s. 33-35).

2.3.4 Ezidiler ve Diğer Azınlıklar

Çoğunlukla Kuzey Sincar bölgesinde bulunan Ezidi topluluğu ile Mandeniler, Şabaklar gibi daha küçük gruplar, kendilerine özgü dini ve kültürel uygulamalarını sürdürdüler. Bu gruplar sıklıkla ötekileştirilmeye ve zulme maruz kaldılar ancak farklı kimliklerini korumayı başardılar (Ali, 2020, s. 32). Irak, Ezidiler, Şebekler, Sabiiler ve Mandeniler de dahil olmak üzere zengin bir etnik azınlık dokusuna ev sahipliği yapmaktadır. Bu grupların, özellikle Osmanlı İmparatorluğu döneminde ve 2003'e kadar yaşanan gelişmelerde farklı kimlikleri ve tarihleri vardır (Ali, 2020).

Ezidiler, Zerdüştlük ve İslam da dahil olmak üzere çeşitli inançlardan unsurlar içeren benzersiz bir inanç sistemine sahip dini bir azınlıktır. Tarihsel olarak, özellikle 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında önemli zulümlerle karşı karşıya kalmışlardır. Osmanlı yönetimi altında genellikle marjinalleştirilmişler ancak farklı kültürel uygulamalarını sürdürmüşlerdir. Bu durum 20. yüzyılın sonlarında, özellikle de İslami olmayan inançları nedeniyle onlara şüpheyle bakan Saddam Hüseyin rejimi sırasında daha da kötüleşmiştir. Bu durum 21. yüzyılın başlarında onlara yönelik gerçekleştirilen şiddet eylemleri ile sonuçlanmıştır (Shayan, 2021). Saddam Hüseyin'in yönetimi sırasında Ezidilerin siyasi ve idari gücü, genel olarak Irak'taki diğer etnik ve dini gruplara kıyasla oldukça sınırlı olmuştur. Ezidiler, çoğunlukla Kürt bölgelerinde yaşayan bir dini topluluk olarak, Saddam rejimi altında çeşitli zorluklarla karşılaşmışlardır (Isakhan , Gourlay, 2022, s. 27).

Ezidiler, Saddam Hüseyin'in Baas rejimi döneminde siyasi olarak marjinalleşmiş bir grup olarak öne çıkmışlardır. Rejim, Sünni Arap milliyetçiliğine dayalı bir politika izlediği için Ezidilerin siyasi temsil yetkileri oldukça sınırlı olmuştur. Bu durum, onların siyasi arenada etkili olma şansını büyük ölçüde azaltmıştır (Shayan, 2021).

Saddam yönetimi, özellikle Şii ve Kürt gruplara yönelik baskı uygularken, Ezidiler de dolaylı yoldan bu baskılardan etkilenmiştir. Rejim, farklı inanç ve etnik grupları sindirmek için şiddet ve zorbalık yöntemlerine başvurmuştur, bu da Ezidilerin toplum içinde daha fazla izole olmalarına yol açmıştır (Isakhan , Gourlay, 2022). Ezidilerin yerel yönetimlerde sınırlı bir temsili olmuştur. Genellikle Kürt bölgesindeki yerel yönetimlerde

yer almış olsalar da bu pozisyonlar genellikle sembolik niteliktedir. Gerçek karar alma süreçlerinde etkileri oldukça sınırlı olmuştur (Ali, 2022, s. 32).

Saddam Hüseyin'in yönetimi sırasında Ezidiler, çoğunlukla Kürtlerle birlikte yaşadıkları için Kürt siyasi hareketleriyle dolaylı bir ilişki içindeydiler. Ancak bu ilişki, her zaman güvenilir bir destek sağlamamıştır. Rejim döneminde yaşanan baskılar altında, Ezidi toplumu kendi kimliğini korumaya çalışırken, aynı zamanda Kürt kimliğiyle de entegrasyon çabaları içinde olmuşlardır (Koenig , Clevenger, 2020).

Şebekler ise Musul'un doğusunda, Dicle ve Büyük Zap Nehri ile sınırlanan bir üçgende yer alan birkaç düzine köyde yaşamaktadırlar. 1925 yılında nüfuslarının yaklaşık olarak 10.000 olduğu tespit edilmiş olmakla birlikte, 1960 Irak nüfus sayımında 35 köyde yaşayan 15.000 kişi sayılmıştır. Son tahminler oldukça yüksektir ve hatta bir yerel kaynak 60 köye dağılmış 100.000 Şebek olduğunu iddia etmektedir (Khurshid, 2019, s. 32-33).

Şebek topluluğu esas olarak Kuzey Irak'ta bulunmaktadır ve Şii İslam unsurlarını ve yerel gelenekleri içeren dini inançlarının benzersiz karışımıyla tanınmaktadır. Tarihsel olarak hem Kürt hem de Arap kültürlerinden etkilenmişlerdir. Şebekler, Araplaştırma politikaları yoluyla kimliklerini bastırmaya çalışan Baas hükümeti de dahil olmak üzere çeşitli rejimler altında ayrımcılığa maruz kalmışlardır. Bu topluluk sık sık Kürtler ve Araplar arasındaki çatışmaların çapraz ateşinde kalmıştır. Irak'taki Şebek topluluğunun 200.000 ila 500.000 kişiden oluştuğu tahmin edilmektedir. BM'nin daha yakın tarihli tahminleri ise nüfusun 300.000 ila 350.000 arasında olduğunu göstermektedir (Uddin, 2022). Bu da Şebeklerin Irak'ın toplam nüfusunun yaklaşık %0,7 ila %1,3'ünü oluşturduğunu göstermektedir. Şebek topluluğu ağırlıklı olarak Müslüman olup, tahminlere göre yaklaşık %65-70'i Şii, %30-35'i Sünni'dir (Ulack, 2015, s. 368). Öncelikle Ninova Ovası'nda, özellikle de Musul'u çevreleyen Başika ve Karakoş gibi bölgelerde yaşamaktadırlar (Koenig , Clevenger, 2020).

Irak'taki bir diğer azınlık grup ise Sabi'i veya Mandalılardır. Irak'taki Mandalılar dünyadaki en büyük ve en önemli gruptur. Dünyadaki 75.000 Mandalıdan 30.000 ila 50.000'i Irak'ta yaşamış ve çoğunlukla Dicle ve Fırat nehirlerinin kıyılarına yayılmışlardır. Mandalılar, gümüş ve altınla yaptıkları işlerden dolayı ekonomik olarak başarılı kabul edilmişlerdir (Pichon, 2015, s. 4). 2001 yılında Irak Cumhuriyeti

Cumhurbaşkanlığı, modern Irak devletinin inşasında oynadıkları aktif bilimsel, bilişsel ve sanatsal rollerinden dolayı onları Irak'ın Altın Mezhebi olarak adlandırmıştır. Mandalıların Irak'tan göçü Saddam Hüseyin döneminde başlamış, ancak 2003'teki ABD işgalinden sonra göç hızlanmıştır. Mandalılar Hristiyanlar, Ezidiler ve diğer azınlıklar gibi tehditlere, saldırılara, kaçırılmalara ve cinayetlere maruz kalmış, bu da onları göçe zorlamıştır. Diğer Iraklılar gibi Mandalılar da kaçırılmıştır çünkü birçoğu kuyumculuk yapmaktadır (Lalani , International, 2010, s. 7). Ama şu anda Irak'taki Sabi'i veya Mandai topluluğunun sayısının 10.000 ila 15.000 kişi arasında olduğu tahmin edilmektedir. Sabiiler ya da Mandailer, kökleri Gnostisizm'e dayanan ve su ritüellerine güçlü bir vurgu yapan küçük bir dini gruptur. Tarihsel olarak güney Irak'ta yaşamışlar ve inançları nedeniyle zulme maruz kalmışlardır. Mandaean dini de barışçıl bir yapıya sahiptir ve şiddeti ve silah kullanımını yasaklar. Osmanlı yönetimi altında nispeten hoşgörülle karşılanmışlardır ancak daha sonra hem Sünni hem de Şii toplulukların artan düşmanlığıyla karşılaşmışlardır.

Diğer bir azınlık grup ise Zerdüştlerdir. Geçmişi M.Ö. ikinci binyıla kadar uzanan Zerdüştlük, kayıtlı tarihe M.Ö. altıncı yüzyılın ortalarında girmiştir. Bin yıldan fazla bir süre boyunca (yaklaşık M.Ö. 600 - M.S. 650) eski İran imparatorluklarının devlet dini olarak hizmet etmiş, ancak İslam'ın İran'ı fethinin (M.S. 633-654) doğrudan bir sonucu olarak M.S. 7. yüzyıldan itibaren gerilemiştir. Son tahminler dünyadaki Zerdüşt sayısının en fazla 110.000 ila 120.000 arasında olduğunu ve çoğunluğunun Hindistan, İran ve Kuzey Amerika'da yaşadığını göstermektedir. Sayılarının ise her geçen gün azalmakta olduğuna inanılmaktadır. Ancak, bazı bölgelerde sayıları arttığı için bunu doğrulamak için daha fazla çalışmaya ihtiyaç vardır. (Al-Shammari, T. M. H. 2012, p 4-5).

Ateş Ahuramazda'nın sembolüdür ve ateş tapınağında kirlenmeden uzak tutulmalıdır. Güneşe ve inanmayanların gözlerine görünmez ve rahipler tarafından korunan veya hizmet edilen bir dizi kutsal ateş vardır. Ana ateş Bahram, tahtta taçlandırılan ateş kralıdır ve ateşi ziyaret ederken alçakgönüllülük, eşitlik ve gücü sembolize etmek için alınlarını külle işaretlerler. Homa bir bitki ve yeryüzündeki bir tanrıdır ve Homa ritüelinde bu tanrı ezilir ve suyundan ölümsüzlük içkisi çıkarılır. Bu kansız kurbanda kurban aynı anda hem tanrı hem rahip hem de kurbandır ve inananlar yıl sonunda gerçekleşecek ve tüm insanları ölümsüz kılacak olan kurbanı bekleyerek onu

tüketirler. Arsi Jashan, yeni bir evi kutsamak için yapılan bir Zerdüşt ritüelidir (Ahmad, 2001). Irak'taki Zerdüşt topluluğu oldukça küçüktür ve nüfusları hakkında kesin bir istatistik yoktur, zira pek çok Zerdüşt, hükümet belgelerinde resmi olarak Müslüman olarak sınıflandırılmaktadır. Ancak tahminler, Irak Kürdistanı'nda yaklaşık 15.000 Zerdüştü bulunduğunu, Zerdüştlerin Irak Parlamentosu'nda ayrılmış sandalyelerinin bulunmadığını ve bu da onların siyasi temsilini engellediğini göstermektedir. Azınlık kota sistemi sandalyeleri öncelikli olarak Hristiyanlara ve diğer büyük azınlık gruplarına tahsis ederek Zerdüştleri ve benzeri küçük toplulukları resmi siyasi temsilden mahrum bırakmaktadır. Buna rağmen Zerdüşt toplumu, dini inançlar için daha elverişli bir ortamın bulunduğu Kürdistan Bölgesi'nde bir miktar tanınmışlık kazanmıştır (Mohammed, 2022, s. 25).

Sonuç olarak 2003 ABD işgalinden önce Irak'ın dini, mezhepsel ve etnik yapısı oldukça çeşitlilik göstermektedir. Ülkenin yüzyıllarca süren siyasi değişimler ve sosyal dinamikler tarafından şekillendirilen toplulukların bir arada var olduğu uzun bir geçmişi vardır. Ülke ağırlıklı olarak Müslümanlardan oluşmakta ve esas olarak Şii ve Sünni mezhepler arasında bölünmüş durumdadır. Şii Müslümanlar çoğunluğu oluşturmaktadır ancak Saddam Hüseyin'in Baas rejimi döneminde güç, siyasi ve askeri liderliğe hakim olan Sünni azınlığın elinde toplanmıştır. Hükümetin politikaları sıklıkla Şii nüfusu marjinalleştirerek, özellikle 1991 Körfez Savaşı'ndan sonra kızgınlığa ve zaman zaman ayaklanmalara yol açmıştır (Uddin, 2022).

Etnik açıdan da Irak aynı derecede çeşitliliğe sahiptir. Çoğunluğu Araplar oluşturmuştur ve onları önemli ölçüde Kürt, Türkmen ve Süryani nüfus izlemiştir. Özellikle Kürtler, merkezi hükümetin yıllarca süren baskılarından sonra özerklik arayışına girmiştir. Kuzeyde Kürt nüfusu, özellikle 1990'ların başında uçuşa yasak bölgelerin kurulmasından sonra sınırlı da olsa özerk hareket etmeye başlamıştır. Saddam rejimi otoriterlik ve baskı yoluyla kontrolü sürdürürken, bu etnik ve mezhepsel gruplar, yüzeyin altında kaynayan ancak nadiren büyük ölçekli çatışmalara dönüşen gerilimlerle, kırılğan bir güç dengesi altında bir arada yaşamışlardır (Mohammed, 2022).

Her ne kadar rejim birliği güç kullanarak güçlendirse de Irak'ın sosyal dokusu çeşitlilikle dikkat çekmiştir. Hristiyanlar ve Ezidiler de dahil olmak üzere dini azınlıklar, Müslüman toplulukların yanında nispeten barış içinde yaşamışlardır. Siyasi olarak

marjinalleştirilmelerine rağmen bu gruplar bir dereceye kadar kültürel ve sosyal özerkliği sürdürdüler. Ancak merkezi hükümetin düzeni korumaya yönelik sert yaklaşımı, daha sonra işgalden sonra patlayacak olan temeldeki bölünmeleri maskeleymiştir (Sannes, 2022).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: 2003'TE ABD'NİN IRAK'I İŞGALİ

Bu bölümde, ABD'nin 2003 Irak işgali ve işgale giden süreç ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Bu kapsamda, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde alınan kararlar, ABD koalisyonunun oluşturulması ve ABD'nin Irak'a saldırısının nedenleri ile öne sürülen bahaneler analiz edilecektir. İşgal sürecindeki siyasi ve askeri gelişmeler, kitle imha silahlarına ilişkin iddialar, Birleşmiş Milletler'in denetim ve silahsızlanma çabaları üzerinde durulacaktır. Ayrıca, işgalin ekonomik nedenleri, 2003'teki Irak petrol rezervlerinin varlığı ve Irak ekonomisinde petrolün rolü gibi konulara da değinilecektir. Irak petrol rezervlerinin stratejik önemi, Irak hükümeti ve muhalefatinin işgale yönelik yaklaşımları ve tutumları ile Iraklı muhalefet grupları, eski Baas hükümeti üyeleri ve geçici Irak hükümetinin tutumları detaylandırılacaktır. Bölgesel ve uluslararası aktörlerin, işgale yönelik tutumları da incelenecektir. Bu bağlamda, Birleşmiş Milletler ve Arap Devletleri Birliği, İran, Türkiye, Rusya, Çin, Birleşik Krallık ve Fransa gibi önemli aktörlerin işgale nasıl tepki verdiği ele alınacaktır.

3.1 İşgale Giden Süreç

Devletlerin işgali, öncelikle uluslararası insancıl hukuk ve uluslararası insan hakları hukuku tarafından yönetilen çeşitli yasal çerçeveler ve ilkeler aracılığıyla uluslararası olarak tanımlanmaktadır. İşgal, bir devletin askeri kuvvetlerinin, genellikle silahlı çatışma sırasında, başka bir devlete ait bir bölge üzerinde etkili bir kontrol kurması durumunda ortaya çıkar. Bu kontrol, işgal altındaki topraklar üzerinde otoritenin ve yönetimin uygulanmasını içerecek şekilde salt askeri varlığın ötesine uzanır. Irak'ın 2003 yılında ABD ve müttefikleri tarafından işgali, Saddam Hüseyin rejiminin askeri olarak devrilmesi ve ardından Irak'ın hükümet kurumlarının, altyapısının ve güvenlik aygıtının kontrol altına alınmasıyla karakterize edilir. İşgal, önemli uluslararası tartışmalara ve muhalefete rağmen, kitle imha silahlarının (KİS'ler) ortadan kaldırılması ve terörle mücadele gerekçesiyle başlatılmıştır (Al- Rawi, 2013).

Uluslararası hukuka, özellikle de 1949 tarihli Dördüncü Cenevre Sözleşmesi'ne göre, bir bölgenin işgali, işgalci güce sivillerin korunmasını, haklarına saygı gösterilmesini ve kamu düzeni ve güvenliğinin sağlanması yönünde yasal yükümlülükler yüklemektedir. İşgalci gücün, kendi güvenlik çıkarlarına veya uluslararası hukuka aykırı

görülmeyişi sürece bölgeyi mevcut yasalara uygun olarak yönetmesi gerekmektedir. (Gutteridge, 1949, s. 21). Bu, kültürel ve dini mekanların korunmasını, sağlık ve eğitime erişimin sağlanmasını ve sivil nüfusa insani yardımın kolaylaştırılmasını içermektedir (Najjar, 2023, s. 55).

ABD liderliğindeki Irak işgalini eleştirenler, bu işgalin söz konusu yasal yükümlülöklere tam olarak uymadığını savunmaktadırlar. Eleştiriler, işkence ve keyfi gözaltılar başta olmak üzere çok sayıda insan hakları ihlalinin meydana geldiğı ve işgal neticesinde Irak'ın sosyal ve siyasi yapısının istikrarsızlaştığı yönündedir. ABD liderliğinde Geçici Koalisyon Otoritesi kurulmuştur ve bu otorite işgalin ilk dönemlerinde Irak'ı yönetmiştir. Ancak bu yönetim Irak'ta güvenliğın ve halka temel hizmetlerin sağlanmasında zorluklarla karşı karşıya kalmıştır (Butt, 2019, s. 30).

Dönemin ABD Başkanı George W. Bush ve İngiltere Başbakanı Tony Blair'e göre, koalisyon "Irak'ı kitle imha silahlarından arındırmayı, Saddam Hüseyin'in terörizme verdiği desteğı sona erdirmeyi ve Irak halkını özgürleştirmeyi" amaçlıyordu. Oysa Hans Blix liderliğindeki BM teftiş ekibi işgalin başlamasından hemen önce KİS'lerin varlığına dair hiçbir kanıt bulamadığını açıklamıştır (Blix, 2005). Diğerleri ise 11 Eylül saldırılarının etkisine, bunun ABD'nin stratejik hesaplamalarını değıştirmede oynadığı role ve özgürlük gündeminin yükselişine çok daha fazla vurgu yapmaktadır. Blair'e göre tetikleyici, Irak'ın ABD ve İngiliz yetkililerin dünya barışına karşı acil ve tahammöl edilemez bir tehdit olarak adlandırdığı iddia edilen nükleer, kimyasal ve biyolojik silahlardan arındırmak için "son fırsatı" değerlendirememesiydi (Simuziya, 2023, s. 77). Ocak 2003 yılında yapılan bir CBS anketinde, Amerikalıların %64'ü Irak'a karşı askeri eylemi onaylamıştı. Ancak, bunların %63'ü Bush'un savaşa girmek yerine diplomatik bir çözüm bulmasını isterken, %62'si ABD'ye yönelik terörizm tehdidinin savaş nedeniyle artacağına inanıyordu (Yoo, 2003, s. 7-9). İşgale Fransa, Almanya ve Yeni Zelanda hükümetleri de dahil olmak üzere bazı sadık ABD müttefikleri de karşı çıkmıştı. Söz konusu ölkelerin liderleri, Irak'ta kitle imha silahlarına dair hiçbir kanıt olmadığını ve bu

ülkeyi işgal etmenin (Birleşmiş Milletler İzleme, Doğrulama ve Denetleme Komisyonu)³ 12 Şubat 2003 tarihli rapor bağlamında haklı olmadığını savundu. Irak Savaşı sırasında yaklaşık 5.000 kimyasal savaş başlığı, mermi veya uçak bombası keşfedildi. Ancak bunlar Saddam Hüseyin'in yönetiminden daha önce üretilmiş ve terk edilmişti. Bu kimyasal silahların keşfedilmesi, hükümetin işgal gerekçesini desteklemiyordu. Eylül 2004'te, o zamanki Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan, işgali uluslararası hukuka göre yasadışı olarak nitelendirdi ve bunun BM Sözleşmesi'nin ihlali olduğunu söyledi (Dodge, 2019, s. 36-37).

İşgalden bir ay önce 15 Şubat 2003 tarihinde, Irak Savaşı'na karşı dünya çapında protestolar yaşandı. Bunların arasında, Guinness Dünya Rekorları'nın şimdiye kadar ki en büyük savaş karşıtı miting olarak listelediği Roma'da üç milyon kişinin katıldığı bir miting de vardı. Fransız akademisyen Dominique Reynié'ye göre, 3 Ocak ile 12 Nisan 2003 arasında, dünya çapında 36 milyon kişi Irak Savaşı'na karşı yaklaşık 3.000 protestoya katıldı. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 2003 yılında kabul ettiği 1483 sayılı Kararı, ABD ve koalisyon ortaklarını Irak'taki işgalci güçler olarak tanıdı. Karar, Irak'ın yeniden inşasını ve kalkınmasını desteklemeyi, aynı zamanda ülkenin egemenliğini ve toprak bütünlüğünü teyit etmeyi amaçlıyordu. Ancak işgalin yasallığı ve meşruiyeti konusundaki tartışmalar devam etti. Bazı ülkeler ve uluslararası hukuk uzmanları, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin açık izni olmadan askeri müdahalenin gerekçesini sorgulamaya başladı (Simuziya, 2023).

Irak'ın ABD liderliğindeki güçler tarafından işgali, muharebe operasyonlarının resmen sona erdiği ve ABD birliklerinin çoğunluğunun ülkeden çekildiği 2011 yılına kadar sürdü. Muharebe operasyonlarının resmi olarak sona ermesine rağmen Irak, sonraki yıllarda güvenlik, yönetim ve mezhepçi şiddete ilişkin önemli zorluklarla karşılaşmaya devam etti. ABD liderliğindeki işgal ve işgalin mirası, uluslararası hukuk ve siyasi çevrelerde tartışma ve inceleme konusu olmaya devam ediyor. Askeri güç kullanımına ve

³ Birleşmiş Milletler İzleme, Doğrulama ve Denetleme Komisyonu Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından Aralık 1999'da, selefi Birleşmiş Milletler Özel Komisyonu'nun dağılmasının ardından 1284 sayılı Kararla kuruldu

işgalci güçlerin uluslararası hukuka göre sorumluluklarına ilişkin süregelen soruların altını çizmektedir.

3.2 ABD'nin Irak' İşgali

Saddam Hüseyin rejiminin düşüşü, 20 Mart 2003'te başlayan ABD öncülüğündeki işgalle hızlandırıldı. Çoğunlukla ABD, İngiltere ve diğer birkaç ülkenin birliklerinden oluşan koalisyon güçleri hızla Irak'a ilerledi. Bu birlikler Irak askeri birimlerinin nispeten hafif bir direnişiyle karşılaştı. Rejimin çöküşü Irak'ta bir iktidar boşluğuna ve yaygın kaosa neden oldu. Saddam'ın heykellerinin ve otorite sembollerinin devrilmesiyle birlikte Iraklılar başlangıçta bir sevinç ve geleceğe dair belirsizlik karışımı bir deneyim yaşadılar. Ancak mevcut hükümet yapılarının ve güvenlik kaygılarının hızla dağıtılması, bazı bölgelerde yağma, kanunsuzluk ve toplumlar arası şiddete de elverişli bir ortam yararmıştı (Butt, 2019, s. 39-40).

Koalisyonun Irak'ı işgali, Saddam rejiminin çöküşünün ardından başladı ve birkaç yıl boyunca devam etti. Amaç, ülkeyi istikrara kavuşturmak, çatışma sonrası yeniden yapılanmayı kolaylaştırmak ve demokratik geçiş için gerekli koşulları oluşturmaktı. Ancak işgal, artan isyan, mezhepsel gerginlikler ve yabancı askeri varlığa karşı muhalefet gibi önemli zorluklarla karşı karşıya kaldı. Bu durum istikrarsızlığı uzattı ve ulus inşa etme çabalarını engelledi (Dodge, 2019, s. 40). ABD ve müttefiklerinin askeri müdahalesinin ardından Saddam Hüseyin rejimi hızla çöktü ve Irak tarihinde, ABD liderliğindeki işgal ve çatışma sonrası yeniden yapılanma çabalarıyla karakterize edilen yeni bir döneme geçildi. Mayıs 2003'te kabul edilen 1483 sayılı Güvenlik Konseyi Kararı, rejimin devrilmesinin hemen ardından Irak'ın işgali ve yönetimi için hukuki ve siyasi çerçeveyi sağlamıştı (Wedgwood, 2003).

Saddam Hüseyin rejiminin çöküşü hızlı ve kesin oldu. Koalisyon güçleri hızla Irak'a doğru ilerledi ve Irak askeri birliklerinden minimum düzeyde dirençle karşılaştı. Bağdat'ın 9 Nisan 2003' tarihinde düşüşü, Saddam yönetiminin sonunu ve yoğun siyasi çalkantı ve toplumsal huzursuzluk döneminin başlangıcını simgeliyordu. Iraklılar onlarca yıldır idaresinde yaşadıkları diktatörün devrilmesini memnuniyetle karşılarken, Irak'ın bazı kesimlerinde sevinç ve kutlama sahnelerine şahit olundu (Bozo, 2016, s. 3-5).

22 Mayıs 2003 tarihinde oybirliğiyle kabul edilen 1483 sayılı Güvenlik Konseyi Kararı ile Geçici Koalisyon Otoritesi'nin kuruldu ve Irak'ın işgalci güçler tarafından geçici olarak yönetilmesine hukuki zemin bu şekilde hazırlandı. Karar, Irak'ın egemenliğini ve toprak bütünlüğünü teyit ederken, koalisyona ülkede güvenlik ve istikrarı korumak, insani yardımı kolaylaştırmak ve yeniden yapılanmayı ve ekonomik kalkınmayı teşvik etmek için gerekli önlemleri alma yetkisi vermişti (Al-Rawi, 2013, s. 123-126).

Başlangıçta Büyükelçi L. Paul Bremer'in liderliğini yaptığı Geçici Koalisyon Otoritesi'nin himayesi altında Irak, derin bir siyasi, ekonomik ve sosyal dönüşüm sürecinden geçti. Bremer kilit hükümet kurumlarının ve bakanlıkların kontrolünü ele geçirdi, Saddam Hüseyin'in güvenlik güçlerini dağıttı. 2003 yılında Paul Bremer Irak'ın geçici valisi olarak atandı. Baas Partisi'ni, tüm eski Irak ordusunu ve güvenlik kurumlarını feshetti. Irak'ın altyapısını ve kurumlarını yeniden inşa etme çabalarını başlattı. Amerikan işgalinin ilk yılları, Iraklılar çatışma sonrası yeniden yapılanma ve demokratik yönetime geçişin zorluklarıyla boğuşurken, iyimserlik ve belirsizliğin karıştığı bir atmosfer oluşmuştu. İstikrarı ve demokratikleşmeyi teşvik etmeye yönelik ilk çabalara rağmen işgal, isyancı grupların, mezhepçi milislerin ve Irak topraklarında yabancı birliklerin varlığına karşı çıkan haklarından mahrum grupların artan direnişiyle karşılaştı (Bozo, 2016, s. 6).

Güvenlik Konseyi'nin 1483 sayılı kararı aynı zamanda Irak hükümetine siyasi ve lojistik destek sağlayan ve Iraklı paydaşlar arasındaki diyalogu kolaylaştıran Birleşmiş Milletler Irak Yardım Misyonu'nun kurulmasının da önünü açmıştı. Ancak Irak'ta kötüleşen güvenlik durumu ve siyasi istikrarsızlık, Birleşmiş Milletler Irak Yardım Misyonu'nun çabalarının etkinliğini sınırladı ve ülkede kalıcı barış ve istikrarın sağlanmasında uluslararası toplumun karşı karşıya olduğu daha geniş zorlukları vurgulamış oldu (Benvenisti, 2003).

Geriye dönüp bakıldığında, Saddam Hüseyin rejiminin çöküşü ve Güvenlik Konseyi'nin 1483 sayılı kararı uyarınca ABD işgalinin başlaması, Irak tarihinde çok önemli bir döneme işaret ediyordu ve uzun süren bir çatışma, istikrarsızlık ve siyasi geçiş dönemine zemin hazırlıyordu. İşgalin mirası, Irak'ın siyasi manzarasını ve uluslararası toplumla ilişkilerini şekillendirmeye hala devam etmektedir. Çatışma sonrası yeniden

yapılanma ve ulus inşa etme çabalarının doğasında olan karmaşıklıkların ve belirsizlikler Irak'ta da etkisini hissettirmiştir.

3.2.1 BMGK Kararları

22 Mayıs 2003 tarihinde oybirliğiyle kabul edilen 1483 sayılı BM⁴ Güvenlik Konseyi Kararı, Geçici Koalisyon Otoritesi'nin kurulmasına ve Irak'ın işgalci güçler tarafından geçici olarak yönetilmesine ilişkin yasal çerçeveyi sağladı. Kararda Irak'ın egemenliği, toprak bütünlüğü ve siyasi bağımsızlığı teyit edilirken, işgalci güçlerin ülkede güvenlik ve istikrarın korunması için gerekli önlemleri alma yetkisi de tanındı. 1483 sayılı karar aynı zamanda Birleşmiş Milletler'in Irak halkına yardım, Irak'ın petrol gelirlerinin yönetimi, kültürel mirasın korunması ve yabancı ülke vatandaşlarının ülkelerine geri gönderilmesi, Irak'ın çatışma sonrası yeniden inşası gibi birçok önemli konuyu ele aldı (Najjar, 2023, s. 33-35).

Kararda, Irak'ın demokrasiye ve hukukun üstünlüğüne geçişi için uluslararası iş birliği ve desteğin önemi vurgulandı. Üye devletlere, uluslararası kuruluşlara ve finans kuruluşlarına, Irak'ın yeniden inşa çabalarına katkıda bulunmaları ve Irak halkına insani yardım ulaştırılmasını kolaylaştırmaları çağrısında bulunuldu. Güvenlik Konseyi'nin 1483 sayılı kararı Irak'ın işgaline yasal bir temel sağlaması ve uluslararası toplumun Irak'ın çatışma sonrası yeniden inşasına katılımına ilişkin parametreleri oluşturması açısından önemlidir. Ancak bu kararın uygulanması koalisyon üyeleri arasındaki anlaşmazlıklar ve lojistik engellerden dolayı pek mümkün olmadı (Simuziya, 2023, s. 41).

⁴ Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararları, çatışma ve krizlere yönelik uluslararası tepkilerin şekillenmesinde kritik bir rol oynuyor. 2003 Irak işgalinin ardından BMGK, durumu ele almak ve uluslararası toplumun eylemlerine rehberlik etmek için çeşitli kararlar yayınladı. Mayıs 2003'te kabul edilen 1483 sayılı Karar, Irak'ın işgal sonrası yönetimi ve yeniden inşası için çerçeve oluşturduğu ve Geçici Koalisyon Otoritesi'ne ülkenin yönetimini denetleme yetkisi verdiği için çok önemlidir. Ek olarak, BMGK kararları Irak'ın silahsızlandırılması ve petrol gelirlerinin idaresi konularında etkili oldu. Bu kararlar uluslararası gözetim ile Irak'ın egemenliği arasında denge kurmaya çalıştı ancak bunların uygulanması tartışmalı oldu ve jeopolitik çıkarlardan etkilendi. Çatışma bölgelerindeki uluslararası diplomasi'nin karmaşıklığını vurgulayan bu kararların etkinliği ve sonuçları tartışılmaya devam ediyor.

3.2.2 ABD Koalisyonu

ABD'nin 2003'teki Irak işgali, başta Birleşik Krallık, Avustralya ve Polonya olmak üzere müttefiklerden oluşan bir koalisyonun dahil olduğu önemli bir askeri operasyondur. Çoğunlukla "Gönüllüler Koalisyonu" olarak anılan bu koalisyon, Saddam Hüseyin rejimini devirmek için yapılan askeri müdahaleyi destekleyen ve bazı durumlarda bu müdahaleye katılan ülkelerden oluşan bir gruptur.

1. **Birleşik Krallık:** Birleşik Krallık, Irak'ın işgalinde ABD'nin en önemli müttefikiydi. Başbakan Tony Blair'in liderliğinde İngiltere, yaklaşık 45.000 askeri konuşlandırarak önemli askeri destek sağladı. İngiliz kuvvetleri, kilit şehir Basra da dahil olmak üzere Irak'ın güney kesimindeki operasyonlardan öncelikli olarak sorumluydu. Birleşik Krallık'ın katılımı, Irak'ın kitle imha silahlarına sahip olduğu ve küresel güvenliğe tehdit oluşturduğu inancına dayanıyordu. Tony Blair'in hükümeti, Birleşik Krallık içinde ve yurtdışındaki ciddi muhalefete rağmen, işgale uluslararası destek toplanmasında etkili oldu (Ardjoune, s. 66).
2. **Avustralya:** Başbakan John Howard liderliğindeki Avustralya, 2003 işgalindeki bir diğer önemli müttefikti. Avustralya birliği yaklaşık 2.000 askerle daha küçük olmasına rağmen, onların katılımı uluslararası siyasi destek açısından önemliydi. Avustralya, koalisyona özel kuvvetler, deniz ve hava varlıklarıyla katkıda bulundu ve katılımı, ABD ile ittifaka bağlılık ve Saddam Hüseyin rejiminin oluşturduğu tehdidi ortadan kaldırmaya yönelik daha geniş bir hedef olarak çerçevelendi (Ismael , Ismael, 2015, s. 145).
3. **Polonya:** Polonya da koalisyonda kayda değer bir role sahipti. İşgal sırasında 200 askerden oluşan bir birlik sağladı ve daha sonra Irak'ta çok uluslu bir tümenin komutasını devraldı. Polonya'nın katılımı, ABD ile olan stratejik ittifakı ve NATO içindeki konumunu güçlendirme arzusundan kaynaklanmaktaydı. Polonya'nın askeri katkısı, İngiltere ve Avustralya'ninkinden daha küçük olmasına rağmen sembolik olarak önemliydi ve koalisyonun genişliğini gösteriyordu (Dodge, 2017, s. 69).
4. **Diğer Koalisyon Üyeleri:** İspanya, İtalya, Danimarka ve Hollanda'nın da aralarında bulunduğu diğer birçok ülke de katkılarının ölçeği farklı olsa da işgali destekledi. Bazıları askeri yardım sağlarken, diğerleri lojistik destek, hava sahası ve koalisyon operasyonları için üsler sağladı. Bu ülkeler, ABD ile ittifak, kitle imha silahlarına

ilişkin endişeler ve Orta Doğu'da demokrasiyi teşvik etme arzusu gibi faktörlerin bir kombinasyonu tarafından motive edilmişti (Robinson et al., 2016, s. 83).

5. **Katılmayan Destekçiler:** Japonya ve Güney Kore gibi bazı ülkeler, savaş birliklerini görevlendirmeden koalisyonu siyasi ve mali olarak desteklediler. Daha sonra insani yardım ve altyapının yeniden inşasına vurgu yaparak Irak'taki yeniden inşa çabalarına katkıda bulundular (Galbraith, 2008, s. 87).

Koalisyonun bileşimi, ABD'nin uzun süredir müttefiki olan ve ABD ile bağlarını güçlendirmek isteyen ülkelerin bir karışımını yansıtıyordu. Bununla birlikte işgal, aynı zamanda Fransa, Almanya ve Rusya gibi önemli ülkelerin kitle imha silahlarına ilişkin kanıtların yetersiz olduğunu ve işgalin bölgeyi istikrarsızlaştıracağını savunarak savaşa yüksek sesle karşı çıktığı önemli uluslararası muhalefetle de karşılaşmıştı. Koalisyonun çabalarına rağmen işgalin ardından yaşananlar, Irak'ta uzun süreli çatışma ve istikrarsızlığa yol açtı ve müdahalenin meşruluğu ve sonuçları hakkında soru işaretleri yarattı.

3.3 ABD'nin Irak'a Saldırısının Nedenleri ve Bahaneleri

ABD ve müttefikleri tarafından 2003 yılında Irak'ın işgali için sunulan temel gerekçe, Irak'ın kitle imha silahlarına sahip olduğu ve geliştirdiği iddiasıydı. George W. Bush liderliğindeki ABD yönetimi, Saddam Hüseyin rejiminin sözde kitle imha silahları yetenekleri nedeniyle uluslararası güvenliğe ve bölgesel istikrara ciddi bir tehdit oluşturduğunu savundu. CIA ve diğer kuruluşların bulgularını da içeren istihbarat raporları, Irak'ın kimyasal ve biyolojik silah programlarını sürdürdüğünü ve aktif olarak nükleer silah teknolojisi elde etmeye çalıştığını öne sürdü. Bu iddialar işgale hazırlık aşamasında öne çıktı, kamuoyunu etkiledi ve koalisyon ortaklarından destek aldı. Bununla birlikte, işgal sonrası incelemeler ve soruşturmalar, aktif KİS programlarına ilişkin önemli kanıtları ortaya çıkaramadı ve bu da ilk istihbarat değerlendirmelerine yönelik şüphelere ve eleştirilere yol açtı (Talbert , Wolfendale, 2018, s. 111).

ABD hükümetinin öne sürdüğü bir diğer temel gerekçe ise Irak'ın terör örgütleriyle, özellikle de El Kaide ile bağlantılı olduğu iddiasıydı. 11 Eylül 2001'de ABD'ye düzenlenen saldırıların ardından, Irak ve Afganistan gibi devletlerin terörist grupları barındırdığı veya desteklediğine dair endişeler arttı. Bush yönetimi, Saddam

Hüseyin rejimini 11 Eylül saldırılarıyla doğrudan ilişkilendirmekten geri dururken, yetkililer Irak'ın terör örgütleriyle potansiyel olarak iş birliği yaparak onlara silah, eğitim veya sığınak sağlayabileceğini savundu. Bu iddia, 11 Eylül'den sonra başlatılan daha geniş çaplı küresel teröre karşı savaşla birleştiğinde, Irak'ı terörle mücadelede ve ABD'nin ulusal güvenlik çıkarlarına yönelik tehditleri azaltmada kritik bir cephe olarak belirledi (Pemberton , Hartung, 2015, s. 21,24,27).

Irak'ın işgalinin meşrulaştırılmasında insani kaygılar da rol oynadı. Saddam Hüseyin rejiminin siyasi muhalefeti bastırması, etnik ve dini azınlıklara yönelik şiddet politikaları da dahil olmak üzere iyi belgelenmiş bir insan hakları ihlalleri geçmişi vardı. ABD ve müttefikleri işgali, Irak halkını onlarca yıllık otoriter yönetimden kurtarma ve insan haklarına saygılı ve istikrarı teşvik eden demokratik bir hükümet kurma misyonu olarak tasvir etti. Sivillere karşı kimyasal silah kullanımı ve Kürt ve Şii nüfusa yönelik baskı da dahil olmak üzere Saddam'ın acımasız rejiminin görüntüleri, askeri harekate yönelik uluslararası desteği canlandırmak için kullanıldı (Dumbrell, 2018, s. 16).

Stratejik olarak ABD, Saddam Hüseyin yönetimindeki Irak'ı Ortadoğu'da istikrarı bozan bir güç olarak görüyordu. Rejim, komşu ülkelere karşı, örneğin 1990'da Kuveyt'in işgal edilmesi ve Körfez Savaşı'na yol açan saldırgan eylemlere girişmişti. Irak'ın kitle imha silahları arayışı ve bölgesel çatışma geçmişi, istikrarsız bir bölgede daha fazla istikrarsızlık ve çatışmayı alevlendirme potansiyeline ilişkin endişelere katkıda bulundu. Saddam Hüseyin'i iktidardan uzaklaştırmak, bölgesel güvenliği artırmanın ve Irak'ın komşularına, özellikle de petrol zengini Körfez ülkelerine ve ABD'nin bölgedeki müttefiklerine tehdit oluşturmasını engellemenin bir yolu olarak görülüyordu (Talbert , Wolfendale, 2018).

Bush yönetimi, güvenlik kaygılarının ötesinde, Orta Doğu'da demokrasi ve özgürlüğün teşviki konusunda daha geniş bir vizyon ortaya koydu. Irak'ın işgali, diğer ülkelere model teşkil edebilecek istikrarlı, demokratik bir hükümet kurarak bölgenin siyasi manzarasını yeniden şekillendirmek için dönüştürücü bir fırsat olarak sunuldu. İşgalin savunucuları, demokratik bir Irak'ın Orta Doğu'daki siyasi reformları harekete geçirebileceğini, otoriter rejimlere ve aşırı ideolojilere verilen desteği baltalayabileceğini savundu. Bu iddialı hedef, bölgede siyasi katılım ve insan hakları

konusunda uzun süredir devam eden şikâyetleri ve istekleri gidermeyi amaçlıyordu (Pemberton , Hartung, 2015).

Özetle, 2003 yılında Irak'ı işgal etme kararı, Irak'ın kitle imha silahları ürettiğine ilişkin kaygılar, ülkenin terörizmle bağlantılı olduğu iddiaları, insani kaygılar, bölgesel istikrar ve Orta Doğu'da demokrasiyi teşvik etme yönündeki stratejik vizyon vs. gibi bir dizi gerekçe ile açıklandı. Bu nedenler, ABD liderliğindeki koalisyonun askeri müdahalesinin temelini oluşturdu, ancak daha sonraki olaylar ve kitle imha silahlarının varlığının kanıtlanamaması, işgalin yasallığı, meşruiyeti ve sonuçları konusunda yoğun tartışma ve incelemeleri alevlendirdi.

3.3.1 İran'ın Irak'taki Siyasi Gücünün Doğası

2003 yılında Irak'ın ABD ve müttefikleri tarafından işgal edilmesi, ABD'nin dış politikası ve askeri stratejisi açısından önemli bir dönemi göstermekteydi ve Orta Doğu'da ABD askeri hegemonyasının kurulduğunun sinyalini verdi. Resmi olarak "Irak'a Özgürlük Operasyonu" olarak bilinen işgal, Saddam Hüseyin rejimini parçalamak, Irak'ın iddia edilen kitle imha silahları programlarını ortadan kaldırmak ve terörle mücadele etmek amacıyla 20 Mart 2003 tarihinde başlatıldı (Cole, 2006, s. 23-25).

Hızlı askeri hareket, Bağdat'ın hızlı bir şekilde düşmesine ve Saddam Hüseyin hükümetinin Nisan 2003'te devrilmesine yol açtı ABD'nin, Orta Doğu'daki operasyonları kolaylaştıran büyük üsleri ve lojistik merkezleriyle bölgede önemli bir askeri varlık oluşturmaya olanak sağladı. ABD'nin bölgede askeri hegemonyasının ortaya çıkışı çeşitli faktörlerle karakterize edildi. İlk olarak ABD, düşmanlarını caydırmak ve müttefiklerine güven vermek için güç ve etki yaratmaya çalıştı. ABD, askeri ayak izini sürdürerek enerji kaynaklarının güvenliğinin sağlanması, terörle mücadele ve bölgesel istikrarın desteklenmesi gibi stratejik çıkarlarını korumayı amaçladı. Irak'ta ve komşu ülkelerde askeri üslerin kurulması, ABD'ye operasyonlar yürütmek, istihbarat toplamak ve ortaya çıkan tehditlere hızla yanıt vermek için kritik altyapı sağladı (Dumbrell, 2018, s. 34-35). İkincisi, ABD askeri varlığını bölgesel siyaseti etkilemek ve dost rejimleri desteklemek için kullandı. Irak'ın işgali, demokratik yönetimi ve piyasa odaklı ekonomik reformları teşvik ederek Orta Doğu'yu yeniden şekillendirmeye yönelik daha geniş bir stratejinin parçasıydı. ABD, demokratik bir Irak'ın bölgedeki diğer ülkeler için bir model

oluşturabileceğine, siyasi değişimi hızlandırabileceğine ve aşırı ideolojilere verilen desteği baltalayabileceğine inanıyordu. Ancak bu vizyon, mezhepsel şiddet, isyan ve siyasi istikrarsızlığın işgali takip eden yıllarda Irak'ı rahatsız etmesi nedeniyle önemli zorluklarla karşı karşıya kaldı (Al-Rawi, 2013, s. 77-78).

Irak'ın işgali ve ABD askeri hegemonyasının kurulması, ABD'nin İran'a yaklaşımı üzerinde derin etkiler yarattı. ABD'nin uzun süredir düşmanı olan İran, ABD'nin Irak'taki ve Ortadoğu'daki varlığını şüphe ve endişeyle karşıladı. İran'a karşı bölgesel bir denge unsuru olan Saddam Hüseyin'in devrilmesi, stratejik manzarayı değiştirerek İran'a nüfuzunu genişletme fırsatları sağladı. Irak işgalinin ardından İran, Irak meselelerine müdahalesini artırmaya çalıştı. İran, Şii siyasi partiler ve milislerle güçlü bağlar kurarak onlara mali, lojistik ve askeri destek sağladı. Bazılarının İran'la tarihi bağları olan bu gruplar, Irak'ın siyasi ve güvenlik ortamında etkili oyuncular haline geldi. İran'ın hedefi, yeni Irak hükümetinin İran'ın çıkarlarına dost olmasını ve Irak'ın İran karşıtı faaliyetler için bir üs haline gelmemesini sağlamaktı (Dieterich, Hummel, , Marschall, 2015, s. 40-42).

ABD'nin işgal sonrası dönemde İran'a yaklaşımı çok yönlüydü. ABD bir yandan İran'ın Irak'taki ve daha geniş bölgedeki nüfuzunu kontrol altına almayı hedefliyordu. Bu, İran destekli Şii grupları dengelemek için Iraklı milliyetçi ve Sünni grupları desteklemeyi içeriyordu. ABD ayrıca İran'ı, ABD'yi ve koalisyon güçlerini hedef alan isyancı ve terörist faaliyetleri desteklemekle suçlayarak, İran silahlarının ve savaşçıların Irak'a akışını engellemeye çalıştı (Dieterich, Hummel, , Marschall, 2015). Öte yandan ABD, İran'ın nükleer programı ve bölgesel emelleri hakkındaki daha geniş endişeleri gidermek için diplomatik çabalara girişti. Bush yönetimi ve ardından Obama yönetimi, İran'a nükleer faaliyetlerini durdurması ve uluslararası anlaşmalara uyması konusunda baskı yapmak için çeşitli yaptırımlar ve müzakereler uyguladı. Bu, 2015 yılında yaptırımların hafifletilmesi karşılığında İran'ın nükleer yeteneklerini sınırlamayı amaçlayan bir anlaşma olan Ortak Kapsamlı Eylem Planı ile doruğa ulaştı. Ortak Kapsamlı Eylem Planı, İran'ın yarattığı güvenlik sorunlarına çözüm bulmak için zorlayıcı tedbirleri diplomatik angajmanla dengelemeye yönelik daha geniş bir stratejiyi yansıtıyordu (Marr, 2018).

Özetle, 2003 yılında Irak'ın işgali, Orta Doğu'da ABD'nin askeri hegemonya kurmasına sebep oldu. Bu hegemonya gücü yansıtmayı, düşmanları caydırmayı ve bölgesel siyaseti etkilemeyi amaçlayan önemli ve kalıcı bir askeri varlıkla karakterize edilmektedir. İşgal sonrası dönemde İran'a yönelik yaklaşım, çevreleme, İran etkisine karşı çıkan Iraklı gruplara destek ve nükleer ve bölgesel güvenlik konularını ele almaya yönelik diplomatik çabaların bir kombinasyonunu içeriyordu. İşgali takip eden yıllarda ABD, Irak ve İran arasındaki dinamikler, Orta Doğu'nun güvenlik manzarasını şekillendirmede askeri strateji, bölgesel politika ve uluslararası diplomasinin karmaşık karşılıklı etkileşimini göstermektedir.

3.3.2 Kitle İmha Silahları

Saddam Hüseyin'in Irak'taki rejimi oldukça otoriter ve baskıcı olarak tanınıyordu. Saddam askeri güç, propaganda ve devlet destekli şiddetin birleşimi ile gücünü pekiştirdi. Başkan, Başbakan ve Devrim Komuta Konseyi Başkanı dahil olmak üzere, mutlak otoriteyi sürdürmesine olanak tanıyan birçok iktidar pozisyonunda bulundu. Saddam, kendisini Irak'ı iç ve dış tehditlere karşı savunan güçlü ve kahraman bir lider olarak tasvir ederek, etrafında bir kişilik kültü geliştirmişti. Onun imajı Irak toplumunun her yerinde mevcuttu; reklam panolarında, posterlerde ve para birimlerinde görülüyordu. Rejim, muhalefeti bastırmak ve kontrolü sürdürmek için yaygın baskıya ve insan hakları ihlallerine başvurdu. Muhalefet partileri ve Saddam'ın yönetimine tehdit olarak algılanan bireyler, çoğunlukla keyfi tutuklamalar, işkence ve infazlar yoluyla acımasızca zulme uğradı. Ayrıca Saddam, medyayı sansürleyerek ve dış haber ve bilgi kaynaklarına erişimi kısıtlayarak Irak'taki bilgi akışını sıkı bir şekilde kontrol etti. Rejim, anlatısını yaymak ve halk arasındaki desteği sürdürmek için propagandalar yaptı (Sassoon, 2012, s. 33).

ABD'nin Irak'ı işgali bağlamında, Irak'taki siyasi otoritenin doğasını ve kitle imha silahlarına ilişkin iddiaları anlamak hayati önem taşımaktadır. Onlarca yıldır Irak'ı sıkı sıkıya yöneten Saddam Hüseyin rejimi otoriterlik, merkezi kontrol ve muhaliflerin yaygın biçimde bastırılmasıyla meşhurdur. Saddam'ın Baas rejimi askeri güç, propaganda ve muhalif grupların acımasızca bastırılması yoluyla gücünü korudu. Rejimin baskıcı taktikleri ve insan hakları ihlalleri iyice belgelendi ve uluslararası toplum tarafından geniş çapta kınandı (Braut-Hegghammer, 2020, s. 51- 52).

ABD ve müttefikleri tarafından Irak'ın işgali için öne sürülen temel gerekçelerden biri, Saddam Hüseyin rejiminin kimyasal, biyolojik ve muhtemelen nükleer silahlar da dahil olmak üzere kitle imha silahlarına sahip olduğu ve aktif olarak geliştirmekte olduğu iddiasıydı. Bu iddia, Batılı istihbarat teşkilatları da dahil olmak üzere çeşitli kaynaklar tarafından sağlanan istihbarat raporlarına ve değerlendirmelere dayanıyordu (Tierney, 2008)

Irak'ta kitle imha silahlarının varlığı iddiası, özellikle terörizm ve silahların yayılmasına ilişkin endişelerin arttığı 11 Eylül sonrasında, bölgesel ve küresel güvenliğe ciddi bir tehdit olarak sunuldu. Bu silahların terörist grupların eline geçmesi korkusu ve Saddam Hüseyin'in uluslararası istikrar için yakın bir tehlike oluşturduğu inancı, askeri müdahalenin temel gerekçesini oluşturdu. Ancak Irak'ta kitle imha silahlarının fiili varlığı tartışma konusu olmaya devam ediyor. Birleşmiş Milletler silah müfettişleri tarafından yürütülen kapsamlı aramalara ve müteakip soruşturmalara rağmen, aktif KİS programları veya stoklarına dair kesin bir kanıt bulunamadı. Savaş öncesi istihbarat değerlendirmeleri ile sahadaki gerçeklik arasındaki bu tutarsızlık, Irak'ı işgal etme kararının ciddi şekilde incelenmesine ve eleştirilmesine yol açtı (Sirriyeh, 2007, s. 31-33).

Irak'ta kitle imha silahlarının ortaya çıkarılamaması, işgalin meşruiyetine zarar verdi ve askeri harekatı meşrulaştırmak için kullanılan istihbaratın doğruluğu hakkında soru işaretleri yarattı. Bu aynı zamanda ABD hükümeti ve müttefiklerinin önceden belirlenmiş bir politika gündemini meşrulaştırmak için yanlış bilgi ve manipülasyon yaptığı yönündeki suçlamalara da yol açtı (Al Qaralleh, 2012).

Irak'taki kitle imha silahlarına ilişkin iddia ve ardından gelen kanıt eksikliği, ABD ve müttefiklerinin güvenilirliğinin zedelenmesi, küresel olarak savaş karşıtı duyarlılığın alevlenmesi ve saldırının gerekçesine ilişkin hayal kırıklığı hissinin oluşmasına katkıda bulunmak da dahil olmak üzere geniş kapsamlı sonuçlara yol açtı. Üstelik işgal ve sonrasında Irak'ın siyasi istikrarı, bölgesel dinamikleri ve küresel güvenlik manzarası üzerinde derin ve kalıcı etkiler oluştu (Al Qaralleh, 2012).

Irak'ın kitle imha silahlarına sahip olduğu ve geliştirdiğine ilişkin iddialar, ABD işgalinin temel gerekçesini oluşturuyordu. Bu iddialar, ABD ve müttefikleri tarafından sunulan istihbarat değerlendirmelerine ve kanıtlara dayanıyordu. ABD ve müttefikleri,

Irak'ın kimyasal ve biyolojik silah stoklarının yanı sıra aktif bir nükleer silah programına da sahip olduğunu iddia etti. Bu iddialar istihbarat raporlarına, uydu görüntülerine ve sığınmacıların ifadelerine dayanıyordu (Braut-Hegghammer, 2020). ABD hükümeti, Irak'ın kitle imha silahları programlarına ve Körfez Savaşı'ndan sonra dayatılan silahsızlanma yükümlülüklerine uymadığına ilişkin kanıtları öne sürerek, Irak'a karşı askeri hareket iddiasını Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne sundu. Dönemin Dışişleri Bakanı Colin Powell'ın Şubat 2003'te Güvenlik Konseyi'nde yaptığı konuşma gibi önemli sunumlar, Irak'ın iddia edilen silah yeteneklerini vurguladı. Ancak Irak'a yönelik kitle imha silahlarına ilişkin iddialar, istihbarat camiası ve uluslararası gözlemciler de dahil olmak üzere bazı kesimler tarafından şüpheyile karşılandı. Eleştirmenler, iddiaları desteklemek için kullanılan istihbaratın güvenilirliğini sorguladılar ve diplomatik yollarla daha fazla doğrulama yapılması çağrısında bulundular.

3.3.3 Birleşmiş Milletler Denetimleri ve Silahsızlanma

Irak'ın kitle imha silahları programlarıyla ilgili endişelere yanıt olarak Birleşmiş Milletler, 1990'lar boyunca ve 2000'lerin başında Irak'ta kapsamlı silah denetimleri gerçekleştirdi. Bu denetimler, Irak'ın Körfez Savaşı'ndan sonra dayatılan silahsızlanma yükümlülüklerine uyumunu doğrulamayı amaçlıyordu. Birleşmiş Milletler Özel Komisyonu ve daha sonra Birleşmiş Milletler İzleme, Doğrulama ve Denetleme Komisyonu Irak'taki silah denetimlerini denetlemekle görevlendirildi.

Birleşmiş Milletler Özel Komisyonu Irak'taki silahları denetlemekle görevlendirdiği tarih **Nisan 1991**'dir. Bu komisyon, 1991 Körfez Savaşı'nın ardından, Irak'ın kitle imha silahlarını imha etme yükümlülüklerini denetlemek amacıyla kurulmuştur. Daha sonra, Birleşmiş Milletler İzleme, Doğrulama ve Denetleme Komisyonu **17 Aralık 1999'da** kabul edilen Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1284 sayılı kararı ile oluşturulmuştur. **27 Kasım 2002'de** denetimlerine başlamış ve **18 Mart 2003'te** sona ermiştir.

Müfettişler, Irak'ın silahsızlanma gerekliliklerine uyumunu değerlendirmek amacıyla şüpheli silah sahaları ve tesislerine yerinde ziyaretler gerçekleştirdi. Irak'ın silah denetimleriyle ilgili iş birliği zaman içinde değişiklik gösterdi; aktif iş birliği dönemleri

bunu engelleme ve uyumsuzlukla takip etti. Saddam Hüseyin rejimi, denetimlerin kapsamını sınırlamaya ve yasadışı silah programlarını denetçilerden gizlemeye çalıştı. Bu da hassas bölgelere erişim konusunda çatışmalara ve anlaşmazlıklara yol açtı. Yaklaşan işgal beklentisiyle, silah denetçileri Mart 2003'te Irak'tan geri çekildi. Geri çekilme kararı, denetçilerin güvenliğine ilişkin endişeler ve krizi çözmeye yönelik diplomatik çabaların çıkmaza girmesi ile ilgiliydi (Squassoni, Foreign Affairs, , Division, 2003).

Irak'ın silah programlarıyla ilgili endişelere yanıt olarak, özellikle de 1990'da Kuveyt'i işgal etmesinin ardından, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Nisan 1991'de Birleşmiş Milletler Özel Komisyonu'nu kurdu. Irak'ın silahsızlandırılmasını denetlemekle görevlendirildi. Önümüzdeki on yıl boyunca UNSCOM, yasaklı silahları ve ilgili altyapıyı tespit edip ortadan kaldırmayı amaçlayan Irak'ta çok sayıda teftiş ve soruşturma gerçekleştirdi (Blix, 2015, s. 12).

3.4 2003'te Irak'ın İşgalinin Ekonomik Nedenleri ve Irak Petrol Rezervlerinin Varlığı

Irak'ın, 2023 yılına kadar yaklaşık 145 milyar varillik rezervi ile dünyanın en büyük beşinci kanıtlanmış petrol rezervine sahip olduğu düşünülmektedir. Bu karşılaştırma Irak'ı toplam kanıtlanmış rezervler açısından Venezuela, Suudi Arabistan, İran ve Kanada gibi ülkelerin hemen arkasında konumlandırmaktadır. Bu rezervler ile Irak Orta Doğu'nun toplam kanıtlanmış rezervlerinin yaklaşık %17'sine ve küresel rezervlerin %8'ine sahiptir (Sayyed et al., 2024). Bu büyük rezerv potansiyeli, Irak'ı küresel petrol piyasalarında kritik bir oyuncu olarak konumlandırmaktadır ve koşulların elvermesi halinde üretimi önemli ölçüde artırabileceği beklentisi vardır.

İşgalden önce, Irak'ın petrol üretimini hızlı bir şekilde 1990 öncesi seviyelere, günde yaklaşık 3 milyon varile çıkartılabileceğine dair bir iyimserlik vardı. Irak'ın geniş petrol rezervleri uzun süredir iç siyasetinin, bölgesel dinamiklerinin ve uluslararası ilişkilerinin şekillenmesinde önemli bir faktör olmuştur. Hem ekonomisini besleyen hem de dış güçlerin dikkatini çeken önemli bir petrol zenginliğine sahiptir.

Petrol, tarihsel olarak Irak ekonomisinde merkezi bir rol oynamış ve hükümet gelirlerinin ve ihracat kazançlarının ana kaynağı olmuştur. Saddam Hüseyin rejimi altında

Irak hükümeti, ülkenin petrol endüstrisini devlete ait Irak Ulusal Petrol Şirketi aracılığıyla kontrol ediyordu. Petrol gelirleri sosyal programlar, altyapı geliştirme ve askeri harcamalar dahil olmak üzere hükümet harcamalarını finanse etmek için kullanıldı. Irak'ın petrol rezervlerinin stratejik önemi, 2003'teki işgale giden süreçte ABD ve müttefikleri için önemli bir husus haline geldi. Irak'ın petrol kaynaklarının kontrolü, işgal sonrası yeniden yapılanma çabalarının şekillendirilmesinde de çok önemli bir faktör olarak görülüyordu; küresel enerji piyasalarına erişimin güvence altına alınmasında olduğu gibi (Mahdi, 2007).

Irak'ın petrol rezervleri üzerinde kontrol sahibi olma ihtimali, özellikle ABD yönetimi ve enerji çıkarları arasında yer alan bazı işgal savunucuları için önemli bir motivasyon kaynağıydı. Savaşı eleştirenler, Irak petrolüne erişimin güvence altına alınmasının işgalin birincil hedefi olduğunu ve silahsızlanma ve rejim değişikliği gibi belirtilen diğer hedefleri gölgede bıraktığını savundu (Block, Foote, , Gray, 2003, s. 13).

İşgalin ardından Irak'ın petrol endüstrisini özelleştirme ve yabancı yatırım çekme çabaları tartışmalı bir konu haline geldi. İşgalin hemen ardından Irak'ı yöneten ABD liderliğindeki Geçici Koalisyon Otoritesi, petrol varlıkları da dahil olmak üzere devlete ait işletmelerin özelleştirilmesi planları da dahil olmak üzere Irak ekonomisini yeniden yapılandırmayı amaçlayan politikalar uyguladı (Block, Foote, , Gray, 2003).

Ancak bu çabalar, özelleştirmeyi bir tür ekonomik sömürü ve Irak'ın egemenliğinin ihlali olarak gören Iraklı politikacıların, sivil toplum gruplarının ve işçi sendikalarının direnişiyle karşılandı. Irak petrol endüstrisinin geleceğine ilişkin tartışma, siyasi mücadelenin odak noktası haline geldi ve Irak hükümeti ile işgalci güçler arasında gerilimlerin tırmanmasına sebep oldu.

3.4.1 Irak Ekonomisinde Petrolün Rolü

Irak'ın ekonomisi uzun süredir büyük ölçüde, geniş petrol rezervlerine bağımlı durumdadır. Petrol, tarihsel olarak Irak ekonomisinin omurgası olarak hizmet etmiş ve hükümet gelirlerine, ihracat kazançlarına ve genel ekonomik çıktıya önemli ölçüde katkıda bulunmuştur. ABD'nin 2003 yılında Irak'ı işgal etmesinden önce, petrol sektörü

Irak'ın GSYİH'sının ve hükümet gelirinin çoğunluğunu oluşturunuyordu ve petrol ihracatı ülkenin döviz kazançlarının önemli bir bölümünü oluşturunuyordu (Sassoon, 2016, s. 29).

Saddam Hüseyin rejimi altında Irak hükümeti, devlete ait Irak Ulusal Petrol Şirketi aracılığıyla ülkenin petrol endüstrisi üzerinde merkezi bir kontrol sağladı. Hükümet, petrol sektöründen elde edilen gelirlerin sosyal programlar, altyapı geliştirme ve askeri harcamalar dahil olmak üzere hükümet harcamalarını finanse etmek için kullanılmasıyla petrol üretimi, keşfi ve ihracatı üzerinde sıkı bir denetim ve düzenleme uyguladı. Bununla birlikte Irak'ın muazzam petrol zenginliğine rağmen, Körfez Savaşı'ndan sonra uygulanan kötü yönetim, yolsuzluk ve ekonomik yaptırımlar, ülkenin petrol kaynaklarından tam anlamıyla yararlanma ve sürdürülebilir ekonomik kalkınma sağlama becerisini engellemiştir (İbrahim JasimJabbarALyaseri, 2021).

Irak'ın petrol rezervlerinin stratejik önemi, ABD'nin 2003'te Irak'ı işgaline giden yolda merkezi bir husus haline geldi. Irak'ın petrol kaynaklarının kontrolü, işgal sonrası yeniden yapılanma çabalarının şekillendirilmesinde ve küresel enerji pazarlarına erişimin güvence altına alınmasında kritik bir faktör olarak görülüyordu. Irak'ın petrol rezervleri üzerinde kontrol sahibi olma ihtimali, özellikle ABD yönetimi ve enerji çıkarları arasında yer alan bazı işgal savunucuları için önemli bir motivasyon kaynağıydı (Sassoon, 2016). İşgalin ardından Irak'ın petrol sektöründe reform yapma ve yabancı yatırımı çekme çabaları, işgalin hemen ardından Irak'ı yöneten ABD liderliğindeki Geçici Koalisyon Otoritesi için temel bir öncelik haline geldi. Geçici Koalisyon Otoritesi, petrol varlıkları da dahil olmak üzere devlete ait işletmelerin özelleştirilmesi ve yabancı sermayeyi çekmek için yatırım düzenlemelerinin serbestleştirilmesi planları ile Irak ekonomisini yeniden yapılandırmayı amaçlayan politikalar uyguladı (İbrahim JasimJabbarALyaseri, 2021, s. 9).

Ancak Irak'ın petrol endüstrisini yeniden yapılandırma ve petrol kaynaklarını yönetme süreci zorluklarla ve karmaşıklıklarla doluydu. Irak'ın petrol varlıklarının özelleştirilmesi, gelir paylaşımı düzenlemeleri ve yabancı şirketlerin Irak'ın petrol sektöründeki rolüne ilişkin tartışmalar, Irak siyaseti ve toplumu içinde tartışmalı konular haline geldi. Irak'ın petrol zenginliğinin mirası ve bunun ekonomik kalkınma, siyasi istikrar ve ulusal egemenlik üzerindeki etkileri, Irak'ın ekonomik gidişatını ve daha geniş jeopolitik dinamiklerini şekillendirmeye devam etmektedir.

3.4.2 Irak Petrol Rezervlerinin Stratejik Önemi

Irak'ın petrol rezervleri hem bölgesel hem de küresel olarak muazzam bir stratejik öneme sahiptir. Dünyanın en büyük petrol üreticilerinden biri olan Irak, dünyanın en büyükleri arasında olduğu tahmin edilen geniş rezervlere sahiptir. Bu rezervler ağırlıklı olarak ülkenin güney bölgelerinde, özellikle Basra civarında ve kuzeydeki Kürt bölgelerinde bulunuyor. Irak'ın petrol rezervleri yüksek kalitede ve çıkarılması nispeten ucuz olduğundan, bu rezervler uluslararası petrol şirketleri ve enerji piyasaları için oldukça caziptir. Irak'ın petrol rezervlerinin stratejik önemi, küresel enerji arzının ana kaynağı olma rolünden kaynaklanmaktadır. Irak'ın petrol üretimi, küresel petrol fiyatlarını ve pazar dinamiklerini önemli ölçüde etkileme potansiyeline sahiptir. Ülkenin önemli rezervleri ve üretim kapasitesi göz önüne alındığında, Irak'ta petrol sektöründeki gelişmelerin, özellikle Orta Doğu'da enerji güvenliği ve jeopolitiği üzerinde geniş kapsamlı etkileri olabilir (Al-Rawi, 2013, s. 67).

Irak'ın petrol rezervlerinin kontrolü büyük petrol tüketen ülkeler, bölgesel güçler ve çeşitli aktörlerin hedefi olmuştur. Özellikle ABD, Orta Doğu petrol kaynaklarına olan bağımlılığı göz önüne alındığında, Irak petrolüne erişimi stratejik bir zorunluluk olarak görmektedir. 2003 işgalinden önce, Irak'ın petrol rezervlerine ve bu rezervlerin küresel enerji piyasalarını etkileme potansiyeline ilişkin endişeler, ABD'nin Irak'a yönelik politikasının şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır.

2003 yılında Irak'ın işgali, askeri müdahalenin arkasındaki nedenler ve petrolün ABD'nin bölgedeki stratejik çıkarlarını şekillendirmedeki rolü hakkında soruları gündeme getirdi. Savaşı eleştirenler, Irak'ın petrol rezervleri üzerinde kontrolü güvence altına almanın işgalin birincil hedefi olduğunu ve silahsızlanma ve rejim değişikliği gibi belirtilen diğer hedefleri gölgede bıraktığını savundu. ABD yönetimi ve enerji endüstrisi içinde Irak'a müdahaleyi savunan etkili seslerin varlığı, petrolün savaşı yönlendirmedeki rolüne ilişkin şüpheleri daha da artırdı (Ezeibe , Ogbodo, 2015, s. 139).

İşgalin ardından Irak'ın petrol sektörünü yeniden inşa etme ve üretim kapasitesini artırma çabaları işgalci güçler için önemli bir öncelik haline geldi. ABD liderliğindeki Geçici Koalisyon Otoritesi özelleştirme ve yabancı yatırım planları da dahil olmak üzere Irak'ın petrol endüstrisini canlandırmayı amaçlayan politikalar uyguladı. Ancak güvenlik

tehditleri, altyapı hasarı ve siyasi istikrarsızlık gibi zorluklar bu çabaları engelledi ve işgal sonrası ortamda Irak'ın petrol zenginliğini yönetmenin karmaşıklığını ortaya çıkardı (Block, Foote, , Gray, 2003).

3.4.3 Petrol Geliri Dağılımı ve Ekonomi

ABD'nin 2003 yılında Irak'ı işgal etmesinin ardından, ülkenin karşı karşıya olduğu temel zorluklardan biri, ekonomik yeniden yapılanma çabalarının ortasında petrol gelirlerinin dağıtımı ve yönetimi idi. Dünyanın en büyükleri arasında yer alan Irak'ın geniş petrol rezervleri, yeniden inşa projelerini finanse etmek, altyapıyı yeniden inşa etmek ve ekonomik büyümeyi teşvik etmek için kullanılabilecek çok önemli bir gelir kaynağını temsil ediyordu. Ancak petrol gelirlerinin adil dağılımı ve petrol fonlarının şeffaf yönetimi, yönetişim, hesap verebilirlik ve ulusal egemenlik konularında daha geniş tartışmalar başlattı (Ezeibe , Ogbodo, 2015).

İşgal sonrası Irak'ta petrol gelirlerinin dağıtımı merkezi hükümet, bölgesel yetkililer, uluslararası aktörler ve çeşitli paydaşların çıkarlarını dengelemeyi amaçlayan bir grup tarafından yönetiliyordu. Irak hükümeti, Geçici Koalisyon Otoritesi'nin ve daha sonra seçilen Irak Geçici Hükümeti'nin himayesi altında petrol gelirlerinin sosyal programlar, kamu hizmetleri ve güvenlik girişimleri ve hükümet harcamalarını finanse etmek için kullanılmasına yönelik mekanizmalar kurdu. Ancak Irak'ın yolsuzluk geçmişi, kötü yönetimi ve zayıf kurumsal kapasitesi göz önüne alındığında, petrol fonlarının yönetiminde şeffaflık ve hesap verebilirliğin sağlanmasının oldukça zor olduğu ortaya çıktı (Ezeibe , Ogbodo, 2015, s. 150).

Irak'ın ekonomisini ve altyapısını yeniden inşa etme çabaları büyük ölçüde petrol gelirlerine dayanıyordu. Bu gelirler önemli yatırımlar, elektrik, su ve sağlık gibi temel hizmetlerin yeniden sağlanmasına yönelik projelere yönlendiriliyordu. Yeniden yapılanma süreci güvenlik kaygıları, bürokratik verimsizlikler ve mezhepsel gerginlikler gibi çok sayıda engelle karşı karşıya kaldı. Bunlar ilerlemeyi engelledi ve projenin uygulanmasında gecikmelere sebep oldu. Ayrıca, yeniden inşa çalışmalarına katılan yabancı müteahhitlerin ve danışmanların akını, ekonomik fırsatların adil dağılımı ve yerel toplulukların yeniden inşa projelerinden ne ölçüde yararlandığı konusunda soruları gündeme getirdi (Bassam, 2007).

Petrol gelirlerinin dağılımı, Saddam sonrası Irak'ta federalizm ve ademi merkeziyetçilik konusundaki daha geniş tartışmalarla da kesişiyordu⁵. Özellikle petrol zengini Kürdistan bölgesi ve güney vilayetlerindeki bölgesel yetkililer, gelirlerin daha adil dağılımını ve yerel meselelerde karar alma yetkisinin artırılmasını savunarak petrol kaynakları üzerinde daha fazla özerklik ve kontrol arayışındaydı. Merkezi hükümet ile bölgesel otoriteler arasındaki ademi merkeziyetçilik ve gelir paylaşımı anlaşmalarına yönelik bu talepler, güç paylaşımı, kaynak tahsisi ve hükümetin farklı düzeyleri arasındaki yetki dengesi konusundaki daha derin siyasi ve sosyal gerilimleri yansıtıyordu. Genel olarak, petrol gelirlerinin dağılımı ve işgal sonrası Irak'taki ekonomik yeniden yapılanma çabalarındaki rolü, siyasi, ekonomik ve sosyal faktörlerin karmaşık bir etkileşimi tarafından şekillendirildi. Petrol gelirleri, çatışma ve istikrarsızlığın ardından Irak ekonomisi için hayati önem taşıyan bir cankurtaran halatı sağlarken, aynı zamanda yönetim, şeffaflık ve adil dağıtımla ilgili zorluklar da yarattı. Bu sorunların mirası, Irak'ın ekonomik yörüngesini ve siyasi manzarasını etkilemeye devam ediyor ve çatışma sonrası yeniden yapılanma çabalarında etkili yönetimin ve kapsayıcı kalkınma stratejilerinin önemini vurguluyor.

3.5 Irak Hükümetinin ve Muhalefetinin Yaklaşımı ve Tutumu

2003 yılında ABD öncülüğündeki Irak işgalinin ardından, Saddam Hüseyin rejiminin ani çöküşü ve işgalin dayattığı yeni gerçeklerle boğuşulurken Irak muhalefetinin ve hükümetten geriye kalanların yaklaşımı ve tutumu çarpıcı biçimde değişti.

⁵ Saddam sonrası Irak'ta petrol gelirlerinin dağılımı, federalizm ve ademi merkeziyet hakkındaki daha geniş tartışmanın odak noktası haline geldi. Irak, siyasi ve ekonomik sistemlerini yeniden inşa etmeye çalışırken, petrol zenginliğinin tahsisi, merkezi ve bölgesel otoriteler arasındaki gerilimleri ön plana çıkardı. Federalizm savunucuları, özellikle Kürdistan gibi petrol zengini bölgelerde adil dağıtımını sağlamak ve bölgesel yönetimleri güçlendirmek için daha merkezi olmayan bir yaklaşımı savundu. Ancak merkezi yetkililer ve çeşitli gruplar, petrol gelirlerinin kontrolü ve yönetimi konusunda sık sık çatışıyordu; bu da siyasi güç ve kaynak kontrolü konusundaki daha derin anlaşmazlıkları yansıtıyordu. Bu tartışma Irak'ın yönetim yapısını önemli ölçüde etkilemiş ve bölgesel özerklik ve ulusal birlik konusundaki tartışmaları şekillendirmeye devam etmektedir.

3.5.1 Iraklı Muhalefet Grupları

İşgalden önce çeşitli Iraklı muhalif gruplar Saddam Hüseyin'in otoriter yönetimine uzun süredir karşı çıkıyordu. Bu gruplar hem Kürt ve Şii gruplar gibi iç hizipleri hem de Ahmed Çelebi liderliğindeki Irak Ulusal Kongresi gibi sürgündeki muhalefet hareketleri içeriyordu. Başta Kürdistan Demokrat Partisi ve Kürdistan Yurtseverler Birliği olmak üzere Kürt grupları, işgali Kuzey Irak'taki özerkliklerini sağlamlaştırma ve yeni Irak devletinde daha fazla siyasi nüfuz kazanma fırsatı olarak gördü. İşgal sırasında istihbarat ve lojistik destek sağlayarak hızla koalisyon güçleriyle birleştiler (Al-Rawi, 2013, s. 98).

Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi ve Dava Partisi gibi Şii muhalif gruplar da geçmişte Şii ayaklanmalarını acımasızca bastıran Saddam Hüseyin'in devrilmesini memnuniyetle karşıladılar. Birçoğunun İran'la bağlantısı olan bu gruplar, yeni Irak hükümetinin Şii çoğunluğun çıkarlarını yansıtmamasını sağlamaya çalıştı. Saddam sonrası ortamda siyasi gücü güvence altına almayı hedefledikleri için tutumları genel olarak koalisyonla iş birliğine dayalıydı (Mikulaschek, Pant, , Tesfaye, 2020, s. 40).

3.5.2 Eski Baas Hükümeti Üyeleri

Öte yandan, Saddam Hüseyin'e sadık olan eski Baas hükümeti ve ordu mensupları ise tamamen farklı bir gerçekle karşı karşıya kaldı. Rejimin hızla çöküşü, birçoğunun yönünü şaşırmasına ve intikam alma korkusu yaşamasına neden oldu. Baas Partisi'nin ve Irak ordusunun Geçici Koalisyon Otoritesi tarafından dağıtılmasıyla birlikte birçok eski hükümet yetkilisi ve askeri subay işsiz, statüsüz ve nüfuzsuz kaldı. Bu durum işgalci güçlere ve kurulmakta olan yeni siyasi düzene karşı ciddi bir kırgınlığa ve öfkeye yol açtı. Eski Baasçıların önemli bir kısmı, özellikle de ordudakiler, hayal kırıklığına uğradılar ve sonraki yıllarda ortaya çıkan isyanda kilit rol oynadılar. Koalisyon güçlerini ve yeni kurulan hükümeti baltalamaya çalıştıkları ve bu süreçte sıklıkla milliyetçi ve cihatçı gruplarla aynı safta yer aldıkları için yaklaşımları direniş odaklıydı. Baas Partisi üyelerinin kamu görevlerinde bulunmasını yasaklayan Baasçılıktan arındırma politikası, Irak'ın eğitimli ve deneyimli sivil hizmet ve ordusunun büyük bir bölümünü yabancılaştırarak bu isyanı daha da alevlendirdi (Galbraith, 2008, s. 89).

3.5.3 Geçici Irak Hükümeti

Koalisyon Geçici Otoritesi'nin rehberliğinde oluşturulan geçici hükümet, Saddam yönetimine karşı çıkan çeşitli muhalif gruplardan oluşuyordu. Temmuz 2003'te kurulan Irak Yönetim Konseyi Şii, Sünni, Kürt ve diğer azınlık topluluklarının temsilcilerinden oluşuyordu. Üyeleri yeni, demokratik bir Irak'ın zeminini hazırlamaya çalışan Irak Yönetim Konseyi'nin tutumu genel olarak koalisyonla iş birliğine dayalıydı. Bununla birlikte, yeni oluşan hükümette farklı hiziplerin güç ve nüfuz için rekabet etmesi nedeniyle iç bölünmeler çoğu zaman hükümetin etkinliğini engelledi (Mikulaschek, Pant, , Tesfaye, 2020, s. 45).

Geçiş hükümetinin yaklaşımı yeni kurumlar inşa etmeye, yeni bir anayasa taslağı hazırlamaya ve demokratik seçimlere hazırlanmaya odaklandı. Ancak devam eden şiddet, isyanların yükselişi ve derin mezhep ayrılıkları gibi çok büyük zorluklarla karşı karşıya kaldı. Koalisyonun demokrasiye ve Irak'ın siyasi sisteminin yeniden inşasına yaptığı vurgu karışık tepkilerle karşılandı, zira pek çok Iraklı yabancı nüfuza karşı temkinliydi ve koalisyonun niyetleri konusunda şüpheli davrandı. (Cole, 2006).

Özetle, Irak muhalefeti genel olarak işgal sonrası değişiklikleri destekliyordu ve bunları Irak'ın siyasi manzarasını yeniden şekillendirmek için uzun zamandır beklenen bir fırsat olarak görüyordu. Buna karşılık, Baas hükümetinin ve ordusunun kalıntıları derin bir kızgınlık ve direniş besledi ve bu da işgali takip eden yıllarda uzun süreli isyan ve istikrarsızlığa yol açtı. Geçiş hükümeti, koalisyon güçleriyle iş birliği yaparken iç bölünmelerle ve parçalanmış bir ulusu yeniden inşa etme gibi ezici bir görevle mücadele etti.

3.6 Irak'ın İşgaline Bölgesel ve Uluslararası Aktörlerin Tutumu

3.6.1 Birleşmiş Milletler (BM) ve Arap Devletleri Birliği

Birleşmiş Milletler, ABD'nin Irak işgalinin meşruluğunun müzakere edilmesinde merkezi bir rol oynadı. ABD, Birleşik Krallık ve diğer bazı üye devletler, Irak'ın silah programlarının oluşturduğu tehditlere ve terörizmle bağlantılı olduğu iddialarının arkasına sığınarak askeri müdahaleyi savunurken; Fransa, Almanya ve Rusya gibi ülkeler diplomatik müdahalenin devam etmesi çağrısında bulundu. Irak'ın silahsızlanma yükümlülüklerine uymasıyla ilgili endişeleri gidermeye yönelik çabalar, silah denetimleri, ilgili kararların yorumlanması ve askeri hareketin gerekliliği gibi konularda anlaşmazlıklar nedeniyle Güvenlik Konseyi ikiye bölündü (Sirriyeh, 2007, s. 38).

Birleşmiş Milletler, ABD'nin Irak'ı işgalinin meşruluğunun müzakere edilmesinde ve Irak'ın silah programlarıyla ilgili endişelerin diplomatik yollarla giderilmesine yönelik girişimlerde çok önemli bir rol oynadı. İşgal öncesinde ve sonrasındaki işgal sırasında kabul edilen Güvenlik Konseyi kararları, üye devletler arasındaki karmaşık dinamikleri ve çatışan çıkarları yansıtıyordu. İşgalden önceki aylarda ABD ve müttefikleri, Irak'ın kitle imha silahı programları ve terörizmle bağlantısı olduğu iddialarına dair kanıtlar sunarak Irak'a karşı askeri hareket için uluslararası destek toplamaya çalıştı. Ancak Güvenlik Konseyi'nden güç kullanımına ilişkin açık yetki alma çabaları Fransa, Almanya, Rusya ve Çin'in de aralarında bulunduğu birçok kilit üyenin direnişiyle karşılaştı (Ayata, 2015, s. 59-61).

Irak'ın işgaliyle ilgili birincil Güvenlik Konseyi kararı, Kasım 2002'de kabul edilen 1441 sayılı karardır. 1441 sayılı karar ile Irak'a, Birleşmiş Milletler İzleme, Doğrulama ve Denetleme Komisyonu ve Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın silah denetçileriyle tam iş birliği yapması çağrısında bulunuldu. Kararda Irak'ın silahsızlanma yükümlülüklerini sürekli olarak ihlal etmesinin ciddi sonuçları olacağı konusunda uyarılar da yer aldı. 1441 sayılı karar açıkça askeri harekate izin vermezken, ABD ve müttefikleri, Irak'ın silahsızlanma yükümlülüklerine uymamasının, silahsızlanmanın kullanılmasına izin veren 678 (1990) sayılı karar da dahil olmak üzere önceki Güvenlik Konseyi kararları kapsamındaki yükümlülüklerinin esaslı bir ihlali anlamına geldiğini savundu.

İşgalden önceki haftalarda, Irak'a karşı açıkça güç kullanılmasına izin veren ikinci bir Güvenlik Konseyi kararı alma çabaları Fransa, Almanya, Rusya ve Çin'in muhalefeti ile sekteye uğradı. Güvenlik Konseyi üyeleri, yoğun diplomatik müzakerelere ve ABD ile İngiltere'nin baskılarına rağmen konu üzerinde fikir birliğine varamadı (Franck, 2003).

Güvenlik Konseyi'nin açık izninin bulunmaması nedeniyle ABD ve müttefikleri, Irak'a “Özgürlük Operasyonu” adı altında 20 Mart 2003 tarihinde Irak'a karşı askeri operasyonlar başlattılar. İşgal, yaygın uluslararası muhalefete rağmen devam etti ve Irak'ın silah programlarıyla ilgili endişelerin barışçıl yollarla giderilmesi için diplomatik çabaların sürdürülmesi yönündeki çağrılara rağmen devam etti.

Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki Arap ülkelerini temsil eden Arap Devletleri Birliği, ABD'nin Irak'ı işgaline karşı farklı pozisyonlarda yer aldı. Kuveyt ve Katar gibi bazı üye ülkeler müdahaleyi destekleyip koalisyon güçlerine lojistik destek sağlarken, aralarında Suriye ve Mısır'ın da bulunduğu diğerleri askeri harekate karşı çıktı ve krize diplomatik çözüm çağrısında bulundu. İşgal, dış müdahalenin meşruluğu ve bölgesel istikrar ve güvenlik açısından sonuçları konusundaki tartışmalarla birlikte Arap dünyasındaki mevcut bölünmeleri daha da kötüleştirdi (Pitchford, 2011).

3.6.2 İran ve Türkiye

Irak'ın komşusu ve ABD'nin bölgesel rakibi İran, ABD'nin Irak'ı işgaliyle ilgili gelişmeleri yakından takip etti. İran, işgali resmi olarak uluslararası hukukun ihlali olarak kınar ve koalisyon güçlerinin geri çekilmesi çağrısında bulunurken, aynı zamanda Irak'taki kendi stratejik çıkarlarını ilerletmek için durumdan yararlanmaya çalıştı. İran'ın işgal sonrası Irak'ta, özellikle de Şii gruplar arasındaki nüfuzu, mezhepsel gerilimlere ve bölgesel istikrarsızlık potansiyeline ilişkin endişelere katkıda bulundu. ABD'nin Irak işgaline ilişkin bu uluslararası tutumlar birbiriyle çatışan çıkarları, jeopolitik değerlendirmeleri ve kilit küresel aktörler arasındaki ideolojik farklılıkları yansıtan çok çeşitli perspektifleri temsil ediyordu. Bu konumların karmaşık etkileşimi, çatışmanın gidişatını ve bunun bölgesel ve küresel güvenlik açısından sonuçlarını büyük ölçüde şekillendirdi (Holsti, 2011, s. 16).

NATO üyesi ve kilit bölgesel aktör olan Türkiye, ABD'nin Irak'ı işgaline tepki olarak iç bölünmelerle ve dış baskılarla karşı karşıya kaldı. Türk hükümeti başlangıçta Irak'ın silah programlarıyla ilgili endişeleri gidermeye yönelik diplomatik çabaları desteklediğini ifade etse de sonuçta ABD'nin Türk topraklarını askeri operasyonlar için hazırlık alanı olarak kullanma iznini reddetti. Karar, kamuoyunun savaşa karşı muhalefetini ve özellikle Türkiye'deki Kürt nüfusu ve Kürt isyancılarla uzun süredir devam eden çatışması göz önüne alındığında, bölgesel istikrar açısından potansiyel sonuçlara ilişkin endişeleri yansıtıyordu (Smidt, 2005).

Türkiye'nin, ABD ve müttefiklerinin Irak işgaline ilişkin tutumu şu şekilde özetlenebilir: ABD, Irak'ı işgal etmeye hazırlandığı dönemde Türkiye'nin sürece destek vermesine büyük önem atfetmiştir. Türkiye Parlamentosu, 1 Mart 2003 tarihinde ABD'nin Irak'a askeri operasyon düzenlemesi için Türkiye topraklarının kullanılmasına izin veren "1 Mart Tezkeresi"ni reddetmiştir. Tezkerenin reddedilmesi, Türkiye'nin Irak merkezli gelişmelere doğrudan müdahil olma fırsatını kaçırmaya neden olmuştur. Ancak diğer yandan Türkiye, Müslüman bir ülkenin işgal edilmesine suç ortağı olmamıştır (Al-Rawi, 2013, s. 105).

Tezkerenin reddedilmesi, Türkiye'nin bölgede mühim bir aktör olarak algılanmasına yol açmıştır. 2002 yılında iktidara gelen AK Parti hükümeti ile birlikte Türkiye, statükoculuk üzerinden şekillenen ve bölge meselelerine arabuluculuk rolü dışında taraf olmamaya çalışan geleneksel siyaset anlayışından uzaklaşmıştır. 2003 yılında ABD ve müttefikleri Irak'ı işgal ettiğinde Türkiye, ABD'nin kendi topraklarını kullanmasına izin vermemiştir. Bu kararın arkasında birkaç neden vardır;

1. **Türk Kamuoyu Tepkisi:** ABD'nin Irak'ı işgal etmesine büyük bir tepki gösterildi. Türk kamuoyu, işgalin meşruiyetini ve sonuçlarını endişeyle izledi. Türkiye Parlamentosu, 1 Mart 2003 tarihinde ABD'nin Irak'a askeri operasyon düzenlemesi için Türkiye topraklarının kullanılmasına izin veren "1 Mart Tezkeresi"ni reddetmiştir. Tezkerenin reddedilmesi, Türkiye'nin Irak merkezli gelişmelere doğrudan müdahil olma fırsatını kaçırmaya neden olmuştur. Tezkerenin reddedilmesi, ABD'de büyük bir hayal kırıklığına yol açtı ve Türkiye-ABD ilişkilerinin soğumasına neden oldu. Bu durum, iki ülke arasındaki güven ve iş birliği ilişkilerini etkiledi (Ayata, 2015, s. 38).

2. **NATO ve Bölgesel İlişkiler:** Türkiye, NATO üyesi olarak bölgesel ve küresel güvenlik konularında önemli bir rol oynamaktadır. ABD'nin Irak'ı işgal etmesiyle, Türkiye'nin bu rolü ve bölgesel dengeyi korumaya yönelik politikaları tehlikeye girmiş oldu (Thompson, 2015, s. 9).
3. **Küresel Barış ve Güvenlik:** Türkiye, küresel barış ve güvenlik konularında daha dengeli ve dengeleyici bir rol oynamaya çalışıyordu (Thompson, 2015).

3.6.3 Rusya ve Çin

Rusya, BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyesi olarak ABD'nin Irak'ı işgaline yönelik uluslararası tepkilerin şekillenmesinde kritik bir rol oynadı. Rusya, Irak'ın silahsızlanma yükümlülüklerine uymasıyla ilgili endişelerini dile getirmiş ve silahların yayılmasına diplomatik yollarla çözüm bulma çabalarını desteklemiş olsa da Güvenlik Konseyi'nin açık izni olmadan tek taraflı askeri harekate karşı çıktı. Rusya'nın tutumu, Orta Doğu'daki stratejik çıkarları, çok taraflılığı koruma arzusu ve Güvenlik Konseyi'nin küresel güvenlik tehditlerini ele almadaki önceliği de dahil olmak üzere daha geniş jeopolitik değerlendirmeleri yansıtıyordu (Smidt, 2005).

BM Güvenlik Konseyi'nin bir diğer daimi üyesi olan Çin, ABD'nin Irak'ı işgaline karşı temkinli bir yaklaşım benimsedi. Çin, askeri harekâtın olası sonuçlarına ilişkin kaygılarını dile getirirken ve krize diplomatik çözüm çağrısında bulunurken Irak'a karşı güç kullanılmasına izin veren Güvenlik Konseyi kararlarını veto etmekten kaçındı. Çin'in tutumu, uluslararası hukuka bağlılığını ve işgalin meşruluğuna ilişkin çekincelere rağmen Güvenlik Konseyi'nin otoritesine meydan okuma konusundaki isteksizliğini yansıtıyordu.

3.6.4 Birleşik Krallık ve Fransa

Birleşik Krallık⁶, ABD'nin yakın müttefiki olarak Irak'ın işgaline uluslararası desteğin oluşturulmasında kilit bir rol oynadı. Britanya Başbakanı Tony Blair, Irak'ın

⁶ Birleşik Krallık, ABD'nin Irak'ı işgalini destekledi; Başbakan Tony Blair, iç ve Avrupalı şüphecilğe rağmen müdahaleyi onayladı ve asker katkısında bulundu. Buna karşılık, Başkan Jacques Chirac liderliğindeki Fransa, tek taraflılık ve bölgesel istikrar konusundaki endişeleri öne sürerek, diplomasi ve silah denetimlerinin devam etmesini savunarak işgale karşı çıktı.

sözde silah programlarının oluşturduğu tehdidi ve Güvenlik Konseyi kararlarının uygulanması ihtiyacını vurgulayarak Bush yönetiminin askeri müdahaleye ilişkin argümanlarına yakın bir duruş sergiledi. İç muhalefete ve diğer Avrupalı müttefikler arasındaki yaygın şüphecilğe rağmen Birleşik Krallık, koalisyon çalışmalarına asker gönderdi ve Irak'taki askeri operasyonlara katıldı (Pitchford, 2011, s 13,16).

Fransa ise Irak işgalinin sesli bir eleştirmeni oldu ve silah denetimlerinin devam etmesini ve Irak'ın silah programlarıyla ilgili endişeleri gidermeye yönelik diplomatik çabaları savundu. Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac, Fransa'nın Irak'a karşı güç kullanılmasına izin veren BM kararını desteklemeyeceğini açıklayarak, krize barışçıl bir çözüm bulunmasının gerekliliğini vurguladı. Fransa'nın askeri harekate karşı çıkması, hem tek taraflılığa yönelik ilkeli itirazları, hem de müdahalenin bölgesel istikrar ve küresel güvenlik açısından potansiyel sonuçlarına ilişkin pragmatik kaygıları yansıtıyordu (Smidt, 2005).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: ABD İŞGALİ'NDEN SONRA IRAK

Bu bölümde, ABD işgalinden sonra Irak'taki gelişmeler ele alınmıştır. Bu kapsamda, Irak'taki yeniden yapılanma çabaları, Geçici Koalisyon Otoritesi'nin kurulması süreci, ABD'nin Irak'ta demokrasi kurma çabaları ve bu sürecin yarattığı zorluklar, Irak ekonomisinin işgalden sonraki durumu, petrol ihracatındaki düşüş, ülkede artan yolsuzluklar ve kaynak israfı, devlet kurumlarının zayıflaması gibi konular detaylandırılmıştır.

4.1 Yeniden Yapılanma Çabaları

ABD'nin Irak'ı işgal etmesinden sonra ülke siyasi, ekonomik ve sosyal kurumlarını yeniden inşa etmeyi amaçlayan karmaşık ve çalkantılı bir yeniden yapılanma sürecine girdi. Bu döneme mezhepsel şiddet, isyan ve demokratik bir hükümet kurma çabaları da dahil olmak üzere bir dizi zorluk damgasını vurdu. Yeniden yapılanma çabaları, Saddam Hüseyin liderliğindeki Baas rejiminin dağıtılması ve ardından Irak'ın çeşitli etnik ve mezhepsel yapısını yansıtan yeni bir siyasi düzen yaratma girişimleriyle başladı. Yeniden yapılanma sürecinin en büyük adımlarından biri, ABD'nin Irak'ı geçici olarak yönetmek üzere kurduğu Geçici Koalisyon Otoritesi'nin kurulmasıydı.

Koalisyon Geçici Otoritesi, 19 Mart 2003 tarihinde başlayan işgalin ardından Irak'ı geçici olarak yönetmek üzere ABD tarafından kurulmuştur. Resmi olarak 21 Nisan 2003 tarihinde oluşturuldu ve 22 Mayıs 2003 tarihinde kabul edilen 1483 sayılı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararı ile verilen yetki çerçevesinde faaliyet gösterdi. Geçici Koalisyon Otoritesi, diktatörlükten demokratik hükümete geçişi denetlemekle görevlendirildi. Baas Partisi üyelerini güç ve nüfuz konumlarından uzaklaştıran Baasçılıktan arındırma süreci de dahil olmak üzere birçok tartışmalı politika uyguladı. Ancak bu kararın önemli sonuçları oldu. Baas Partisi ile bağlantılı birçok Sünni Arap'ı yabancılaştırdı, yaygın bir kızgınlığa yol açtı ve isyanın yükselişine sebep oldu (Khoury, 2021, s. 17).

Irak'ın siyasi sisteminin yeniden yapılandırılması, 2005 yılında ulusal referandumla onaylanan yeni bir anayasa taslağının hazırlanmasını da kapsıyordu. Anayasa Irak'ın bölgelerine, özellikle de kuzeydeki Kürt bölgesine önemli özerklik

tanıyan federal bir hükümet sistemi yaratmayı amaçlıyordu. Bununla birlikte Irak'taki çeşitli grupların, güç ve kaynakların dağıtımı, dinin devletteki rolü ve azınlık hakları gibi temel konularda anlaşmazlığa düşmesi nedeniyle anayasa taslağının hazırlanması ve uygulanması süreci zorluklarla doluydu. Bu anlaşmazlıklar sıklıkla mevcut mezhepsel gerilimleri artırarak ulusal birliğin sağlanmasını zorlaştırdı (Fox, 2004, s. 54).

Ekonomik açıdan Irak, yıllarca süren çatışma ve yaptırımlar nedeniyle ciddi şekilde hasar gören altyapısını yeniden inşa etme gibi göz korkutucu bir görevle karşı karşıya kaldı. Irak ekonomisinin omurgasını oluşturan petrol endüstrisi, üretim seviyelerinin yeniden sağlanması için kapsamlı bir rehabilitasyona ihtiyaç duyuyordu. Irak'ın yeniden inşasına yönelik uluslararası yatırım çabaları önemliydi. Bunun için çeşitli ülkeler ve kuruluşlar tarafından milyarlarca dolar taahhüt edildi. Ancak süreç yaygın yolsuzluk, kötü yönetim ve isyancı grupların neden olduğu devam eden güvenlik sorunları nedeniyle sekteye uğradı. Sonuç olarak pek çok Iraklı yeniden inşanın faydalarını göremedi ve bu da yeni hükümetle ilgili hayal kırıklığının daha da artmasına yol açtı (Fox, 2004).

Sosyal açıdan ABD işgali ve ardından gelen yeniden yapılanma çabaları Irak toplumu üzerinde derin bir etki yarattı. İşgal ve Saddam Hüseyin rejiminin devrilmesi, ülkenin sosyal dokusunu bozarak mezhepsel şiddetin artmasına ve milyonlarca Iraklının yerinden edilmesine yol açtı. Merkezi hükümetin çöküşünün yarattığı güç boşluğu, çeşitli militan grupların nüfuz kazanmasına olanak tanıyarak ülkeyi daha da istikrarsızlaştırdı. Sünni ve Şii Müslümanlar arasındaki mezhep ayrımı daha da belirginleşti; toplulukların birbirine düşman olması nedeniyle Irak'ın pek çok bölgesinde yoğun şiddet olayları yaşandı. Irak'ın yeniden yapılandırılması, bu zorlukların yanı sıra düzeni sağlayacak ve ülkeyi iç ve dış tehditlerden koruyacak yeni güvenlik güçlerinin oluşturulması çabalarını da içeriyordu. Yeni Irak Ordusu ve polis güçlerinin oluşturulması Koalisyon Geçici Otoritesi ve daha sonraki Irak hükümetleri için önemli bir öncelikti. Ancak bu çabalar saflardaki mezhepçilik, yetersiz eğitim ve isyancı grupların sızması gibi sorunlar nedeniyle karmaşık hale geldi. İsyancıların ve teröristlerin hem sivilleri hem de güvenlik güçlerini hedef alan saldırıları nedeniyle Irak'taki güvenlik durumu istikrarsızlığını sürdürdü (Zunes, 2006, s. 26).

Muazzam zorluklara rağmen Irak'ın yeniden yapılanma çabalarında bazı başarılar elde edildi. Demokratik seçimler yapıldı ve kusurlu olmasına rağmen geçmişin otoriter yönetimlerinden farklılaşan yeni bir hükümetin kurulması sağlandı. Irak'ın resmi demokratik sistemi 2005'ten bu yana oldukça iyi gelişmeler gösterdi (Sirriyeh, 2007, s. 41-44). Ülke, Ocak 2005'te anayasayı yazmak için geçici bir parlamento için seçimler düzenledi, ardından Aralık 2005, Mart 2010, Nisan 2014, Mayıs 2018 ve Ekim 2021'de parlamento seçimleri yapıldı. Ayrıca Irak'ta 2009, 2013 ve 2023 yıllarında il meclisi seçimleri yapıldı. Kuzeydeki Kürt bölgesi göreceli bir istikrar ve ekonomik büyüme dönemi yaşadı ve Irak'taki federalizm için bir model haline geldi. Ayrıca yapılması gereken çok iş olmasına rağmen, Irak'ın altyapısının ve ekonomisinin yeniden inşasında bir miktar ilerleme kaydedildi. ABD işgalinden sonra Irak'ın yeniden yapılandırılması süreci oldukça karmaşık ve çoğu zaman da tartışmalıydı. Daha kapsayıcı ve demokratik bir hükümet kurma çabaları olsa da bunlar sıklıkla mezhep ayrılıkları, şiddet ve yolsuzluklar nedeniyle baltalandı. ABD işgalinin mirası ve yeniden yapılanma döneminde karşılaşılan zorluklar, Irak'ın siyasi ve sosyal manzarasını bugüne kadar şekillendirmeye devam etmiştir ve ülkeyi devam eden bir geçiş ve belirsizlik durumunda bırakmaktadır (Khoury, 2021, s. 21-23).

4.2 Geçici Koalisyon Otoritesi'nin Kurulması

Geçici Koalisyon kurulması, Irak'ın işgal sonrası yeniden yapılanmasında kritik bir aşamaya işaret ediyordu. Bu, ABD ve müttefiklerinin Nisan 2003'te Saddam Hüseyin rejiminin düşmesinin ardından Irak'ı yönetme ve istikrara kavuşturma yönündeki ilk girişimleriydi. Koalisyon Mayıs 2003'te, otoritenin başına atanan Büyükelçi Paul Bremer'in önderliğinde resmi olarak kuruldu. Görev süresi boyunca yürütme, yasama ve yargı yetkilerini kullanan, Irak'ın geçici yönetim organı olarak görev yaptı ve ülkenin yeniden inşasını ve siyasi geçişini denetlemekten sorumluydu (Dobbins, 2009, s. 212).

Geçici Koalisyon Otoritesi'nin ilk ve en tartışmalı eylemlerinden biri Baas'tan arındırma politikasının uygulanmasıydı. Bu politika, Saddam Hüseyin döneminde iktidar partisi olan Baas Partisi üyelerinin hükümet, ordu ve kamu sektöründeki güçlü ve nüfuz sahibi konumlardan uzaklaştırılmasını amaçlıyordu. Saddam'ın otoriter rejiminin kalıntılarını ortadan kaldırmayı amaçlayan bu politika, istenmeyen sonuçlara yol açtı. Binlerce deneyimli profesyoneli görevlerinden alan Geçici Koalisyon Otoritesi,

istemedi de olsa Irak'ın idari ve güvenlik aygıtını zayıflattı, istikrarsızlığa katkıda bulundu ve çoğu Baas Partisi'ne bağlı olan Sünni Arap nüfus arasında öfkeyi körükledi (Fox, 2004, s. 59).

Koalisyon Geçici Otoritesi'nin gerçekleştirdiği bir diğer önemli eylem de Irak ordusunun dağıtılmasıydı. Eski rejim sadıklarının direniş örgütlemesini engellemeyi amaçlayan bu karar, yüz binlerce askeri işsiz bıraktı ve hayal kırıklığına uğrattı. Geçim kaynakları ve statüleri elinden alınan bu eski askerlerin çoğu, kısa sürede ülke çapında patlak veren isyanın kilit katılımcıları haline geldiler. Bu dağılma aynı zamanda Irak'ı işleyen bir güvenlik gücünden yoksun bıraktı ve kaosa sürüklenen ülkede düzeni ve güvenliği sağlamak için koalisyon birliklerinin üzerindeki yükü arttırdı (Dobbins, 2009).

Koalisyon Geçici Otoritesi ayrıca Temmuz 2003'te Irak Yönetim Konseyi'nin kurulmasıyla başlayarak Irak'ın siyasi kurumlarını yeniden inşa etme çabalarını da başlattı. Irak Yönetim Konseyi Irak'taki çeşitli etnik ve mezhep gruplarının temsilcilerinden oluşuyordu ve geçici bir yönetim organı olarak hizmet etmesi amaçlanmıştı. Koalisyon Geçici Otoritesi tavsiyelerde bulunacak ve Irak için yeni bir anayasa taslağının hazırlanmasına yardımcı olacaktı. Ancak Irak Yönetim Konseyi üyelerinin, çoğu Iraklı tarafından işgalci güçlerle çok yakın iş birliği içinde olduğu düşünüldüğünden temsili olmadığı ve etkisiz olduğu eleştirileri geliyordu. Bu zorluklara rağmen Irak'ın nihai egemenliğe geçişinin zemininin hazırlanmasında rol oynadı (Cooper, Catchpole, 2009, s. 21).

Koalisyon Geçici Otoritesi siyasi yeniden yapılanmanın yanı sıra, her ikisi de yıllarca süren yaptırımlar ve çatışmalar nedeniyle ciddi şekilde zarar görmüş olan Irak ekonomisinin ve altyapısının yeniden inşasını denetlemekle görevlendirildi. Koalisyon Geçici Otoritesi elektrik ve su gibi temel hizmetleri yeniden sağlamak ve ülke ekonomisinin temel taşı olan Irak'ın petrol endüstrisini canlandırmak için çalıştı. Ancak bu çabalar sıklıkla yaygın yolsuzluk, güvenlik sorunları ve lojistik zorluklar nedeniyle sekteye uğradı ve yeniden inşa sürecinde gecikmelere ve verimsizliklere yol açtı (Al-Rawi, 2013, s. 112).

Koalisyon Geçici Otoritesi ayrıca Irak'ta demokrasiye geçişi teşvik etme gibi göz korkutucu bir görevle de karşı karşıya kaldı. Bu, yeni bir anayasa taslağının hazırlanmasını, seçimlerin düzenlenmesini ve hukukun üstünlüğünü teşvik etmeyi içeriyordu. Koalisyon Geçici Otoritesi 'nin demokratik bir Irak yaratmaya odaklanması, ABD'nin Orta Doğu'da demokrasiyi yaymaya yönelik daha geniş politika hedefinden etkilendi. Ancak siyasi geçişin hızlı temposu derin etnik ve mezhepsel bölünmelerle birleşince, bu süreç son derece zor ve çekişmeli hale geldi. Koalisyon Geçici Otoritesi'nin demokrasiye yaptığı vurgunun çoğu zaman Irak'ın karmaşık sosyal dokusundan kopuk olduğu görüldü ve bu da çeşitli çevrelerden eleştirilere yol açtı (Cooper , Catchpowle, 2009).

Koalisyon Geçici Otoritesi'nin görev süresi, egemenliğin resmi olarak Başbakan İyad Allavi liderliğindeki Irak Geçici Hükümeti'ne devredildiği 28 Haziran 2004'te sona erdi. Koalisyon Geçici Otoritesi feshedilirken mirası Irak'ın siyasi ve sosyal manzarasını şekillendirmeye devam etti. Koalisyon Geçici Otoritesi'nin kısa süreli varlığı sırasında aldığı kararların Irak'ın geleceği açısından olumlu olumsuz sonuçları oldu. Baasçılıktan arındırma politikası, ordunun dağıtılması ve Irak Yönetim Konseyi'nin kurulması, Irak'ın yeniden inşası ve kalıcı istikrara ulaşmanın zorluklarına katkıda bulunan eylemlerdi (Dobbins, 2009, s. 215).

Özetle, Koalisyon Geçici Otoritesi'nin kuruluşu Irak'ın işgal sonrası tarihinde çok önemli bir andı. Koalisyon onlarca yıllık otoriter yönetim ve çatışmalarla harap olmuş bir ulusu yeniden inşa etme konusunda büyük bir sorumluluk üstlenmekle görevlendirildi. Koalisyon Geçici Otoritesi, Irak'ın egemenliğe geçişinin zeminini hazırlarken ve demokratik yönetimi uygulamaya çalışırken, diğer yandan farkında olmadan bazı sorunlara yol açarak Irak'ı bugüne kadar etkilemeye devam eden karışık bir miras bıraktı.

4.3 ABD'nin Irak'ta Demokrasi Kurma Çabaları

ABD'nin 2003 işgalinden sonra Irak'taki demokrasi kurma çabaları, Orta Doğu'yu yeniden şekillendirmeye yönelik daha geniş stratejisinin merkezi bir bileşenydi. Bu çabaların kökleri, Irak'ta demokratik bir hükümet kurmanın yalnızca ülkeyi istikrara kavuşturmakla kalmayıp aynı zamanda bölgedeki diğer uluslara da model teşkil edeceği inancına dayanıyordu. Demokratikleşme süreci iddialı ve karmaşıktı. Zira bu süreç Irak'ın

mevcut otoriter yapılarının parçalanmasını, yeni siyasi kurumların yaratılmasını ve demokratik değer ve uygulamaların desteklenmesini içeriyordu (Hill, 2012, s. 33).

Demokratikleşme sürecinin ilk adımlarından biri Saddam Hüseyin liderliğindeki Baas rejiminin yıkılmasıydı. ABD ve müttefikleri diktatörlüğün kalıntılarını ortadan kaldırmayı ve bunların yerine daha temsili ve halka karşı hesap verebilir bir yönetim sistemini getirmeyi amaçlıyordu. Bu, Baas Partisi üyelerini hükümet görevlerinden uzaklaştırmayı amaçlayan tartışmalı Baasçılıktan arındırma politikasıyla başladı. Ancak bu politika, Irak'ın Sünni nüfusunun önemli bir bölümünü yabancılaştırdı ve birçok Sünni'nin bunu bir toplu cezalandırma biçimi olarak görmesi nedeniyle mezhepsel gerilimlere neden oldu (Hill, 2012, s. 34-35). ABD ayrıca Irak'ın demokratik sisteminin temelini oluşturacak yeni siyasi kurumların kurulması için de çalıştı. 2003 yılında Irak Yönetim Konseyi'nin kurulması, Iraklıları ülkelerinin yönetimine dahil etmeye yönelik ilk girişimlerden biriydi. Irak Yönetim Konseyi'nin, ABD'nin kapsayıcı bir hükümet yaratma hedefi kapsamında Irak'ın çeşitli etnik ve mezhepsel topluluklarının temsilcilerinden oluşuyordu. Ancak Irak Yönetim Konseyi üyeleri Geçici Koalisyon Otoritesi tarafından atandığı ve halk tarafından seçilmediği için birçok Iraklı tarafından meşruiyetten yoksun olarak görülüyordu (Whitehead, 2009, s. 45).

Demokratikleşme sürecindeki önemli dönüm noktalarından biri de yeni Irak anayasasının taslağının hazırlanmasıydı. 2005 yılında ulusal referandumla onaylanan anayasa ile federal bir hükümet sistemi kuruldu ve Irak vatandaşlarının hak ve sorumluluklarını ana hatlarıyla belirlendi. Anayasa başta Şii, Sünni ve Kürt toplulukları olmak üzere Irak'taki çeşitli etnik ve mezhepsel grupların çıkarlarını dengelemeyi amaçlıyordu. Ancak anayasa aynı zamanda Irak toplumu içindeki derin bölünmeleri de vurgulamıştı. Zira farklı gruplar, dinin devletteki rolü, kaynakların dağıtımını ve Kürdistan gibi bölgelerin özerklik derecesi gibi konularda çelişkili görüşlere sahipti (Whitehead, 2009).

Anayasa parlamenter sistem öngörmekteydi. Anayasada yer almasa da siyasi partilerin kendi aralarındaki anlaşması çerçevesinde cumhurbaşkanı Kürt, parlamento

başkanı Sünni ve başbakan Şii olacaktı (Cole, 2006), (Hill, 2012). Buna ek olarak⁷, kabinedeki dağılımın farklı gruplar arasında dengeli olarak dağıtılması hayati önemdeydi. Irak'ta oturmuş bir seçim kültürü olmadığı için, seçmenler oylarını yetkinlik ve beceri eksenli değil; din, mezhep ve etnisite merkezli olarak kullanmaktaydı. Siyasi partiler de genellikle bu ayrımlar çerçevesinde kurulmaktaydı (Whitehead, 2009, s. 49). Ancak ABD öncülüğündeki koalisyon 2011'de Maliki hükümetinin ikinci döneminde bazı askerlerini geri çekince durum hemen değişti ve Başbakan Aralık 2011'de Tarık el-Haşimi'den başlayarak Sünni liderleri hedef almaya başladı ve Tarık Haşimi'nin teröre yardım ettiği söylemlerinde bulundu. Haşimi ülkeden kaçtı ve hâlâ Türkiye'de yaşamaktadır. Tarık Haşimi o dönemde önde gelen bir Sünni Arap isim ve başkan yardımcısıydı (Akbaş, 2024, s. 3).

Bu gelişmeler, ABD'nin süreçten elini çekmesinin siyasi süreci olumsuz etkilediğini ve çatışmalara yol açtığını göstermektedir. Bu nedenle 2005-2010 dönemi, ABD'nin olumlu etkisi açısından 2010-2014'ten daha iyi geçmiştir. Yani ABD öncülüğündeki koalisyon, siyasi süreçte hiçbir grubun diğerini ihmal etmesine veya onlara saldırmasına izin vermeden tüm etnik dini grupları bir araya getirmede olumlu bir rol oynadı. Bu nedenle, ABD liderliğindeki koalisyonun rolü güçlü olduğunda, konsesyonel unsurların uygulanmasının, özellikle de tüm toplulukların iktidarı paylaşmak için bir araya gelmesinin çok daha iyi olduğu görülebilir (Diamond, 2005, s. 98).

ABD aynı zamanda yeni Irak hükümetini meşrulaştırmanın bir yolu olarak demokratik seçimleri teşvik etmeye de odaklandı. Irak'ta ilk demokratik seçimler Ocak 2005'te Iraklıların geçici Ulusal Meclis üyelerine oy vermesiyle gerçekleşti. Bunu, Saddam Hüseyin'in devrilmesinden bu yana Irak'ta ilk kalıcı hükümetin kurulmasıyla sonuçlanan Aralık 2005'teki parlamento seçimleri izledi. Bu seçimler önemli başarılar olsa da aynı zamanda şiddet, boykot ve dolandırıcılık iddialarıyla da gölgelendi. Bu,

⁷ Irak'ta kabinedeki görevler, çeşitli etnik ve mezhepsel grupların siyasi ağırlığını yansıtabilecek şekilde dağıtılıyor ve kilit aktörler arasında denge amaçlanıyor. Bu süreç, hizipler arasındaki derin bölünmeler nedeniyle karmaşık ve uzun sürüyor. Liyakatten ziyade dini ve mezhepsel kimliklerin etkilediği seçim sistemi bu ayrımları daha da artırıyor. 2011 yılında ABD askerlerinin çekilmesinin ardından Başbakan Maliki'nin, aralarında Başkan Yardımcısı Tarık Haşimi'nin de bulunduğu Sünni liderleri hedef alması mezhepsel gerilimleri daha da derinleştirdi.

derinden bölünmüş bir toplumda demokrasiyi kurmanın devam eden zorluklarını yansıtıyordu.

ABD, siyasi reformların yanı sıra Irak'ta sivil toplumu ve hukukun üstünlüğünü teşvik etmeye çalıştı. Yargının güçlendirilmesi, insan haklarının korunması, bağımsız medyanın ve sivil toplum kuruluşlarının gelişmesinin teşvik edilmesi yönünde çabalar sarf edildi. Bu girişimlerin amacı vatandaşların siyasi sürece katılabileceği ve liderlerinden hesap sorabileceği daha açık ve hesap verebilir bir toplum yaratmaktı (Ghanim, 2011). Ancak bu çabalar sıklıkla devam eden şiddet, yolsuzluk ve yerleşik çıkarların direnişi gibi önemli engellerle karşılaştı. Demokratikleşmeye harcanan önemli kaynaklara ve çabalara rağmen Irak'ta sonuçlar karışık. Irak, düzenli seçimler ve bir anayasa da dahil olmak üzere resmi bir demokratik yapı oluşturmuş olsa da sahadaki gerçeklik çok daha karmaşıktı. Mezhepsel bölünmeler, siyasi yolsuzluk ve süregelen şiddet demokratik süreci baltalamaya devam etti. Pek çok Iraklı, yeni hükümetin etkisiz olduğunu veya yabancı güçlerden aşırı derecede etkilendiğini düşünerek şüpheci olmaya devam etti (Diamond, 2005, s. 76).

ABD'nin Irak'taki demokratikleşme çabalarının daha geniş bölgesel etkileri de vardı. İşgal ve bunu izleyen demokrasiyi kurma çabaları, çoğu otoriter rejim tarafından yönetilen Orta Doğu'daki diğer ülkeler tarafından da yakından izlendi. Ancak Irak'taki zorluklar ve aksaklıklar sıklıkla bölgede demokrasinin yaşayabilirliğine ilişkin şüpheleri güçlendirdi. Irak'ın deneyimi, demokratik dönüşüm için bir model görevi görmek yerine özellikle köklü etnik ve mezhepsel ayrılıkların olduğu bir ortamda, demokrasiyi dışarıdan empoze etmenin zorluklarını ortaya çıkardı. Özetle, ABD'nin Irak'a demokrasi getirme çabaları, ülkeyi istikrarlı ve demokratik bir devlete dönüştürmeye yönelik cesur ve iddialı bir girişimdi. Bu çabalar demokrasinin bazı resmi kurumlarını oluşturmayı başarırken, aynı zamanda bunların etkililiğini zayıflatan önemli zorluklar meydana getirdi. Bu çabaların mirası karmaşıktır. Irak, işgalin sonuçlarıyla ve derinden bölünmüş bir toplumda işleyen bir demokrasi inşa etmenin zorlu süreciyle mücadele etmeye devam ediyor.

Irak demokratikleşme sürecinde çok sayıda zorluk ve karmaşıklıkla karşı karşıya kaldı. Etnik-mezhepsel kotalara dayalı olarak kurulan yeni siyasi sistem, çeşitli gruplar arasındaki bölünmeleri pekiştirmiş, ulusal birliği zayıflatmış ve parçalanmış bir siyasi manzara yaratmıştır. Bu sistemde her kesimin temsiliyetini sağlaması amaçlanmıştı ancak çoğu zaman yönetim ve kamu hizmeti sunumuna odaklanmak yerine mezhepsel gruplar arasında güç mücadelesine neden oldu. Statükoya karşı artan hoşnutsuzluk, yolsuzluklar ve kötü kamu hizmetlerine karşı zaman zaman protestolar yapılmıştır. Bu protestolar genellikle mevcut siyasi yapı tarafından marjinalleştirildiğini düşünen vatandaşların hayal kırıklıklarını vurgulamaktadır (Akbaş, 2024, s. 4-5).

Yolsuzluk Irak yönetiminde endemik bir hal almış, birçok yetkili kamu hizmeti yerine kişisel kazanca öncelik vermiştir. Bu yolsuzluk, devlet kurumlarına olan güveni aşındırmış ve etkili yönetimi engelleyerek elektrik ve temiz su gibi temel hizmetlerin eksikliğine yol açmıştır. Siyasi elit sıklıkla kayırmacılık yapmakta, devlet kaynaklarını kamu yararı yerine parti çıkarları için kullanmaktadır. Bu uygulama devlet kurumlarını zayıflatmış ve siyasi gruplar tarafından manipüle edilmeye açık hale getirmiştir (Janabi, 2024, s. 118).

Çeşitli milisler de dahil olmak üzere silahlı gruplar Irak siyaseti üzerinde önemli bir etkiye sahip olmaya devam etmekte ve çoğu zaman devlet otoritesini gölgede bırakmaktadır. Bu durum, istikrarlı bir demokratik yapı oluşturma ve düzeni koruma çabalarını zorlaştırmaktadır. Güvenlik durumu hem iç hem de dış aktörlerden gelen sürekli tehditler nedeniyle istikrarsızlığını korumaktadır. Bu istikrarsızlık demokratik süreçleri engellemekte ve vatandaşların yönetime katılımını zorlaştırmaktadır (Al-shamary, 2024, s. 4).

Birçok Iraklı, yıllarca süren etkisiz yönetim ve yolsuzluk nedeniyle demokratik sürece olan inancını kaybetmiştir. Bu hayal kırıklığı, işleyen bir demokrasi için hayati önem taşıyan seçmen katılımını ve sivil katılımı etkilemektedir. Vatandaşların demokratik bir sistem içindeki hak ve sorumluluklarını anlamalarına yardımcı olmak için yurttaşlık eğitimine önemli bir ihtiyaç vardır. Demokratik ilkeler hakkında farkındalık yaratmak, daha katılımcı bir yurttaş kitlesini teşvik etmek için elzemdir.

4.4 2003 Sonrası Irak Ekonomisi

4.4.1 İşgalden Sonra Ekonomik Çöküş

2003 yılında ABD öncülüğündeki Irak işgali, Irak toplumunun neredeyse her yönünü etkileyen derin ve çok yönlü bir ekonomik çöküşü tetikledi. Irak ekonomisi uzun süredir, 2003 işgalinden önce ülkenin döviz kazancının yaklaşık %95'ini ve gayri safi yurt içi hasılasının (GSYİH) yaklaşık üçte ikisini oluşturan geniş petrol rezervlerine bağımlıydı. Ancak işgal ve ardından gelen istikrarsızlık, Irak'ın petrol üretim ve ihracat kapasitesini önemli ölçüde sekteye uğrattı. İşgal boru hatları, rafineriler ve ihracat terminalleri ve petrol altyapısına zarar vererek üretimde keskin bir düşüşe yol açtı. İşgalin hemen ardından petrol üretimi günde 2,6 milyon varilden (bpd) günde 1,5 milyon varilin altına düştü. Bu, Irak ekonomisi üzerinde ciddi etkileri olan önemli bir düşüştü. İşgalden önce Irak, büyük ölçüde devlete ait işletmelere ve petrol ihracatına dayalı merkezi bir ekonomiye sahipti. Savaş ve ardından gelen işgal, enerji üretimi, ulaşım ve endüstriyel üretim gibi kritik sektörler de dahil olmak üzere Irak'ın ekonomik altyapısının çoğunu ortadan kaldırdı. İşgalin ilk şoku, rejimin devrilmesinin hemen ardından meydana gelen ve ekonomiyi daha da sekteye uğratan yaygın yağma ve yıkımla daha da arttı (Yousif, Morrar, , El-Joumayle, 2023, s. 28).

Daha önce nüfusun önemli bir kısmına istihdam sağlayan Irak ordusunun ve Baas Partisi'nin dağılması, büyük iş kayıplarına ve işsizliğin artmasına neden oldu. ABD işgalinin ardından Irak'ta eğitim ve sağlık sektörlerinin çöküşü, ülkenin kalkınmasını ve sosyal dokusunu önemli ölçüde etkileyen derin ekonomik sonuçlar doğurmuştur.

2003 yılından önce Irak nispeten güçlü bir eğitim sistemine sahipti ve eğitime yapılan kamu harcamaları GSYİH'nin yaklaşık %6'sını oluşturuyordu. Ancak işgal sonrasında bu rakam dramatik bir şekilde düşmüş ve sonraki yıllarda harcamalar GSYİH'nin %8'ini geçmemiştir. Yatırım eksikliği ciddi altyapı eksikliklerine yol açmış, UNICEF ülkedeki okulların yarısının hasarlı olduğunu ve birçoğunun çamur yapılar veya aşırı kalabalık sınıflar gibi uygun olmayan koşullarda faaliyet gösterdiğini bildirmiştir (Fadıl, M. M. A. C., , Al-Ghafoud, A. M. D. A. (2024, s 54).

Yetersiz finansman ve istikrarsızlığın sonuçları, ilkokullarda %35'e, liselerde ise %45'e ulaşan okulu terk oranlarındaki artışta açıkça görülmektedir. Okul çağındaki 3.2 milyon çocuğun okulu tamamen bıraktığı tahmin edilmektedir. Bu eğitim krizi, özellikle %21'e varan oranlarda kadınlar arasında okuma yazma bilmemenin yaygınlaşmasına sebep olmuştur (Serhang, Karim, 2024).

Bu durumun uzun vadeli ekonomik etkileri önemlidir; yetersiz eğitilmiş işgücü ekonomik üretkenliği ve yenilikçiliği sınırlamaktadır. Sağlık sektörü de benzer şekilde ihmal ve kötü yönetimden muzdarip olmuştur. İşgalin ardından sağlık altyapısı ciddi şekilde zarar görmüş, hastaneler temel malzeme ve ekipmanlardan yoksun kalmıştır. Dünya Bankası, sağlık hizmetlerindeki gerilemenin yolsuzluk ve kaynakların yanlış tahsisi nedeniyle daha da kötüleştiğini belirtmiştir (Abdulkarem, Hasan, 2024, s. 17). Sağlık hizmetlerinin çöküşü, önlenabilir hastalıklardan kaynaklanan hastalık ve ölüm oranlarının artmasına neden olmuştur. Kaliteli sağlık hizmetlerine erişim eksikliği bir halk sağlığı krizine yol açmış olup, sağlıklı bir işgücü üretkenlik için elzem olduğundan ekonomiyi daha da zorlamaktadır. Yeterli sağlık hizmetlerinin sağlanamaması eğitim sorunlarını da etkilemektedir.

Kurumlarının ani çöküşü aynı zamanda sağlık, eğitim ve kolluk kuvvetleri gibi temel hizmetlerin ciddi şekilde kesintiye uğraması veya tamamen işleyişinin durdurulması anlamına da gelmektedir. Sonuç olarak, sıradan Iraklılar yaşam kalitelerinde dramatik bir düşüş yaşadılar. Birçoğu gıda, temiz su ve tıbbi bakım gibi temel ihtiyaçlara erişimde zorluklarla karşılaştı (Yousif, Morrar, , El-Joumayle, 2023).

Geçici Koalisyon Otoritesi liderliğindeki işgal yetkilileri, yeni bir para birimi getirerek ticaret kısıtlamalarını kaldırmaya ve yabancı yatırımı teşvik ederek ekonomiyi istikrara kavuşturmaya çalıştı. Ancak bu çabalar devam eden şiddet, siyasi istikrarsızlık ve ekonomik yeniden yapılanma için tutarlı bir stratejinin olmayışı nedeniyle sekteye uğradı. Geçici Koalisyon Otoritesi'nin yeterli güvence olmaksızın hızlı özelleştirme ve piyasa liberalizasyonuna gitme kararı da ekonomik eşitsizliklerin ve toplumsal huzursuzluğun derinleşmesine katkıda bulundu. 2004 yılında egemenlik resmi olarak Irak'a devredildiğinde, ekonomi neredeyse tamamen çökmüş durumdaydı; milyonlarca Iraklı yoksulluk içindeydi ve ülkenin altyapısı harabeye dönmüştü.

Geri dönen göçmenler genellikle Irak ekonomisine yeniden entegre olmakta zorluklarla karşılaşmaktadır. Geri dönenlerin çoğu işsizlikle ya da eksik istihdamla mücadele etmektedir. Bu kişiler için yeterli destek sistemlerinin olmaması, yeniden entegrasyonlarını zorlaştırmakta ve ekonomik istikrarsızlık döngüsüne yol açmaktadır. Uluslararası Göç Örgütü, birçok kişinin geri dönmüş olmasına rağmen, geri döndüklerinde karşılaştıkları koşulların genellikle vahim olduğunu, yeterli iş olanakları ve destek yapılarından yoksun olduklarını bildirmiştir.

Irak'ta işsizlik -özellikle gençler arasında- 2003 yılından bu yana sürekli olarak yüksek seyretmektedir. Ülke ekonomisi büyük ölçüde GSYH'nin önemli bir bölümünü oluşturan petrol gelirlerine dayanmaktadır. Ancak petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar ekonomik dalgalanmalara yol açarak istihdam yaratma çabalarını daha da karmaşık hale getirmiştir. Ülkede yaş ortalaması 22'dir ve artan nüfusa uygun iş fırsatlarına acil ihtiyaç vardır. İnşaat ve telekomünikasyon gibi sektörlerde yeniden yapılanma çabaları sayesinde büyüme görülse de bu sektörler çok sayıda işsiz bireyi absorbe etmeye yetmemiştir. Tarım sektörü, işgücünün önemli bir bölümünü istihdam etmesine rağmen az gelişmiş olmaya devam etmektedir. Ekonomiyi petrole bağımlılıktan uzaklaştırma çabaları devam etmektedir ancak yolsuzluk ve altyapı eksikliği nedeniyle bu çabalar genellikle işe yaramamaktadır (Thabbah, Al_Asadi, , Al_Jassani, 2024, s. 9-11). Birçok Iraklı için göç, ekonomik zorluklardan ve güvensizlikten kaçmak için bir strateji haline gelmiştir. Bu eğilim, siyasi istikrarsızlığın etkin yönetim ve ekonomi yönetimini engellemeye devam ettiği Irak'taki daha geniş sosyo-ekonomik sorunları yansıtmaktadır. Göç genellikle yurtdışında daha iyi yaşam koşulları aramak için gerekli bir araç olarak görülmektedir.

4.4.2 Petrol İhracatının Azalması

2003 işgalinden önce Irak'ın petrol endüstrisi onlarca yıl süren çatışma ve yaptırımlardan ciddi şekilde etkilenmişti. Ülke günde 3,5 milyon varilden fazla üretim potansiyeline sahipti ancak İran-Irak Savaşı ve ardından gelen Körfez Savaşı yaptırımları nedeniyle üretim düştü ve 1996 yılına kadar Gıda Karşılığı Petrol Programı kapsamında petrol ihracatı kısıtlandı. Saddam Hüseyin'in devrilmesinin ardından Irak'ın petrol sektörünün hızla toparlanacağı yönünde büyük beklentiler vardı. ABD'li yetkililer Irak'ın üretimini hızla savaş öncesi seviyelere çıkarabileceğini öngörmüş ve birkaç yıl içinde 50 ila 100 milyar dolar gelir elde edileceğini tahmin etmişlerdir. Ancak, bu iyimserlik uzun

sürmedi ve işgalden sonraki ilk aylarda petrol üretimi ve ihracatında önemli bir düşüş yaşandı. Boru hatları ve altyapı tesislerine yapılan saldırılar ve devam eden şiddet operasyonları petrol ihracatını ciddi şekilde sekteye uğrattı. Mayıs 2004 itibariyle petrol ihracatı yaklaşık 0.86 milyon varile düşerek işgalden bu yana en düşük seviyelerden birine geriledi. Daha sonraki yıllarda bir miktar toparlanmasına rağmen Irak, petrol ihracat kapasitesini engelleyen kalıcı sorunlarla karşı karşıya kaldı.

İsyancıların sıklıkla petrol tesislerini ve altyapısını hedef alması nedeniyle, işgal sonrası dönemdeki güvenlik eksikliği bu zorlukları daha da arttırdı. Boru hatlarına saldırılar, petrol sahalarına sabotajlar ve petrol hırsızlığı yaygınlaştı ve Irak hükümetinin tutarlı üretim seviyelerini korumasını veya etkili bir şekilde petrol ihraç etmesini zorlaştırdı. Ek olarak, otoritenin parçalanması ve çeşitli milislerin ve yerel güç simsarlarının ortaya çıkışı, petrol kaynaklarının yönetimi ve kontrolüne yönelik çabaları daha da karmaşık hale getirdi. Petrol ihracatındaki azalma, hükümet gelirlerinde önemli bir düşüşe yol açtı ve bu da devletin kamu hizmetlerini finanse etme, maaş ödeme ve kritik yeniden inşa projelerine yatırım yapma kabiliyetini etkiledi.

Üstelik, gelir eksikliği hükümetin enflasyonu yönetme, para birimini istikrara kavuşturma ve özel sektörün gelişimini destekleme yeteneğini kısıtladığından, petrol ihracatındaki kesintinin daha geniş ekonomik sonuçları da oldu. Irak'ın petrol üretimi ve ihracat kapasitesiyle ilgili belirsizlik, ekonominin uzun vadeli toparlanması için hayati önem taşıyan yabancı yatırımları da caydırdı. Her ne kadar işgali takip eden yıllarda petrol üretimi kademeli olarak toparlansa da ihracattaki ilk düşüş Irak'ın ekonomik istikrarı ve kalkınma beklentileri üzerinde kalıcı bir etki yarattı.

4.4.3 Ülkede Yolsuzluk, Ülke Kaynaklarının İsrafı

Yolsuzluk, 2003 işgalinin ardından Irak'ın karşı karşıya olduğu en önemli zorluklardan biri olarak ortaya çıktı ve hükümetin ve toplumun neredeyse her düzeyine nüfuz etti. Saddam Hüseyin rejiminin yıkılması büyük bir iktidar boşluğu yarattı. Uluslararası yardımlar, petrol gelirleri ve yeniden inşa fonlarının akışı, gözetim veya hesap verebilirlik olmaksızın ülkeye büyük miktarlarda para akmasını sağladı ve yolsuzluk için geniş fırsatlar yarattı.

Yolsuzluğun en yaygın biçimlerinden biri, milyarlarca dolarlık petrol gelirinin zimmete para geçirme, rüşvet ve hileli sözleşmeler yoluyla hortumlandığı petrol sektörüydü. Rüşvetçi yetkililer ve siyasi figürler, petrol kaynaklarının dağıtımını manipüle ederek, genellikle komisyon karşılığında ayrıcalıklı şirketlere ve bireylere kazançlı sözleşmeler verdi. Bu yolsuzluk yalnızca ülkenin kaynaklarını tüketmekle kalmadı, aynı zamanda halkın hükümete olan güvenini ve onun ülkenin zenginliğini etkili bir şekilde yönetme becerisini de zayıflattı (Yousif, Morrar, , El-Joumayle, 2023, s. 36-37).

Müteahhitler ve yetkililerin maliyetleri şişirmek, standartların altında işler sunmak veya kamu kullanımına yönelik fonları başka yöne yönlendirmek için gizli anlaşmalar yapması nedeniyle kamu alımları ve altyapı projeleri de yolsuzluklarla doluydu. Hükümet operasyonlarında şeffaflığın olmayışı, paranın nasıl harcandığını takip etmeyi zorlaştırdı ve bu da yaygın israfa ve verimsizliğe yol açtı. Çoğu durumda, okulların, hastanelerin ve su arıtma tesislerinin yeniden inşası gibi ülkenin toparlanması için hayati önem taşıyan projeler yolsuzluk nedeniyle ertelendi veya terk edildi.

2008 yılında Bağdat'taki ABD Yolsuzlukla Mücadele Koordinatörü, birçok Iraklı hükümet yetkilisinin Irak'taki yolsuzluğu "ciddi bir sorun" olarak gördüğünü belirtti. Iraklı bir yetkili, 2007 yılında Irak Devleti'nin yolsuzluğunun maliyetini 18 milyar dolar olarak tahmin etmişti. Ayrıca 2019'da yapılan bir ankette Iraklıların %30'u, vakaların

%50'sinden fazlasında kendileri için bir hizmet yerine getirmesi için bir hükümet yetkilisine ihtiyaç duyduklarını ve işlerinin çözülmesi için rüşvet ödemeleri gerektiğini söyledi. Ankete katılanların %34'ü, Eylül 2020'de bir iş veya terfi almak için rüşvet vermeyi kabul edilebilir buldu. Orta Doğu Medya ve Araştırma Enstitüsü, The New York Times'a atıfta bulunarak Irak Merkez Bankası'nın günlük döviz ihaleleriyle "Irak yolsuzluğunun kanalizasyon sistemi" olarak işlev gördüğünü ve Irak özel bankalarının yerel iş adamlarının ithalatını finanse etmek için Irak dinarlarını dolara çevirmesine izin verdiğini belirtti (Al-Ali, 2014).

Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün 2019 raporuna göre Irak, yolsuzluk algısının en yüksek olduğu ülkelerden biri olarak Suriye'nin ardından ikinci sırada yer almaktadır. 2003 yılında 113. sırada olan Irak, 2018'de 168. sıraya gerilemiştir. 2014 yılında yapılan

bir incelemede, Irak'ta 50 bin kripto güvenlik görevlisi ve memurun mesai yapmadan maaş aldığı ortaya çıkmıştır. Tüm bunların yanı sıra Irak hükümetinin silah, teçhizat ve mühimmat sözleşmelerinde yolsuzluk yaptığı ve bu süreçte 1 milyar dolardan fazla kaynağın israf edildiği bildirilmiştir.

Yüzlerce inşaat projesi yolsuzluk nedeniyle hayata geçirilememiştir. Yolsuzluğun artmasıyla birlikte, Irak'ta yoksulluk oranının %40'a kadar yükselebileceği öngörülmektedir. Ayrıca, genç nüfus arasında yüksek işsizlik oranları, silahlı grupların güçlenmesine zemin hazırlamaktadır. Yolsuzluğun yaygınlığı, halkın devlete olan güvenini sarsmış, kamu hizmetlerine erişim konusunda eşitsizlikleri artmıştır. Bu durum, toplumsal huzursuzluğa ve protestolara yol açmıştır (Al-Jabbar, S. A., , Jouda, N. S. 2024, s 54).

Iraklı siyasi liderlerin çoğu, özellikle İran'la bağlantılı olanlar, kara para aklamak ve yolsuzlukla elde edilen parayı İran'a kanalize etmek için kendi bankalarını kurmuşlardı. Bazı araştırmacılar 2020'de 125 milyar ABD doları ile 300 milyar ABD doları arasında yasa dışı yollardan elde edilen Irak parasının, yurtdışında yaşayan Iraklılar tarafından tutulduğunu tahmin ediyor. 2020'de ortaya çıkan bir başka yolsuzluk örneği de eski Elektrik Bakanı ile ilgiliydi. Bakan görünüşte yaklaşık 12 milyar dolarlık bir maliyetle 82.555 işçi çalıştırmaktaydı. Ancak bu işçilerin çoğu gerçekte yoktu (Al-Ali, 2014).

Mayıs 2021'de dönemin Irak Cumhurbaşkanı Berham Salih, ABD'nin 2003'teki Irak işgalinden bu yana Irak'ın petrol gelirlerinin %15'inin (yaklaşık bin milyar dolar) yolsuzluk anlaşmalarında "çalındığını" ve "Irak'tan kaçırıldığını" iddia etmişti ve bu nedenle Irak Parlamentosu'na bir Yolsuzluk Fonları Kurtarma Yasası taslağı sundu. Uluslararası Yolsuzluk Örgütü'ne göre yolsuzluk, emanet edilen yetkinin özel kazanç için kötüye kullanılmasıdır. Örgüt 2010 yılında Irak'a Yolsuzluk Algı Endeksi'nde 1,5 puan vermiştir. Endekste 10 "çok temiz", 0 "son derece yozlaşmış" anlamına gelmektedir. O dönemde endekste Afganistan, Myanmar ve Somali negatif sonuçlar almıştı. 2013'te Irak'ın puanı neredeyse değişmedi. 0'dan 100'e kadar bir ölçekte 16 puan aldı. 2021'e kadar olan yıllarda Irak'ın puanı 23'e yükseldi, bu da Irak kamu sektöründeki yozlaşmanın ciddi boyutlarda olduğunu göstermektedir. 2022'de Irak'ın puanı yine 23'tü ve dünyada

yolsuzluk konusunda daha kötü performans gösteren 19 ülkeyi geride bırakırken, 156 ülkenin gerisinde kaldı (Yousif, Morrar, , El- Joumayle, 2023).

Irak'ta 2003'ten sonra ortaya çıkan yolsuzluk, ülkenin kalkınması açısından geniş kapsamlı sonuçlar doğurdu. Devlet kurumlarının etkinliğini aşındırdı, ekonomik büyümeyi engelledi ve toplumsal eşitsizlikleri artırdı. Kaynakların temel hizmetlerden ve altyapı projelerinden uzaklaştırılması birçok Iraklıyı temel ihtiyaçlara erişimden mahrum bırakırken, zenginlik ve gücün birkaç kişinin elinde toplanması toplumdaki bölünmeleri derinleştirdi. Yolsuzlukla mücadeleyle yönelik sayısız girişime rağmen, yolsuzluk Irak'ta

derinlere kök salmış bir sorun olmayı sürdürüyor ve ülkenin yeniden inşa ve ilerleme çabalarını engellemeye devam ediyor.

4.4.4 Devlet kurumlarının zayıflaması

Devlet kurumlarının zayıflaması, 2003'teki Irak işgalinin en derin ve uzun süreli etkilerinden biriydi. Baas rejiminin parçalanması Koalisyon Geçici Otoritesi'nin kapsamlı reformlarıyla birleşince, Irak hükümeti ve kamu sektörü kargaşa içinde kaldı. Daha önce ülkenin ekonomisini, güvenliğini ve kamu hizmetlerini yöneten kurumların çoğu ya dağıtıldı ya da ciddi biçimde zayıfladı. Bu da yönetimin çökmesine ve devlet kapasitesinin kaybına yol açtı (Sanford, 2003, s. 34). Koalisyon Geçici Otoritesi'nin eski Baas Partisi üyelerini hükümet görevlerinden uzaklaştırmayı amaçlayan Baasçılıktan arındırma politikası, devletin en deneyimli ve yetenekli yöneticilerinin çoğunun elinden alınması gibi istenmeyen bir sonuca yol açtı. Yeni hükümet boşlukları dolduracak nitelikli personeli işe almak ve eğitmek için uğraşırken, bu durum kamu hizmetinde bir boşluk yarattı.

Kurumsal süreklilik ve uzmanlık eksikliği, hükümetin ekonomiyi yönetme, kamu hizmetlerini sağlama ve kanun ve düzeni koruma becerisini ciddi şekilde engelledi. İstila sonrası dönemde otoritenin parçalanması, çeşitli milislerin, kabile gruplarının ve yerel güç komisyoncularının kendi derebeyliklerini kurması ve merkezi hükümetin otoritesine meydan okumasıyla devlet kurumlarını daha da zayıflattı. Farklı etnik ve dini grupların devlet kurumlarının ve kaynaklarının kontrolü için rekabet etmesi nedeniyle mezhepçiliğin yükselişi bu parçalanmayı daha da arttırdı. Ortaya çıkan siyasi

istikrarsızlık, tutarlı politikaların uygulanmasını, hukukun üstünlüğünü yürürlüğe koymayı zorlaştırdı ve devletin etkinliğini daha da aşındırdı (Sanford, 2003, s. 36).

Hükümet temel hizmetleri sağlamak, altyapıyı sürdürmek ve ekonomik kalkınmayı desteklemek için çabalarken, devlet kurumlarının zayıflaması ekonomi ve toplum üzerinde kademeli bir etki yarattı. Denetim ve hesap verme sorumluluğu eksikliği, yetkililerin konumlarını kişisel kazanç için istismar etmelerine olanak tanıdığından, yönetimdeki bozulma aynı zamanda yolsuzluğun artmasına da katkıda bulundu. Devlet kapasitesinin aşınması, Irak'ı daha fazla istikrarsızlık ve şiddete karşı savunmasız bıraktı çünkü hükümet, ülkenin karşı karşıya olduğu zorluklarla etkili bir şekilde başa çıkamadı.

BEŞİNCİ BÖLÜM: ABD’NİN 2003 IRAK’I İŞGALİNİN ÜLKEDE DİNİ, MEZHEPSEL VE ETNİK BÖLÜNMELELER ÜZERİNDEKİ OLUMSUZ ETKİLERİ

Bu bölümde işgal sonrası Irak'ta ortaya çıkan etnik ve mezhepsel sorunlar ele alınacaktır. Şiiiler ve Sünniler arasında yaşanan çatışmalar, Şii silahlı grupların ABD güçlerine ve müttefiklerine yönelik saldırıları detaylandırılacaktır. Ezidi toplumuna yönelik yok etme girişimleri, Türkmenler ve diğer etnik azınlıklara yönelik saldırılar, Ezidilere karşı gerçekleştirilen hedefli soykırım ve kültürel yok etme girişimleri incelenecektir. Etnik şiddet bağlamında Türkmenlerin ve diğer azınlıkların siyasi ötekileştirilmeleri ve Hristiyanların göç etmeleri üzerinde durulacaktır. Ayrıca, işgal sonrası Irak'ta terör örgütlerinin ortaya çıkışı ve ABD'nin bu duruma yaklaşımı değerlendirilecektir. ABD ve Batı demokrasisinin Irak'a aktarılma çabalarının kültürel farklılıkları göz ardı etmesi, dış faktörlerin etkisi ve özellikle İran-ABD çatışmalarının Irak toplumunu nasıl iki cepheye böldüğü de ele alınacaktır. Son olarak, ABD'nin 2003 Irak işgalinin, ülkedeki dini, mezhepsel ve etnik bölünmeler üzerindeki olumsuz etkileri tartışılacaktır.

5.1 İşgalden Sonra Irak'ta Ortaya Çıkan Etnik ve Mezhepsel Tartışmalar

2003 yılında Irak'ın ABD ve koalisyon ortakları tarafından işgali, ülkenin tarihinde derin bir dönüm noktası oldu ve etnik ve mezhepsel manzarayı önemli ölçüde yeniden şekillendirdi. Irak nüfusu üzerinde kırılğan ama güçlü bir kontrol sağlayan Saddam Hüseyin rejiminin devrilmesi, ülkedeki çeşitli etnik ve mezhepsel gruplar arasında uzun süredir kaynayan gerilimleri serbest bıraktı. Bu gerilimler hızla şiddetli çatışmalara dönüşerek yaygın istikrarsızlığa yol açtı ve Irak'ın ulusal kimliğinin yeniden şekillenmesine yol açtı (Sirriyeh, 2007, s. 52).

Saddam Hüseyin döneminde Irak, çoğu zaman Şii çoğunluğun ve Kürtler gibi diğer azınlık gruplarının zararına orantısız bir şekilde güç kullanan Sünni Arap bir azınlık tarafından yönetiliyordu. Sünnilerin hakimiyetindeki Baas Partisi, muhalefeti bastırmak ve kontrolü sürdürmek için acımasız yöntemler kullanarak Şii Müslümanlara ve Kürtlere sistematik olarak baskı yaptı. Saddam rejiminin düşüşü, birçoğu Saddam döneminde

zulüm gören ve İran'la bağları olan Şii siyasi gruplar tarafından hızla doldurulan bir iktidar boşluğu yarattı. Şii grupların yeni buldukları nüfuzlarını savunmaya çalışması, Sünni halk arasında derin kızgınlık ve korkuya yol açması nedeniyle güç dinamiklerindeki değişim çarpıcıydı (Al-Rawi, 2013, s. 123-125).

Bu güç değişimi, Geçici Koalisyon Otoritesi'nin Irak ordusunu dağıtma ve Baas Partisi üyelerini hükümet görevlerinden tasfiye etme kararıyla daha da kötüleşti. Bu, çok sayıda Sünni'yi işsiz ve haklarından mahrum bıraktı. Bunların çoğu, Şiiler liderliğindeki yeni hükümete ve işgalci güçlere karşı isyana katıldı. İsyen hem askeri hem de sivil hedefleri hedef alan bombalamalar, suikastlar ve adam kaçırmalar da dahil olmak üzere bir dizi şiddetli saldırıyla karakterize edildi. İsyen hızla ivme kazandı ve yeni siyasi düzeni gayri meşru ve kendi çıkarlarına düşman gören çeşitli Sünni grupları kendine çekti (Najjar, 2023, s. 67).

Bu arada Kuzey Irak'taki Kürt nüfusu, özerkliklerini sağlamlaştırmak için kaostan yararlandı. Kürtler uzun süredir daha fazla bağımsızlık peşindeydi ve Saddam'ın düşüşü bu hedefe ulaşmak için bir fırsat sağladı. 1991 Körfez Savaşı'ndan bu yana yarı özerk olan Kürt bölgesi, kendi hükümeti, ordusu (Peşmerge) ve petrol gelirlerine odaklanan ayrı bir ekonomik sistemle daha da özerk hale geldi. Kürtler ayrıca topraklarını Kerkük gibi önemli Arap ve Türkmen nüfusunun bulunduğu tartışmalı bölgelere genişletmeye çalıştı. Bu çabalar hem Araplarla hem de Türkmenlerle etnik gerginliklere ve çatışmalara yol açarak Irak'ın zaten istikrarsız olan etnik manzarasını daha da karmaşık hale getirdi (Jin, 2021).

Şii-Sünni ayrımı da bu süreçte yıkıcı boyutlara ulaştı. Şii siyasi partiler hükümetin kontrolünü ele geçirirken bunu sıklıkla Sünnileri marjinalleştirecek şekilde yaptılar ve bu da mezhepsel bir tepkiye yol açtı. Irak'ta Şii Mehdi Ordusu ve Sünni El Kaide gibi mezhepçi milisler ortaya çıkmaya başladı. Bu örgütler 2006 ile 2007 yılları arasında zirveye ulaşan kanlı bir iç savaşa girdi. Günlük bombalamalar, toplu katliamlar ve şiddet olayları korkunçtu. Zorla yerinden edilmeler rutin hale geliyor. Bağdat ve diğer şehirlerdeki mahallelerin tamamı etnik temizliğe tabi tutuldu ve bölge sakinleri mezhepsel kimlikleri nedeniyle bölgeyi terk etmeye zorlandı. Çatışma aynı zamanda önemli dini mekanların da yok edilmesine tanık oldu. 2006 yılında Şiilerin kutsal mekanı

olan Samarra'daki El-Askari Camii'nin bombalanması mezhepsel gerilimleri daha da alevlendirdi (Hasan, 2016, s. 18).

Söz konusu etnik ve mezhepsel çatışmaların sonuçları yıkıcıydı. Milyonlarca insanın yerinden edilmesi ve binlercesinin öldürülmesiyle Irak'ın sosyal dokusu parçalandı. Ülke, topluluklar arasında güvenin azalmasıyla mezhepsel ve etnik çizgilerde derin bir şekilde bölünmüş hale geldi. Siyasi süreç mezhepçilik batağına saplandı, her grup ulusal birlik için çalışmak yerine kendi çıkarlarını korumaya çalıştı. Şiddet aynı zamanda geniş topraklar üzerinde kontrol kurmak için kaos ve bölünmeden yararlanan Irak ve Suriye İslam Devleti (İŞİD) gibi aşırılıkçı grupların yükselişine de zemin hazırladı (Jin, 2021, s. 43).

2003 işgalinin mirası ve ardından gelen mezhepsel ve etnik çatışmalar Irak'ı rahatsız etmeye devam etmektedir. Uzlaşmayı yeniden inşa etme ve teşvik etme çabalarına rağmen kutuplaşma devam etmektedir. Ülkenin gelecekteki istikrarı şüphelidir. İşgalden sonra ortaya çıkan çatışmalar, Irak'ın siyasi manzarası üzerinde kalıcı bir etki bırakmıştır. Mezhepçilik ve etnik çekişmeler ülkenin yönetimini ve güvenliğini etkilemeye devam etmektedir. Bu bölünmelerin üstesinden gelmenin ve uyumlu, kapsayıcı bir devlet inşa etmenin zorlukları bugün Irak'ın karşı karşıya olduğu en büyük sorunlardandır.

5.1.1 Şiiler ve Sünniler Arasında Yaşanan Çatışmalar

Irak'ta 2003 yılında ABD öncülüğündeki işgalin ardından yoğunlaşan Şii-Sünni çatışması, ülkeyi kasıp kavuran mezhepsel şiddetin en trajik ve önemli boyutlarından biridir. Bu çatışmanın kökleri, İslam'ın bu iki büyük mezhebi arasında yüzyıllardır süren dini, siyasi ve sosyal gerilimlerle iç içe geçmiş olan Irak tarihinde derin bir şekilde yerleşmiştir. Ancak işgal, bu gerilimleri yüzeye çıkaran ve Irak'ı kanlı bir mezhep savaşının içine sürükleyen bir katalizör görevi görmüştür.

2003 sonrasında patlak veren çatışmayı anlamak için Irak'taki Sünni-Şii ilişkilerinin tarihsel bağlamını kavramak gerekmektedir. Sünniler ve Şiiler arasındaki kutuplaşma İslam'ın ilk günlerine, yani Hz. Muhammed'in M.S. 632'deki ölümünün ardından ortaya çıkmıştır. Bölünme, Peygamber'in yasal halefi konusundaki

anlaşmazlıktan kaynaklanmıştır. Sünniler Peygamber'in sahabelerinin liderliğini desteklerken Şiiler liderliğin Peygamber'in ailesi içinde, özellikle de kuzeni ve damadı Ali ile birlikte kalması gerektiğine inanıyordu. Yüzyıllar boyunca bu teolojik anlaşmazlık daha geniş bir kültürel ve politik ayrıma dönüştü. Irak'ta bu mezhepçi kimlikler, özellikle Osmanlı İmparatorluğu ve Saddam Hüseyin'in Baas rejimi döneminde Sünni azınlığın tarihsel olarak siyasi iktidara sahip olduğu ülkenin karmaşık tarihi tarafından şekillendirildi. Bir Sünni olan Saddam, hükümet ve askeri pozisyonlarda ağırlıklı olarak Sünnileri tercih ederken, özellikle güneydeki Şii çoğunluk marjinalleştirildi ve çoğu zaman acımasızca baskı altına alındı. Bu güç dengesizliği ve bunun yarattığı kızgınlık, Saddam rejiminin çöküşünü takip edecek yoğun mezhep çatışmalarının zeminini hazırladı (Haddad, 2016, s. 14-16).

2003 işgali Irak'ın mezhepsel dinamiklerini temelden değiştirdi. Saddam Hüseyin'in devrilmesiyle birlikte Sünnilerin hakimiyetindeki iktidar yapısı çöktü ve uzun süredir baskı altında olan Şii çoğunluk, kendisini yeni siyasi ortamda hakimiyetini savunabilecek bir konumda buldu. Güçteki bu ani değişim, ötekileştirmekten ve cezalandırılmaktan korkan Sünni halk arasında derin kaygı ve öfkeyi tetikledi. ABD'nin işgalden sonra Irak'ı yönetmek üzere kurduğu Geçici Koalisyon Otoritesi Sünni-Şii gerilimini daha da tırmandıran birçok tartışmalı karar aldı. Bunlardan en önemlisi Irak ordusunun dağıtılması ve Sünni etkisini ordu ve hükümetten etkili bir şekilde ortadan kaldıran Baasçılıktan arındırma politikasıydı. Bu, birçok Sünniyi işsiz, haklarından mahrum ve kırgın bıraktı ve Şii liderliğindeki yeni hükümete ve işgalci güçlere karşı isyanın yükselişini körükledi (Bar, 2005, s. 17-19).

İsyan büyüdükçe mezhepsel şiddet de dramatik bir şekilde arttı. Aralarında eski Baasçıların, milliyetçilerin ve Irak El Kaidesi gibi cihadçı grupların da bulunduğu Sünni isyancılar, yeni hükümeti istikrarsızlaştırmak ve Sünni egemenliğini savunmak amacıyla Şii sivilleri, dini liderleri ve kutsal mekanları hedef almaya başladı. Buna karşılık Şii milisler, özellikle de Mukteda el-Sadr ve Bedir Örgütü liderliğindeki Mehdi Ordusu, Sünni topluluklara yönelik acımasız saldırılarla misilleme yaparak kısır bir şiddet döngüsünü körükledi (Haddad, 2016). Mezhepsel şiddet 2006-2007 yılları arasında zirveye ulaştı. Şubat 2006'da Samarra'daki Şii türbesi olan El-Askari Camii'nin bombalanması bir dönüm noktasıydı. Yaygın olarak Sünni aşırılıkçıları tarafından

gerçekleştirildiğine inanılan saldırı, Şii milislerin benzeri görülmemiş bir misilleme niteliğindeki şiddet dalgasını tetikledi. Şiddet, özellikle karma mahallelerin savaş alanına dönüştüğü ve tüm toplulukların etnik temizliğe maruz kaldığı Bağdat'ta hızla yayıldı. Bu dönemde Irak, tarihinin en korkunç şiddet olaylarından bazılarına tanık oldu. Katliamlar, bombalamalar ve suikastler hem Sünni hem de Şii milislerin karşıt mezhep üyelerini teröriste etmek ve ortadan kaldırmak için acımasız taktiklere başvurusuyla günlük olaylar haline geldi. Çatışma aynı zamanda milyonlarca Iraklıyı da yerinden etti, birçoğu şiddetten kaçmak için kendi mezheplerinin hakim olduğu bölgelere kaçtı (Al-Rawi, 2013, s. 167).

Şii partilerin hakimiyetindeki Irak hükümeti şiddeti kontrol altına almakta zorlandı. Çoğunlukla mezhepçi milislerin sızdığı güvenlik güçleri, kanı durdurmayı ya başaramadı ya da durdurmak istemedi. Mezhepsel bölünmelerin derinliğini hafife alan ABD ordusu da şiddetin boyutu karşısında şaşkına döndü. Durum o kadar vahimleşti ki 2007 yılına gelindiğinde Irak tamamen parçalanmanın eşiğindeydi. Mezhepsel şiddet, büyük ölçüde bir dizi faktöre bağlı olarak 2007'den sonra bir miktar azalmaya başladı. ABD ordusunun ek birlikler konuşlandırmayı ve yerel Sünni aşiretlerle (Uyanış Konseyleri) daha yakın çalışmayı içeren "dalgalanma" stratejisi, El Kaide'nin Irak'taki etkisinin azaltılmasına ve isyanın bastırılmasına yardımcı oldu. Aynı zamanda birçok Sünni lider, devam eden şiddetin yararsızlığını fark ederek siyasi tavizler karşılığında hükümetle iş birliği yapmaya başladı (Rohde, 2013, s. 77).

Ancak altta yatan mezhepsel gerilimler çözülmekten çok uzaktı. Başbakan Nuri El Maliki yönetimindeki Şii liderliğindeki hükümet, Sünnileri ötekileştiren politikalar izlemeye devam ederek kızgınlığı daha da arttırdı. Hükümetin, terörizmle mücadele bahanesiyle Sünnilerin kitlesel tutuklanması da dahil olmak üzere sert yaklaşımı, Sünni toplumdaki pek çok kişiyi yabancılaştırdı ve gelecekteki çatışmalara zemin hazırladı. Gelecekteki bu çatışmaların en önemlisi IŞİD'in 2014 yılındaki yükselişiydi. El Kaide'nin bir kolu olan IŞİD, Irak'ın büyük bir bölümünü ele geçirmek için devam eden Sünni hoşnutsuzluğundan ve komşu Suriye'deki kaostan yararlandı. Grubun halifelik ilan etmesi Irak'taki mezhep ayrımını daha da derinleştirdi. IŞİD'in kontrolündeki bölgeleri geri alma mücadelesi, Sünni-Şii çatışmasının bir başka aşamasıydı. Şii milisler askeri operasyonda

öncü bir rol oynuyordu ve bu milisler çoğu zaman Sünni sivillere yönelik mezhep kaynaklı şiddet suçlamalarına maruz kalıyordu (Bar, 2005, s. 24).

Irak'taki Şii-Sünni çatışmasının mirası derin ve kalıcıdır. Şiddet, Irak toplumunda derin yaralar bırakarak iki toplum arasında bir güvensizlik ve korku mirası yarattı. Gücün çoğunlukla mezhepsel çizgilerde bölünmesiyle mezhepçilik Irak'ın siyasi sistemine yerleşmiş durumdadır. Irak hükümeti, hâlâ mezhepçilikle derin şekilde bölünmüş bir ülkede ulusal birliği teşvik etme zorluğuyla mücadele etmeye devam etmektedir. Üstelik çatışmanın önemli bölgesel etkileri de olmuştur. Irak'taki Sünni-Şii ayrımı, bölgesel güçler, özellikle İran ve Suudi Arabistan arasındaki gerilimi artırdı. Bu güçlerin her biri, kendi stratejik çıkarlarına hizmet etmek için çatışmanın sonucunu etkilemeye çalıştı. Bu durum, Irak'ta kalıcı barış ve istikrarın sağlanmasına yönelik çabaları daha da karmaşık hale getirdi (Rohde, 2013).

Irak'ta 2003 işgaliyle daha da şiddetlenen Şii-Sünni çatışması, savaşın en yıkıcı ve kalıcı sonuçlarından biri oldu. Saddam Hüseyin'in devrilmesinin ardından ortaya çıkan şiddet ve bölünme, Irak'ın toplumsal ve siyasi manzarasını yeniden şekillendirdi ve bugüne kadar ülkeyi rahatsız etmeye devam eden zorluklar yarattı. Irak, mezhep çatışmasının mirasıyla ve daha kapsayıcı ve birleşmiş bir ulus inşa etme zorluğuyla boğuşmaya devam ederken uzlaşmaya giden yol hâlâ zorluklarla dolu.

5.1.2 Şii Silahlı Grupların ABD Güçlerine ve Müttefiklerine Yönelik Saldırıları

Saddam Hüseyin rejiminin 2003 yılında devrilmesi Irak'ın Şii nüfusu açısından önemli bir dönüm noktası oldu. Baas hükümetinin devrilmesiyle birlikte Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi ve Mehdi Ordusu gibi Şii siyasi partiler ve milisler ön plana çıktı. Şii ağırlıklı bir hükümet tarafından temsil edilen yeni bir siyasi düzenin kurulması, Şii toplumunun tarihsel mağduriyetlerini gidermeyi amaçlıyordu. Güç dinamiklerindeki bu değişim, Şii liderlerin hükümette ve güvenlik güçlerinde kilit pozisyonları işgal etmesiyle Irak'ın siyasi manzarasının yeniden yapılandırılmasına yol açtı (Sommer, 2024, s. 9)

2003 yılında Irak'ın ABD ve müttefikleri tarafından işgal edilmesinin ardından Şii silahlı gruplar, özellikle de güçlü ABD karşıtı duygulara sahip olanlar, ABD güçlerine ve onların koalisyon ortaklarına karşı saldırılar düzenlemeye başladı. Bu saldırıların kökleri hem yabancı işgale karşı ideolojik muhalefetten hem de ortaya çıkan siyasi ortamda Şii gücünü öne çıkarma arzusundan kaynaklanıyordu. Bu saldırılara öncülük eden en önde gelen Şii milislerden biri, güçlü ve etkili bir Şii din adamı olan Mukteda El Sadr'ın komutasındaki “Mehdi Ordusu”ydü.

Arapça Ceyş el-Mehdi olarak bilinen Mehdi Ordusu, Haziran 2003'te din adamı Mukteda el-Sadr tarafından kurulan önde gelen bir Iraklı Şii milis gücüdür. ABD'nin Irak'ı işgalinin ardından ortaya çıkmış ve ülkenin Saddam sonrası ortamında önemli bir oyuncu haline gelmişti. Mehdi Ordusu, Saddam Hüseyin'in devrilmesinden sonra başta Bağdat'ın Sadr Şehri olmak üzere Şii mahallelerinde güvenlik ve sosyal hizmetler sağlamak amacıyla kurulmuştu. Başlangıçta yaklaşık 500 ilahiyat öğrencisinden oluşan ordu hızla büyüyerek yaklaşık 10.000 savaşıdan oluşan bir güce ulaştı. Grup, ABD güçlerine karşı silahlı çatışmalara öncülük ettiği Nisan 2004 ayaklanması sırasında uluslararası çapta dikkat çekmiştir. Milis gücü adını, yeryüzünde adaleti yeniden tesis etmek üzere geri döneceğine inanılan on ikinci Şii İmamı El-Mehdi'den almaktadır.

Mukteda El Sadr 2008'deki ateşkes anlaşmasının ardından Mehdi Ordusu'nu siyasi bir harekete dönüştürdü ve 2014'te Saraya El Selam (Barış Şirketleri) ismiyle örgütü yeniden yapılandırdı. Bu yeni oluşum bir yandan Şii türbelerini IŞİD tehdidinden korurken diğer yandan da diğer topluluklarla barış görüntüsü vermeyi amaçlıyordu. Saraya el-Selam orijinal Mehdi Ordusu'nun bazı unsurlarını muhafaza etse de operasyonları artık doğrudan askeri çatışmadan ziyade siyasi angajmana odaklanmış durumdaydı. Mehdi Ordusu kısa sürede ABD işgaline karşı direnişin sembolü haline geldi ve yabancı güçleri işgalci olarak gören ve haklarından mahrum Şiiilerin desteğini aldı. Milislerin saldırıları, pusu, bombalamalar ve ABD birlikleriyle doğrudan çatışmalar da dahil olmak üzere yaygın ve çeşitliydi. Mehdi Ordusu ayrıca, özellikle milislerin kalesi haline gelen Bağdat'ın Sadr Şehri bölgesinde şehir savaşlarına da girdi. Grubun savaşçıları yoğun nüfuslu kentsel ortamı kendi avantajlarına kullanarak ABD kuvvetlerinin ciddi sivil kayıplarına yol açmadan onları ortadan kaldırmasını zorlaştırdı (Nakash, 2003).

ABD kuvvetlerine yönelik saldırılara Mehdi Ordusu'nun yanı sıra “Bedir Örgütü” gibi diğer Şii milisler de katıldı. Bedir Örgütü, Irak'ta önde gelen bir Şii siyasi parti ve paramiliter güç olup sıklıkla “İran'ın Irak'taki en eski vekili” olarak tanımlanmaktadır. 1983 yılında Bedir Tugayları adıyla kurulan örgüt, başlangıçta Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi'nin askeri kanadı olarak hizmet vermiştir. Grup, İran'a sadık Iraklı Şiiler tarafından kurulmuştur ve kuruluşundan bu yana, özellikle de Saddam Hüseyin rejimine karşı İran'ın yanında savaştığı İran-Irak Savaşı sırasında İran'ın çıkarlarını savunmuştur. Bedir Örgütü hem siyasi hem de askeri olarak faaliyet göstermekte ve Irak devleti içerisinde önemli bir etkiye sahip bulunmaktadır. Birçok üyesini Irak güvenlik güçlerine entegre etmiş ve IŞİD ile mücadele için oluşturulan Halk Seferberlik Güçleri'nde kilit bir oyuncu olmuştur.

Hadi el-Amiri Bedir Örgütü'nün önde gelen liderlerinden biridir ve Ulaştırma Bakanlığı da dahil olmak üzere çeşitli hükümet görevlerinde bulunmuştur. Onun liderliğinde örgüt Diyala vilayeti gibi yerlerde yerel yönetim ve güvenlik güçleri üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuştur. Son yıllarda 2003 sonrasında patlak veren mezhepsel şiddet nedeniyle Bedir Örgütü giderek artan bir şekilde ABD'nin Irak'taki varlığına karşı konumlanmaktadır. Özellikle İran'ın daha geniş jeopolitik stratejilerini içeren bölgesel çatışmalarla ilgili tırmanışların ardından Bedir liderleri, gerekirse ABD güçleriyle doğrudan yüzleşmeye istekli olduklarını gösteren açıklamalar yapmıştır.

Başlangıçta Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi'nin askeri kanadı olan Bedir Örgütü'nün İran'la yakın bağları vardı ve İran Devrim Muhafızları'ndan büyük ölçüde etkilenmişti. İran'la olan bu bağlar, çatışmanın bölgesel boyutunun altını çizdiği için önemliydi. İran bu milislere destek, eğitim ve silah sağlayarak onların ABD kuvvetlerine karşı daha karmaşık saldırılar düzenlemelerine olanak sağladı. İran'dan gelen bu destek, yalnızca yerel isyancı gruplarla değil aynı zamanda ABD ile İran arasındaki daha geniş jeopolitik rekabetle de mücadele etmek zorunda olduğundan, ABD ordusunun Irak'ı istikrara kavuşturma çabalarını daha da karmaşık hale getirdi (Boyle, 2009, s. 32).

Diğer bir Şii örgütü de Asa'ib Ahl al-Haq olarak da bilinen Ahl al-Haq'tır ve Qais Khazali tarafından yönetilmektedir. Grubun İran ile güçlü bir ideolojik yakınlığı

bulunmaktadır. IŞİD'e karşı çeşitli askeri operasyonlarda yer alan grup aynı zamanda Lübnan'daki Hizbullah gibi bölgesel müttefiklerini desteklediğini ve silahlı bir güce sahip olduğunu ifade etmiştir. Kataib Seyyid el-Şüheda, ihtiyaç duyulması halinde Hizbullah'ı askeri olarak desteklemeye hazır olduğunu kamuoyuna açıklamıştır. Şüheda (Kataib Seyyid el-Şüheda) Ebu Ala el-Velai tarafından yönetilmektedir. Kataib Hizbullah'tan doğan bir gruptur ve hem Irak hem de Suriye'deki çatışmalarda yer almıştır. İran Devrim Muhafızları'ndan önemli ölçüde destek alarak İran'ın “direniş eksen” ile uyumlu ulus ötesi askeri operasyonlara odaklanmıştır. Suriye'deki iç savaşa katılmış ve Irak'a tehdit olarak algıladığı komşu ülkelere misilleme tehdidinde bulunmuştur. Irak'taki ABD güçlerine de sürekli saldırmaktadır.

Nuceba Hareketi (Harakat Hizbullah al-Nujaba) Akram al- Kaabi tarafından yönetilmektedir. Bağımsız olarak faaliyet göstermekle birlikte hem İran hem de diğer Şii milislerle yakın bağları bulunmaktadır. Nuceba Hareketi, ABD güçlerine karşı operasyonlara katılmaya istekli olduğunu açıkça ifade etmiş ve İsrail ile çatışmalar sırasında Filistinli gruplarla dayanışma içinde olduğunu dile getirmiştir.

Şii milislerin ABD kuvvetlerine yönelik saldırıları genellikle ABD birliklerine yönelik en ölümcül tehditlerden biri haline gelen el yapımı patlayıcıların kullanımını içeriyordu. Bu el yapımı patlayıcılar genellikle yol kenarlarına yerleştirilir ve uzaktan patlatılarak önemli kayıplara ve askeri araçlarda hasara neden olurdu. Milisler ayrıca askeri operasyonları aksatmak ve maksimum kayıplar vermek amacıyla ABD üslerine roket ve havan saldırıları da düzenledi. Bu saldırılara yanıt olarak ABD ordusu Şii milisleri zayıflatmak için çeşitli operasyonlar başlattı. Bu operasyonlar arasında hedefli baskınlar, hava saldırıları ve milis ağlarını çökertme girişimleri yer alıyordu. Bununla birlikte, milislerin yerel topluluklara derinlemesine nüfuz etmesi ve bir dereceye kadar halk desteğine sahip olması nedeniyle, bu çabalar sıklıkla gerilimin ve şiddetin daha da artmasına yol açtı (Nakash, 2003).

Şiddet, Şii milislerle ABD güçleri arasında çok sayıda yüksek profilli çatışmanın yaşandığı 2004'ten 2008'e kadar olan dönemde zirveye ulaştı. En yoğun çatışmalardan biri 2004 yılında Şii İslam'ın en kutsal şehirlerinden Necef ve Kerbela'daki çatışmalar sırasında yaşandı. Mehdi Ordusu ABD güçleriyle şiddetli çatışmalara girdi ve her iki tarafta da önemli kayıplar yaşandı. Muazzam bir dini öneme sahip olan Necef'teki İmam

Ali Türbesi'nin kontrolü için yapılan savaş çatışmanın odak noktası haline geldi ve Şii direnişini yönlendiren derin ideolojik motivasyonları oluşturdu (Boyle, 2009).

Zamanla Şii milislerle ABD güçleri arasındaki çatışmalar Irak'taki daha geniş mezhepsel gerilimlerle iç içe geçti. Şii milislerin gücü ve nüfuzu arttıkça, Sünni isyancıları ve toplulukları giderek daha fazla hedef aldılar ve ülkeyi saran mezhepçi şiddet döngüsüne katkıda bulundular. Milislerin eylemleri sıklıkla, bir yandan yabancı işgaline direnirken bir yandan da Irak'ın siyasi sistemindeki Şii egemenliğini sağlamlaştırmaya yönelik daha geniş bir stratejinin parçası olarak görülüyordu. ABD sonunda stratejisini değiştirdi ve Şii siyasi liderlerle temasa geçme ve bazı milisleri Irak güvenlik güçlerine entegre etme ihtiyacını kabul etti. Bu yaklaşım, bu gruplara yeni Irak hükümetinde pay sağlayarak şiddeti azaltmayı amaçlıyordu. Ancak birçok milis özerkliğini koruduğu ve merkezi hükümetin kontrolü dışında faaliyet göstermeye devam ettiği için bu stratejinin karışık sonuçları oldu (Boyle, 2009, s. 40).

Şii silahlı grupların ABD güçlerine ve müttefiklerine yönelik saldırıları, Irak'taki ABD misyonu üzerinde önemli sonuçlar doğurdu. Şiddet, savaşın zorlu ve maliyetli bir çatışma olarak algılanmasına katkıda bulundu ve ABD'deki savaşa karşı iç muhalefetin artmasına yol açtı. Devam eden saldırılar aynı zamanda dış müdahalenin istikrarı geliştirmek yerine mevcut mezhepsel bölünmeleri daha da derinleştirdiği fikrini yaygınlaştırdı. Şii silahlı grupların ABD güçlerine ve müttefiklerine karşı devam eden saldırıları sadece askeri direniş meselesi değildi, aynı zamanda daha geniş bir ideolojik ve jeopolitik mücadeleyi de temsil ediyorlardı. Bu milisler ABD işgalini Irak'ın egemenliğine ve Şii İslam'ın bölgedeki etkisine doğrudan bir tehdit olarak görüyordu. Başta İran olmak üzere bölgesel güçlerin müdahalesi bu çatışmayı daha da yoğunlaştırdı.

İran'ın Şii milislere verdiği destek, Irak'taki nüfuzunu genişletme ve ABD'nin Orta Doğu'daki varlığını dengeleme arzusundan kaynaklanıyordu. Bu destek, yalnızca silah ve eğitimi değil, aynı zamanda milislerin daha karmaşık ve koordineli saldırılar başlatmasını sağlayan stratejik rehberliği de içeriyordu (Haddad, 2016, s. 54).

Şii milislerin varlığı, Irak'ın siyasi sistemini yeniden inşa etme çabalarını da karmaşıkleştirdi. Bu gruplardan bazıları sonunda Irak güvenlik güçlerine entegre olsa da, çoğu zaman merkezi hükümet yerine orijinal liderlerine ve ideolojilerine olan

bağılılıklarını korudular⁸. Bu ikili bağılılık, aynı hükümet güçleri içindeki farklı grupların birbiriyle çelişen hedeflere sahip olduğu parçalanmış bir güvenlik ortamı yarattı. Ayrıca milislerin saldırılarının mezhepçi doğası Sünnilerin öfkesini artırdı, Sünni isyancı grupların yükselişine katkıda bulundu ve ülkeyi daha da istikrarsızlaştırdı. Şii milislerle ABD güçleri arasındaki şiddet döngüsü ve daha geniş mezhep çatışması, Irak'ın istikrarı üzerinde kalıcı bir etki bırakarak işgalden bu yana geçen yıllarda devam eden uzun süreli istikrarsızlığa sebep oldu (Cole, 2003, s. 16-18).

Özetle, Şii silahlı grupların ABD güçlerine yönelik saldırıları, Irak'ta 2003 sonrası yaşanan çatışmaların kritik bir yönünü oluşturuyordu. Yabancı işgale karşı ideolojik direniş ve Şii egemenliğini savunma arzusunun birleşimiyle hareket eden bu milisler, ülkeyi saran şiddet olaylarında önemli bir rol oynadı. Eylemleri yalnızca ABD ordusunun Irak'ı istikrara kavuşturma çabalarını karmaşıklştırmakla kalmadı, aynı zamanda mezhepsel bölünmeyi de derinleştirerek bölgeyi etkilemeye devam eden istikrarsızlığa zemin hazırladı.

5.1.3 Şii Silahlı Grupların 16 Ekim'de Kürtlere Yönelik Saldırısı

Şii silahlı grupların 16 Ekim 2017 tarihinde Kürtlere yönelik saldırısı, Irak'ın IŞİD sonrası siyasi ve askeri ortamında önemli bir dönüm noktası oldu. Bu saldırı, Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nin 25 Eylül 2017'de düzenlediği ve Kürtlerin ezici çoğunluğunun Irak'tan ayrılma yönünde oy kullandığı tartışmalı bağımsızlık referandumunun ardından geldi. Irak merkezi hükümeti Türkiye ve İran gibi komşu ülkelerin ve ABD gibi uluslararası aktörlerin geniş muhalefetine rağmen referandum gerçekleşti ve IKBY ile Bağdat arasında uzun süredir devam eden gerilimi daha da arttırdı (Rached , Bali, 2019, s. 13-14).

⁸ Şii milislerin varlığı, Irak'ın yeniden yapılanma çabalarını karmaşıklştırdı. Bazı milisler, Irak'taki güvenlik güçlerine entegre olmuş olsa da çoğu, merkezi hükümetten ziyade kendi güçlerine ve ideolojilerine bağlı kaldı. Bu durumda, hükümetin içinde farklı hedefinin odaklı bir güvenlik ortamı yaratmasına neden oldu. Milislerin Sünni nüfusu üzerindeki saldırıları, Sünni öfkesini artırdı ve bu da Sünni isyancılarının yükselişine yol açtı, ülkenin istikrarını daha da alevlendirdi. Şii milislerle ABD arasındaki şiddet ve mezhepler arası şiddet.

Hem IKBY hem de Irak merkezi hükümetinin üzerinde hak iddia ettiği, petrol zengini ve etnik açıdan çeşitliliğe sahip bir şehir olan Kerkük, çatışmanın odak noktası haline geldi. IŞİD saldırısı karşısında Irak ordusunun geri çekilmesinin ardından 2014'ten bu yana Kürtlerin kontrolünde olan kent, her iki taraf için de hayati önem taşıyordu. IKBY açısından Kerkük ve petrol gelirleri, ekonomik açıdan ayakta kalabilen bir Kürt devleti için hayati önem taşıyordu. Bağdat açısından Kerkük'ün kontrolünün sürdürülmesi Irak'ın toprak bütünlüğü ve ekonomik istikrarı açısından hayati önem taşıyordu.

16 Ekim 2017'de, başta Halk Seferberlik Güçleri olmak üzere Şii milisler tarafından desteklenen Irak hükümet güçleri, Kerkük'ü Kürt askeri güçleri Peşmerge'den geri almak için koordineli bir askeri saldırı başlattı. IŞİD'e karşı mücadelede öne çıkan Halk Seferberlik Güçleri, saldırıda kritik rol oynadı. Saldırı, Peşmergelerin Kerkük ve diğer ihtilafli bölgelerden hızla çekilmesiyle sonuçlandı çünkü Peşmergeler sayıca çok daha fazlaydı ve Irak ve Haşdi Şabi güçlerinin birleşiminden gelen yoğun baskıyla karşı karşıyaydı (Rached , Bali, 2019).

Kerkük'ün kaybı Kürt bağımsızlık hareketine ağır bir darbe indirdi. IKBY sadece ekonomik bağımsızlığı açısından hayati öneme sahip olan değerli petrol sahalarının kontrolünü kaybetmekle kalmadı, aynı zamanda Kürt siyasi grupları arasında, özellikle de Kürdistan Demokrat Partisi ile Kürdistan Yurtseverler Birliği arasındaki derin iç bölünmeleri açığa çıkardı. Kürdistan Yurtseverler Birliği güçleri Bağdat'la ayrı bir anlaşma yaparak mevzilerini terk ederek Kürt cephesini daha da zayıflatmakla suçlandı (Hiltermann, 2017, s. 19).

Bu çatışma aynı zamanda Irak'taki daha geniş bölgesel ve mezhepsel dinamikleri de ön plana çıkardı. Saldırıya katılan Şii milislerin büyük ölçüde İran tarafından desteklenmesi, Tahran'ın Irak'ın iç işlerindeki etkisini ve Kürtlerin ayrılmasını önleme konusundaki kararlılığını vurguluyordu. Bu da İran'ın kendi Kürt nüfusu içindeki ayrılıkçı hareketlerini cesaretlendirebilirdi. Bu milislerin katılımı, Haşdi Şabi'nin Irak'ta artan gücünün altını çizdi ve ülkenin uzun vadeli istikrarı ve birliği konusunda endişeleri arttırdı (Hiltermann, 2017).

Saldırının ardından Kürt liderliği bağımsızlık çabasından vazgeçmek zorunda kaldı. IKBK referandum sonuçlarını dondurmaya ve Bağdat'la diyaloga girmeyi teklif etti. Ancak 16 Ekim 2017 olayları Kürtlerin özlemleri, Irak'ın siyasi manzarası ve ülkedeki kırılmalı etnik ve mezhepsel denge üzerinde kalıcı bir etki bıraktı. Saldırı aynı zamanda Irak milliyetçiliğı, Kürt bağımsızlığı ve bölgesel güç dinamikleri arasındaki, Irak'ın toprak birliğı ve yönetiminin geleceğı açısından kalıcı sonuçlar doğuran karmaşık etkileşimin de altını çizdi.

5.1.4 Ezidi Dininin Yok Edilmesi, Türkmenlere ve Etnik Azınlıklara Yönelik Saldırıları

ABD'nin 2003 yılında Irak'ı işgal etmesi ve ardından gelen iktidar boşluğu, ülkenin çeşitli etnik ve dini ortamı üzerinde, özellikle de Ezidiler, Türkmenler ve diğer etnik azınlıklar gibi savunmasız azınlık grupları üzerinde yıkıcı etkiler yarattı. Tarihsel olarak ötekileştirilmiş ve sıklıkla daha büyük mezhepsel çatışmaların ortasında kalan bu topluluklar, işgalin ardından benzeri görülmemiş düzeyde şiddet, yerinden edilme ve kültürel yıkımla karşı karşıya kaldı.

Kuzey Irak'ta kökleri olan eski bir dini azınlık olan Ezidi topluluğı, işgal sonrası kaos sırasında büyük zarar gördü. 2014 yılında aşırılıkçı grupların, özellikle de IŞİD'in yükseliş, Ezidilere yönelik hedefli soykırım kampanyalarına yol açtı. IŞİD militanları Ezidileri kafir olarak görüyordu ve bu gruba karşı yürüttükleri kampanyalar aşırı vahşetle damgasını vurdu. Binlerce Ezidi öldürüldü, kadınlar ve kızlar cinsel köleliğe maruz bırakıldı ve Sincar'daki tüm topluluklar atalarının topraklarından sürüldü. Tapınaklar ve türbeler de dahil olmak üzere Ezidilerin dini mekanlarının yok edilmesi, onların kültürel ve dini kimliklerini ortadan kaldırmaya yönelik daha geniş bir çabanın parçasıydı (Del Re, 2015, s. 62). Bu vahşetin ardından Ezidiler toplumu ağır bir toplumsal travmaya maruz kaldılar. Birçoğı hâlâ mülteci kamplarında yaşıyor ve evlerine dönemiyor.

Benzer şekilde, Irak'ın en önemli etnik azınlıklarından biri olan ve kuzey bölgelerde önemli bir varlığa sahip olan Türkmen toplumu da işgal sonrasında ciddi zorluklarla karşı karşıya kaldı. Ağırlıklı olarak Sünni olan ancak aynı zamanda Şii grupları da içeren Türkmenler, ülkedeki mezhepsel gerginliklerin artmasıyla kendilerini istikrarsız bir durumda buldu. Her iki grup da Kerkük gibi ihtilafli bölgeler üzerinde

kontrol sahibi olmaya çalıştığından, sıklıkla Arap ve Kürt güçleri arasındaki çapraz ateşin ortasında kalıyorlardı.

Türkmenler hedefli şiddete, zorla yerinden edilmeye ve siyasi ötekileştirmeye maruz kaldı. Daha büyük etnik ve mezhepsel blokların hakim olduğu siyasi ortamda ilerlemeye çalıştıkları için Irak seçimlerine katılımları zorluklarla doluydu. Hızla değişen Irak'ta Türkmenlerin kültürel kimliklerini ve siyasi nüfuzlarını koruma mücadelesi, merkezi hükümetin etkili temsil ve koruma eksikliği nedeniyle daha da kötüleşti (Hadžić, 2021, s. 28).

Süryaniler, Şabaklar ve Mandaeanlar dahil olmak üzere diğer etnik azınlıklar da 2003 sonrası ortamda sistematik saldırılara ve ayrımcılığa maruz kaldı. Yüzyıllardır Irak'ta bir arada yaşayan bu topluluklar, mezhep ve etnik ayrımların derinleşmesiyle kendilerini giderek daha savunmasız buldular. Kültürel mirasın yok edilmesi, geleneksel toprakların yerinden edilmesi ve hedefli cinayetler, Irak'ın dini ve etnik manzarasını homojenleştirmeyi amaçlayan daha geniş bir şiddet modelinin parçasıydı. Devlet kurumlarının zayıflaması ve mezhepçi milislerin yükselişi, çoğu zaman kendilerini savunma veya kendilerine karşı işlenen zulümler için adalet arama olanağından yoksun olan bu azınlıkların içinde bulunduğu kötü durumu daha da kötüleştirdi (Del Re, 2015).

Özetle, Türkmenlere ve diğer etnik azınlıklara yönelik saldırılarla birlikte Ezidilik dininin yok edilme çabası, 2003 Irak işgalinin en trajik sonuçlarından birini temsil ediyor. Bu grupların maruz kaldığı şiddet ve zulüm, Irak'ın kültürel ve sosyal dokusu üzerinde kalıcı etkiler yarattı ve çatışmalardan derin yara almış bir ülkede devam eden uzlaşma ve yeniden yapılanma zorluklarına katkıda bulundu. Uluslararası toplumun bu zulümlere tepkisi, bazı açılardan önemli olsa da çoğu zaman bu savunmasız grupların ihtiyaçlarını karşılamada çok yavaş veya yetersiz olduğu için eleştirildi.

5.1.4.1 Ezidilere Yönelik Hedefli Soykırım ve Kültürel Yok Etme Operasyonları

Çoğunlukla Kuzey Irak'ın Sincar bölgesinde yaşayan etno-dini bir azınlık olan Ezidi topluluğu, IŞİD'in yükselişi ve 2003 sonrası çatışmalarda derinden etkilendi. Tarihsel olarak Ezidiler, Zerdüştlük, İslam, Hristiyanlık ve İslam öncesi yerli inançların unsurlarını birleştiren farklı dini inançları nedeniyle ayrımcılık ve şiddete maruz

kalmışlardı. Ancak ABD öncülüğündeki işgalin ardından kendilerine yönelik şiddetin boyutu ve yoğunluğu eşi benzeri görülmemiş boyutlara ulaştı.

Ağustos 2014'te IŞİD Sincar'daki Ezidi topluluğuna karşı koordineli bir saldırı başlattı. Bu saldırıya aşırı vahşet ve açık bir soykırım niyeti damgasını vurdu. IŞİD savaşçıları sistematik olarak Ezidi erkekleri infaz için hedef alırken, kadın ve çocuklar kaçırılmaya, cinsel köleliğe ve zorla din değiştirmeye maruz bırakıldı. Binlerce Ezidi erkek öldürüldü, binlerce kadın ve kız çocuğu IŞİD savaşçılarına köle olarak satıldı veya zorla evlendirildi. Grubun eylemleri yalnızca terörize etmeyi ve boyun eğdirmeyi değil, aynı zamanda Ezidi dini ve kültürel kimliğini de yok etmeyi amaçlıyordu (Hadžić, 2021, s. 35).

Ezidilerin dini mekanlarının yok edilmesi IŞİD'in stratejisinin önemli bir bileşeniydi. Tapınaklar, türbeler ve diğer önemli yerler yıkıldı veya kirletildi. Böylece yüzyıllarca süren Ezidi mirası ve dini uygulamaları yok edildi. Yıkımın tarihi ve kültürel eserlere kadar uzanması, Ezidi kimliğinin yok olma tehdidi altına girmesine sebep oldu. Saldırı, binlerce Ezidi'nin ağır insani koşullar altında Sincar Dağı'na ve çevredeki bölgelere kaçmasıyla ve kitlesel yer değiştirmelerle sonuçlandı (Albayati , Albayati, 2015, s. 29-30).

Ezidi soykırımına yönelik uluslararası tepki, kınama ve eylem çağrılılarıyla damgasını vurdu ancak sağlanan pratik yardım çoğu zaman yetersizdi. İnsani yardımın yerinden edilmiş kişilere ulaşması yavaştı ve IŞİD faillerini adaletle teslim etme çabaları çok sayıda engelle karşılaştı. Ezidi topluluğu, süregelen yerinden edilme, psikolojik travma ve topluluklarını ve kültürel miraslarını yeniden inşa etme zorlukları da dahil olmak üzere bu zulümlerin sonuçlarıyla boğuşmaya devam etmektedir.

IŞİD'in 2014 yılında gerçekleştirdiği soykırımın üzerinden yaklaşık on yıl geçmesine rağmen, başta Irak'ın Kürdistan Bölgesi'nde olmak üzere yaklaşık 200.000 Ezidi yerinden edilmiş durumdadır. Birçok Ezidi devam eden güvenlik endişeleri, altyapı eksikliği ve temel hizmetlerin yetersizliği nedeniyle Sincar'daki evlerine geri dönememiştir (Fadıl, M. M. A. C., , Al-Ghafoud, A. M. D. A. 2024, s 54) Şiddet korkusu hala pek çok Ezidiyi geri dönmekten alıkoymaya devam etmektedir. Silahlı grupların varlığı ve bölgede devam eden gerginlikler, özellikle kaçırılma ve cinsel şiddet riskiyle

karşı karşıya olan kadınlar ve kız çocukları için önemli tehditler oluşturmaktadır (Janabi, 2024). Soykırımdan kurtulanlar derin psikolojik travma yaşamaktadırlar. Şiddet ve kayıp yaşayanlar arasında yüksek oranda travma sonrası stres bozukluğu (TSSB), depresyon ve anksiyete görülmektedir. Toplum, kaybedilen sevdiklerinin yasını tutmakta ve düşmanca bir ortamda hayatlarını yeniden inşa etmenin zorluklarıyla boğuşmaktadır (Bahrani, 2024).

Ezidi toplumu mülteci kamplarında veya yurtdışında yaşamın karmaşıklığı içinde hayatlarına devam ederken kültürel uygulamalarına ve kimliklerine yönelik tehditler varlığını sürdürmektedir. Hayatta kalanlar arasında adalet ve çektikleri acıların tanınması arzusu güçlü bir şekilde devam etmektedir (Akbaş, 2024, s. 16). Sincar'da kamu altyapısının yaklaşık %80'i ve evlerin %70'i çatışma sırasında tahrip olmuştur. Su, elektrik ve sağlık hizmetleri gibi temel hizmetlerden yoksun olan birçok bölge yaşanmaz haldedir (Yasin, M. M. F. A. A. 2024, s 397).

Ezidilerin anavatanlarına güvenli ve gönüllü bir şekilde dönmelerini kolaylaştırmak için uluslararası yardıma acil ihtiyaç duyulmaktadır. CARE Irak gibi kuruluşlar yerinden edilmiş bireylere koruma hizmetleri, ruh sağlığı desteği ve ekonomik fırsatlar sağlamak için çalışmaktadır. Yaşanan zorluklara rağmen Ezidiler arasında yerel ve uluslararası kuruluşların yeterli desteği ile toplumlarını yeniden inşa etmeye yönelik ortak bir umut bulunmaktadır. Güvenlik, altyapı ve sosyal hizmetlerle ilgili temel sorunların ele alınması, güvenli bir geri dönüşün sağlanması ve Ezidi halkı için sürdürülebilir bir geleceğin teşvik edilmesi açısından hayati önem taşımaktadır (Yasin, M. M. F. A. A. 2024, s 398-399).

5.1.4.2 Etnik Şiddet ve Türkmenlerin ve Diğer Azınlıkların Siyasi Ötekileştirilmesi

Irak'ın üçüncü büyük etnik grubu olan Türkmen toplumu, 2003 işgalinden bu yana ciddi zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. Kerkük içi ve çevresi de dahil olmak üzere esas olarak Kuzey Irak'ta yaşayan Türkmenler, etnik ve dini açıdan çeşitliliğe sahip olup, nüfusları arasında hem Sünni hem de Şii Müslümanlar bulunmaktadır. Irak Planlama Bakanlığı'na göre Türkmenlerin sayısı 3 milyondan fazladır ve Türkiye'den bölgesel destek almaktadırlar. İşgalden sonra Irak'taki güç dinamikleri değişmiş ve konumları

giderek istikrarsızlaşmıştır. İşgal ve ardından gelen istikrarsızlık, özellikle kuzeydeki stratejik alanlar üzerinde kontrol sahibi olan gruplar arasında güç boşluğu yaratmıştır. Başta Peşmerge olmak üzere Kürt güçlerinin bu bölgelerde nüfuzunu genişletmeyi amaçlaması Türkmen gruplarla çatışmaya yol açmıştır. Kürtler, Kerkük gibi Kürt, Türkmen ve Arap nüfusun yoğun olduğu bölgelerdeki kontrollerini sağlamlaştırmaya çalışmışlardır. Bu kontrol rekabeti şiddetli çatışmalara yol açmış ve etnik gerilimlerin daha da kötüleşmesine yol açmıştır (Albayati , Albayati, 2015, s. 32).

Irak'ın yeni siyasi manzarası şekillenirken Türkmenlerin siyasi ötekileştirilmesi açıkça ortaya çıkmıştı. Önemli varlıklarına rağmen Türkmenler merkezi hükümette anlamlı bir temsil elde etmekte zorlanmışlardır.

Ocak 2005'te Irak Geçici Ulusal Meclisine beşi Birleşik Irak İttifakı'ndan, üçü Irak Türkmen Cephesi'nden (ITC) ve ikisi Kürdistan Demokratik Yurtsever İttifakı'ndan olmak üzere on ila on iki Türkmen seçildi. Aralık 2005 seçimlerinde beş ile yedi Türkmen aday Temsilciler Meclisine seçildi. Buna ITF'ten bir aday (lideri Saadeddin Arkej), Birleşik Irak İttifakı'ndan iki veya dört, Irak Mutabakat Cephesinden ve Kürdistan İttifakı'ndan bir aday dahildi. Daha büyük etnik ve mezhepsel grupların hakim olduğu siyasi sistem, Türkmenlerin sesine çok az yer bıraktı. Bu marjinalleşme, siyasi nüfuz eksikliği ve kilit karar alma süreçlerinden dışlanma şeklinde yansıdı.

Irak'taki Süryaniler, Şabaklar ve Mandenler gibi diğer etnik ve dini azınlıklar da benzer zorluklarla karşı karşıya kaldı. Mezhepsel şiddetin artması ve devlet kurumlarının zayıflaması bu grupları saldırılara ve ayrımcılığa karşı savunmasız bıraktı. Çoğunlukla atalarının topraklarından kovuldular ve koruma ve temsil sağlama konusunda zorluklarla karşılaştılar. (Pashayev, 2024, s. 13).

IŞİD'in 2014 yılında ortaya çıkmasının Türkmen toplulukları üzerinde yıkıcı etkileri oldu. Türkmenlerin çoğunlukta olduğu Telafer'in IŞİD'in kontrolüne geçmesi, öldürme ve zorla yerinden etme gibi yaygın zulümlere yol açtı. IŞİD'in özellikle Şii Türkmenleri hedef alması, kaçırma ve infazları da içeren terör eylemleri gerçekleştirmesi nedeniyle tahminen 200.000 kişi bölgeden kaçtı. Raporlar, bu dönemde çok sayıda Türkmen kadının kaçırıldığını ve cinsel şiddete maruz kaldığını göstermektedir (Pashayev, 2024).

Irak'taki Türkmen siyasi partileri, Türkmenlerin haklarını savunmak ve siyasi temsilcilerini artırmak amacıyla kurulmuştur. Bu partiler, özellikle Kerkük ve çevresindeki Türkmen nüfusunun çıkarlarını temsil etmeye çalışmaktadır. Irak'taki önemli Türkmen siyasi partileri şunlardır:

1. **Irak Türkmen Cephesi (ITC):** 1995 yılında kurulan bu parti, Türkmenlerin siyasi haklarını savunmayı ve toplumsal sorunlarına çözüm bulmayı hedeflemektedir. ITC, Kerkük ve diğer Türkmen bölgelerinde önemli bir etkiye sahiptir.
2. **Irak Millî Türkmen Partisi (IMTP):** 1988 yılında kurulan bu parti, Irak Türklerinin en büyük temsilcisi olarak kabul edilmektedir. Partinin amacı, Türkmenlerin ulusal çıkarlarını korumak ve geliştirmektir (Acar , Duman, 2024, s. 1685).
3. **Türkmen Kalkınma Partisi:** Ekonomik ve sosyal kalkınmayı hedefleyen bu parti, yerel seçimlerde KDP ile iş birliği yapma eğilimindedir.
4. **Türkmen Reform Partisi:** Bu parti, Türkmenlerin siyasi reform taleplerini dile getirmek ve haklarını savunmak için faaliyet göstermektedir.
5. **Türkmen Halk Partisi:** Sosyal adalet ve eşitlik sağlama amacı güden bir diğer siyasi partidir.
6. **Birleşik Irak Türkmenleri Cephesi:** 2023 yerel seçimlerinde, Kerkük'te 9 Türkmen partisi birleşerek tek bir liste ile seçime katılmıştır. Bu birleşim, Türkmenlerin daha güçlü bir şekilde temsil edilmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Türkmen siyasi partileri genellikle seçimlerde birlik oluşturma çabası içindedirler. 2023 yerel seçimlerinde, Kerkük'te "Birleşik Irak Türkmenleri Cephesi" adı altında tek liste ile katılmışlardır. Ancak seçimlerdeki stratejik hatalar ve iç iletişim eksiklikleri nedeniyle beklenen başarıyı tam olarak elde edememişlerdir. Bu partilerin yanı sıra çeşitli dernekler ve hareketler de Türkmenlerin haklarını savunmak amacıyla faaliyet göstermektedir. Ancak genel olarak Irak'taki siyasi ortamda Türkmenlerin temsili hâlâ zorluklarla doludur ve bu durum, Türkmen partilerinin stratejilerini etkileyen önemli bir faktördür (YILMAZ , TURHAN, 2024, s. 9).

Bugün Türkmen toplumu güvenlik ve siyasi temsil konularında süregelen zorluklarla karşı karşıyadır. Birçok Türkmen Bağdat'ın ihmali ve Erbil'in Kürt yayılmacılığı hırsı arasında sıkışmış hissetmektedir. Irak hükümeti, Türkmenleri şiddetten koruyamadığı veya kendi güvenlik güçlerini oluşturmalarına izin vermediği için

eleştirilmektedir (Acar , Duman, 2024). Ayrıca, devam eden çatışmalar ve ana dillerinde eğitim kaynaklarının eksikliği nedeniyle kültürel asimilasyon ve kimlik kaybı konusunda endişeler vardır. Ancak Irak anayasası tüm dinlerin ve etnik grupların kendi dillerini kullanmalarına izin vermektedir ancak resmi eğitim dili Arapça'dır.

Özetle 2003 işgalinin ardından Ezidiler, Türkmenler ve diğer azınlıklar derin acılar yaşamışlardır. Ezidiler tamamen yok edilmelerini amaçlayan bir soykırım kampanyasına maruz kalırken, Türkmenler ve diğer azınlıklar ciddi şiddet ve siyasi ötekileştirmeyle karşı karşıya kalmıştır. Bu olayların Irak'ın etnik ve mezhepsel manzarası üzerinde kalıcı etkileri olmuş ve bu toplulukları bugün de etkilemeye devam eden bir travma ve yerinden edilme mirası bırakmıştır.

5.1.5 Hristiyanların Göçü ve Aşırı İslamcıların Saldırıları

2003 Irak Savaşı'ndan önce Irak'taki Hristiyan nüfusun yaklaşık 1,5 milyon olduğu tahmin ediliyordu. Bu grup toplam Irak nüfusunun yaklaşık %3 ila %5'ini oluşturuyordu. ABD öncülüğündeki işgalin ve ardından gelen istikrarsızlığın ardından Hristiyan toplumu ciddi zulüm ve şiddetle karşı karşıya kaldı. Çeşitli tahminlere göre, Hristiyan nüfusu bugün 150.000 ila 500.000 arasındadır.

Hristiyanların Irak'tan göçü ve aşırı İslamcıların saldırıları, bölgedeki Hristiyan topluluklar üzerinde derin ve yıkıcı etkiler yarattı. Süryanileri, Keldanileri ve Ermenileri kapsayan Irak'ın Hristiyan nüfusu bir zamanlar ülkenin kültürel ve dini mozaığının canlı bir parçasıydı. Ancak artan istikrarsızlık ve aşırılık yanlısı şiddetin yükselişiyle damgasını vuran 2003 sonrası dönem, durumlarını önemli ölçüde değiştirdi.

Krizin kökleri 2003 işgalinin hemen sonrasına kadar uzanmaktadır. Irak'ın siyasi ve güvenlik yapılarının parçalanması, mezhepsel şiddetin ve aşırı grupların yükselişini kolaylaştıran bir güç boşluğu yarattı. Diğer dini ve etnik azınlıklarla birlikte Hristiyanlar da bu istikrarsız ortamda kendilerini giderek daha savunmasız buldular. El Kaide ve daha sonra IŞİD dahil olmak üzere radikal İslamcı grupların yükselişi, onların durumunu daha da kötüleştirdi (Taneja, 2007, s. 59). Özellikle IŞİD, Hristiyanlara yönelik zulümde merkezi bir rol oynadı. Grubun Sünni İslam'ın radikal yorumuna dayanan ideolojisi, Hristiyanları ve diğer dini azınlıkları kâfir olarak görüyordu. 2014 yılında IŞİD, Musul

şehri de dahil olmak üzere Kuzey Irak'ın büyük bir kısmındaki kontrolünü genişletirken, Hristiyanlara bir ulti­matom verdi: İslam'a geçin, cizye (gayrimüslimlere uygulanan özel bir vergi) ödeyin veya idamla karşı karşıya kalın! Bu ferman, İslami olmayan dini uygulamaları ortadan kaldırmayı ve IŞİD'in ele geçirilen bölgeler üzerindeki kontrolünü sağlamlaştırmayı amaçlayan daha geniş bir kampanyanın parçasıydı (Taneja, 2007).

IŞİD'in tepkisi hem acımasız hem de sistematikti. Musul ve diğer bölgelerdeki Hristiyan mahalleleri ve kiliseleri saldırıların ve yıkımların hedefi oldu. Kiliseler bombalandı ve dini semboller tah­rif edildi veya yok edildi. Hristiyanlar, fiziksel yıkımın yanı sıra doğrudan yaşamlarına yönelik tehditlerle de karşı karşıya kaldılar. Birçoğu, yalnızca kaçmayı başarabilecekleri şeyleri taşıyarak, zor koşullar altında evlerinden kaçmak zorunda kaldı. Göç, çoğu zaman çaresiz bir güvenlik arayışının sonucuydu. Bu da birçok kişinin komşu ülkelere, hatta daha uzaklara, Avrupa ve Kuzey Amerika'ya sığınmasına yol açtı (Flamini, 2013, s. 14-15).

Göç krizinin hem yerinden edilen topluluklar hem de ev sahibi ülkeler üzerinde önemli etkileri oldu. Iraklı Hristiyanlar için göç, atalarının evlerinin ve kültürel miraslarının büyük bir kaybı anlamına geliyordu. Sadece evlerini değil aynı zamanda ibadethanelerini, toplum merkezlerini ve tarihi mekanlarını da arkalarında bırakmak zorunda kaldılar. Yerinden edilme, uzun süredir devam eden toplulukların parçalanmasına ve sosyal ağlarının parçalanmasına neden oldu. Yerinden edilmiş pek çok Hristiyan, yeterli barınak bulma, iş bulma ve yeni toplumlara entegre olma konusunda zorluklarla karşılaştı. Göç kabul eden toplumlar, mülteci nüfusundaki bu tür ani artışlara genellikle hazırlıksızdı (Flamini, 2013).

Ev sahibi ülkelere Iraklı Hristiyan mültecilerin gelişi, kaynaklar ve sosyal hizmetler üzerinde ek bir baskı yarattı. Pek çok ülke insani yardımda bulunup sığınma teklifinde bulunurken, krizin boyutu bazı sistemleri zorladı. Mülteciler hukuki statü, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim gibi konularda zorluklarla karşı karşıya kalırken aynı zamanda yaşadıklarının travmasıyla da boğuşmak zorunda kaldılar. Uluslararası toplum, insani yardım, yeniden yerleşim programları ve azınlık haklarının korunmasına yönelik savunuculuk da dahil olmak üzere bir dizi girişimle karşılık verdi. Ancak verilen yanıtlar çoğu zaman ihtiyaçların tamamını ve durumun karmaşıklığını ele almakta yetersiz kalıyordu (Shea, 2014).

Yerinden edilmiş Hristiyanların karşılaştığı zorluklar arasında yaşamlarını ve topluluklarını yeniden inşa etme çabaları da yer almaktadır. Bazıları kurtarılmış bölgelere dönmeyi başarmış olsa da sıklıkla yeniden inşa, güvenlik ve hizmetlerin restorasyonu ile ilgili önemli engellerle karşılaşmaktadırlar. Dini ve kültürel mekanların yok edilmesi mirasları üzerinde kalıcı bir etki bırakırken, yerinden edilmenin psikolojik travması bireyleri ve aileleri etkilemeye devam etmektedir (Flamini, 2013, s. 18).

Özetle, Hristiyanların Irak'tan göçü ve aşırı İslamcıların saldırıları, ciddi ve devam eden bir krizi temsil etmektedir. IŞİD gibi grupların uyguladığı şiddet, yalnızca anlık acılara yol açmakla kalmadı, aynı zamanda etkilenen topluluklar üzerinde uzun vadeli yansımalar da yol açtı. Yerinden edilmiş Hristiyanların ihtiyaçlarının karşılanması ve onların toparlanıp yeniden yerleşmelerinin desteklenmesi, Irak tarihindeki bu trajik bölümün etkisinin hafifletilmesi açısından hayati önem taşımaktadır.

Hristiyanların Irak'tan göç etmesi ve aşırı İslamcıların saldırıları bölgedeki Hristiyan toplulukları derinden etkilemiş, ciddi yer değiştirmelere ve kayıplara yol açmıştır. 2003 Irak işgalinden önce Süryaniler, Keldaniler ve Ermeniler de dahil olmak üzere ülkedeki Hristiyanlar, Irak'ın çeşitli kültürel ve dini manzarasının ayrılmaz bir parçasıydı. Toplulukları, bin yılı aşkın bir geçmişe sahip olan ülkenin sosyal ve kültürel dokusuna derinden bağlıydı. Ancak işgal ve ardından gelen istikrarsızlık, güvenliklerini ciddi şekilde baltaladı. Saddam Hüseyin rejiminin devrilmesiyle oluşan güç boşluğu aşırılıkçı grupların zemin kazanmasına olanak sağladı. Başta IŞİD olmak üzere radikal İslamcı grupların yükselişi, dini azınlıklara yönelik şiddette eşi benzeri görülmemiş bir artışa yol açtı. IŞİD'in acımasız kampanyası, bir halifelik yaratmaya yönelik daha geniş gündeminin bir parçası olarak Hristiyanları ve diğer gayrimüslim toplulukları hedef alarak aşırılıkçı ideolojisini terör yoluyla empoze etmeyi amaçlıyordu (Taneja, 2007, s. 63).

2014 yılında IŞİD, Musul da dahil olmak üzere Kuzey Irak'ın büyük bölümünün kontrolünü ele geçirdiğinde, Hristiyan nüfusa bir ultimatom verdi: “Ya din değiştirsinler, ya özel bir vergi ödesinler ya da idamla karşı karşıya kalsınlar!” Bu ferman, Hristiyanlara karşı sistematik bir şiddet kampanyasının başlangıcını işaret ediyordu. Kiliseler bombalandı, dini sembollere saygısızlık edildi ve mahalleler tamamen yok edildi. Şiddet

fiziksel saldırılarla sınırlı değildi, aynı zamanda Hristiyanları evlerinden kaçırmaya zorlamayı amaçlayan psikolojik terörü de içeriyordu (Shea, 2014, s. 32).

Hristiyanların Irak'tan göçü hızlı ve kapsamlıydı. Birçoğu sadece mülklerini değil, kültürel ve dini miraslarını da geride bırakarak evlerini terk etmek zorunda kaldı. Yerinden edilen nüfus sığınma bulma konusunda ciddi zorluklarla karşı karşıya kaldı. Birçoğu Ürdün, Lübnan ve Türkiye gibi komşu ülkelere kaçarken, diğerleri Batılı ülkelere sığınma talebinde bulundu. Göç krizi, yeni toplumlara entegre olmanın ve yerinden edilmenin yarattığı travmayla başa çıkmanın zorluğuyla daha da arttı (Shea, 2014, s. 34). Uluslararası toplumun tepkisi insani yardım, sığınma programları ve azınlık haklarının savunulmasını içeriyordu. Ancak krizin boyutu çoğu zaman bu çabaları bastırdı ve yerinden edilmiş pek çok kişinin devam eden istikrarsızlık ortamında hayatlarını yeniden inşa etme mücadelesine girmesine neden oldu. Bu trajik dönemin mirası, Irak'taki Hristiyan toplulukları etkilemeye devam etmektedir ve bu durum onların durumlarına dikkat edilmesi gerektiğini göstermektedir.

Irak'ta kalanlar için durum belirsizlik ve tehlikelerle doluydu. Kiliselerin ve Hristiyan kurumlarının yıkılması, toplulukları ibadet ve toplanma yerlerinden mahrum bırakarak onları daha da izole etti. Kültürel miras alanlarının kaybı da önemliydi. Irak'ın tarihi kimliğinin bazı kısımları siliniyordu. Yeniden inşa etme ve toparlama çabaları yavaş ve zorlu oldu. Yerinden edilmiş Hristiyanların çoğu yeniden yerleşme, güvenlik ve hayatlarını yeniden kurmayla ilgili engellerle karşılaşmaya devam etmektedir.

5.2 2003 Sonrası Irak'ta Terör Örgütlerin Ortaya Çıkışı

Irak'ta 2003 sonrası dönem, çeşitli terör örgütlerinin ortaya çıkmasına ve yayılmasına sahne oldu ve bu durum ülkenin güvenlik ve istikrarını önemli ölçüde etkiledi. Irak'ın işgali ve Baas rejiminin yıkılmasıyla ortaya çıkan iktidar boşluğu, aşırılıkçı grupların yükselişini kolaylaştırdı ve yaygın şiddet ve istikrarsızlığa yol açtı. Başlangıçtaki iktidar boşluğu ve 2003 işgalinin ardından merkezi otoritenin zayıflaması, aşırılık yanlısı grupların kurulması için verimli bir zemin yarattı. Irak ordusunun hızla dağılması ve Baasçı yetkililerin tasfiyesi, kaosu kendi gündemleri için istismar etmeye çalışan radikal gruplar tarafından hızla doldurulan bir boşluk bıraktı. Bu gruplar arasında Irak El Kaidesi öne çıkan bir güç olarak ortaya çıktı. Ebu Musab el-Zerkavi liderliğindeki,

hem ABD güçlerini hem de Iraklı sivilleri hedef alarak nüfuzunu genişletmek için mezhepsel gerilimlerden ve istikrarsızlıktan yararlandı (Karami, 2017, s. 31).

Özellikle Sünni ve Şii gruplar arasında mezhepsel şiddetin artması durumu daha da kötüleştirdi. Irak El Kaidesi ve diğer aşırılık yanlısı gruplar, mezhepsel çekişmelerin olduğu bu ortamda bölünmeleri körüklemek ve bölgeler üzerinde kontrol sahibi olmak için şiddet kullanarak büyüdüler. Grubun bombalamalar, suikastlar ve sivil halka yönelik saldırılar da dahil olmak üzere acımasız taktikleri, korkuyu kışkırtmayı ve kırılgan siyasi düzeni zayıflatmayı amaçlıyordu. IŞİD'in yükselişi, terör örgütlerinin yayılmasında yeni ve daha tehlikeli bir aşamaya işaret ediyordu. El Kaide'den çıkan IŞİD, 2014'te halifelik ilan ederek operasyonlarını Irak'a ve Suriye'ye kadar genişletti. Grubun sofistike propagandası, sosyal medyadaki yaygın varlığı ve radikal ideolojisini acımasızca uygulaması binlerce yabancı savaşçıyı ve aşırıcıyı kendi davasına çekti. IŞİD'in stratejisi önemli bölgelerin kontrolünü ele geçirmek, yarı devlet kurmak ve şeriat hukukuna yönelik sert yorumunu uygulamaktı (Karami, 2017).

IŞİD'in Irak'taki etkisi yıkıcı oldu. Grup, Ezidi soykırımı ve Hristiyan topluluklara yönelik saldırılar da dahil olmak üzere geniş çaplı katliamlar gerçekleştirdi. Aşırı vahşet ve baskıyla karakterize edilen yönetim modelleri, yaygın insan hakları ihlallerine ve göçlere yol açtı. Grubun Musul gibi önemli şehirler üzerindeki kontrolü, altyapının ve kültürel miras alanlarının büyük ölçüde tahrip olmasına ve günlük yaşamın aksamasına yol açtı (Cronin, 2003, s. 93).

Irak'ta terör örgütlerinin yükselişine verilen uluslararası tepki, askeri ve diplomatik çabaların bir kombinasyonunu içeriyordu. ABD liderliğindeki koalisyon, Irak güçleriyle birlikte IŞİD'in kontrolünü ortadan kaldırmayı ve işgal altındaki bölgeleri geri almayı amaçlayan bir dizi askeri operasyon gerçekleştirdi. Koalisyonun çabaları, yerel direniş ve sonunda IŞİD'in büyük şehirlerde yenilgiye uğratılmasıyla birleştiğinde, grubun etkisine karşı koymada önemli ilerleme kaydedildi. Ancak terör örgütlerinin yükselişinin mirası önemli bir sorun olmaya devam ediyor. Şiddet ve istikrarsızlık, milyonlarca Iraklının yerinden edilmesi ve tüm toplumların harap olmasıyla birlikte uzun süren bir insani krize yol açtı. Ülke aşırılık yanlısı şiddetin yansımaları ve devam eden isyan tehdidiyle boğuşmaya devam ederken, yeniden inşa süreci yavaş ve zorluklarla dolu oldu (Karami, 2017, s. 32-34).

Özetle, Irak'ta 2003 sonrasında terör örgütlerinin ortaya çıkışı, ülkenin modern tarihinde kritik ve çalkantılı bir dönemi temsil ediyordu. Güç boşluğu, mezhep çatışmaları ve bölgesel istikrarsızlık, Irak'ta El Kaide ve IŞİD gibi grupların yükselişine elverişli koşullar yarattı. Eylemlerinin sonuçları Irak'ın güvenliği, toplumsal uyumu ve toparlanma çabaları üzerinde kalıcı bir etki yarattı.

5.3 ABD'nin Yaklaşımı Ve Tutumu

ABD'nin 2003 işgalinden sonra Irak'a yaklaşımı ve tutumu; askeri stratejiler, diplomatik çabalar ve ülkeyi istikrara kavuşturmayı ve siyasi manzarasını yeniden şekillendirmeyi amaçlayan, değişken politikaların bir kombinasyonu ile karakterize edildi. Irak'ın kitle imha silahlarına sahip olduğu ve terörizmle bağlantıları olduğu inancıyla yürütülen işgal, Irak'la ilk askeri hareketin çok ötesine geçen karmaşık ve gelişen bir ilişkinin başlangıcını işaret ediyordu (Sirriyeh, 2007, s. 56).

İşgalin hemen ardından ABD, Irak'ta yeni bir siyasi düzen kurmaya odaklandı. Irak ordusunun dağıtılması ve Baasçı yetkililerin görevden alınması, ABD'nin yeni bir demokratik çerçeveye doldurmaya çalıştığı bir iktidar boşluğu yarattı. Paul Bremer liderliğindeki Geçici Koalisyon Otoritesi, geçişi denetlemek üzere kuruldu. Koalisyon Geçici Otoritesi 'nın yaklaşımı demokratik reformları uygulamak, ülkenin altyapısını yeniden inşa etmek ve yeni siyasi kurumlar yaratmaktı. Ancak bu çabalar önemli zorluklarla karşılaştı. Irak'ın önceden var olan yapılarının hızla parçalanması, çatışma sonrası ulus inşa etme konusundaki deneyim eksikliğiyle birleştiğinde, ABD stratejisinin yaygın şekilde eleştirilmesine yol açtı (Karami, 2017, s. 71).

ABD askeri stratejisi de zamanla gelişti. Başlangıçta büyük muharebe operasyonlarına odaklanan ABD kuvvetleri, çok geçmeden kendilerini eski rejime sadık olanlar ve aşırı İslamcılar da dahil olmak üzere çeşitli militan grupları içeren bir isyana karışmış halde buldular. Mezhepsel şiddetin artması durumu daha da karmaşık hale getirdi. ABD'nin tepkisi, 2007'de General David Petraeus yönetiminde uygulanan ve "Dalgalanma" olarak bilinen asker sayısını artırmayı da içeriyordu. Bu strateji, kilit bölgelerdeki güvenlik koşullarını iyileştirmeyi ve artan askeri mevcudiyet ve kontrgerilla operasyonları yoluyla mezhepsel şiddeti azaltmayı amaçlıyordu. Dalgalanma, durumu

geçici olarak istikrara kavuşturdu ancak çatışmayı tetikleyen altta yatan siyasi ve sosyal sorunları ele almadı.

ABD, diplomatik olarak Irak'taki çeşitli mezhep ve etnik gruplar arasında siyasi uzlaşmayı teşvik etmeye çalıştı. Çabalar arasında yeni bir Irak hükümetinin kurulmasının desteklenmesi, siyasi katılımın teşvik edilmesi ve farklı gruplar arasındaki diyalogun kolaylaştırılması yer alıyordu. Bu çabalara rağmen siyasi ilerleme, süregelen şiddet, yolsuzluk ve çeşitli gruplar arasında çatışan çıkarlar nedeniyle sıklıkla sekteye uğradı. ABD, belirli gruplara karşı algılanan kayırmacılık ve dışlanmış toplulukların şikayetlerini etkili bir şekilde ele alma konusunda başarısız olduğu için eleştirilerle karşı karşıya kaldı. ABD ayrıca Irak'ı istikrara kavuşturma stratejisinin bir parçası olarak ekonomik yeniden yapılanma ve kalkınmaya da odaklandı.

Yeniden yapılanma çabaları altyapıyı yeniden inşa etmeyi, temel hizmetleri sağlamayı ve ekonomik büyümeyi teşvik etmeyi amaçlıyordu. Ancak bu çabalar sıklıkla güvenlik sorunları, yolsuzluk ve kötü yönetim nedeniyle baltalandı. Büyük ölçekli yeniden inşa projeleri sıklıkla gecikmelerle ve maliyet aşımalarıyla karşı karşıya kaldı. Bu da genel iyileştirme sürecini daha da karmaşık hale getirdi (Napoleoni, 2016, s. 46).

ABD'nin Irak'taki angajmanı devam ettikçe yaklaşım giderek daha sınırlı ve odaklanmış bir stratejiye doğru kaydı. 2010'ların başlarında doğrudan askeri müdahale yerine Irak güvenlik güçlerinin eğitimi ve desteklenmesine verilen önem arttı. Amaç, Irak kurumlarının kendi güvenliklerini ve yönetimlerini yönetme kapasitelerini geliştirmek ve böylece büyük bir ABD askeri varlığına olan ihtiyacı azaltmaktı. IŞİD'in 2014'te yükselişi, terörle mücadele operasyonlarına ve aşırılık yanlısı gruba karşı mücadelede yerel güçleri desteklemeye odaklanarak ABD'nin Irak'a yeniden müdahalesini beraberinde getirdi. ABD, Irak kuvvetlerine hava desteği, eğitim ve yardım sağlayan, IŞİD'in büyük şehir merkezlerinde nihai yenilgisine katkıda bulunan bir koalisyona liderlik etti (Karami, 2017, s. 94).

ABD, katılımı boyunca hem yurt içinde hem de yurt dışında önemli eleştirilerle karşılaştı. İşgalin ilk gerekçesi, işgal sonrası yeniden yapılanmanın ele alınması ve Irak'ın istikrarı üzerindeki uzun vadeli etkisi yoğun tartışma konularıydı. Eleştirmenler, ABD yaklaşımının aşırı agresif olduğunu, kültürel hassasiyetten yoksun olduğunu ve Irak

toplumunun karmaşık dinamiklerini yeterince ele almada başarısız olduğunu savundu. ABD'nin 2003'ten sonra Irak'a yaklaşımı ve tutumu çok yönlüydü ve sahadaki değişen koşullara yanıt olarak gelişti. Başlangıçtaki askeri eylemlerden siyasi yeniden yapılanmaya, devam eden kontrgerilla ve terörle mücadele çabalarına kadar, ABD'nin Irak'taki angajmanı bir dizi zorluk ve düzenlemeyle damgasını vurdu. Bu katılımın mirası, ABD dış politikasını ve Orta Doğu'nun daha geniş jeopolitik manzarasını etkilemeye devam ediyor.

5.3.1 ABD ve Batı Demokrasisinin Aktarılması ve Kültürel Farklılıkların Göz Ardı Edilmesi

ABD ve müttefiklerinin 2003 işgalinden sonra ABD'li ve Batılı demokratik ilkeleri Irak'a aktarma girişimi, Batılı idealler ile sahadaki kültürel, sosyal ve politik gerçekler arasında ne kadar büyük bir kopukluk olduğunu gözler önüne serdi. İşgal Irak'ta, Batı'da yaygın olan liberal demokrasinin değerlerini yansıtan demokratik bir sistem kurmayı amaçlıyordu. Ancak bu hedefin gerçekleştirilmesinde Irak toplumunu şekillendiren köklü kültürel ve tarihi bağlamlar sıklıkla gözden kaçırılıyordu.

ABD'nin Irak'ı demokratikleştirme stratejisi, Batı tarzı demokrasinin Irak topraklarına etkili bir şekilde nakledilebileceği inancına dayanıyordu. Bu yaklaşım, ABD'de uygulandığı şekliyle demokratik kurumların, seçim süreçlerinin ve hukukun üstünlüğünün Irak'ta istikrar yaratabileceği ve uzun vadeli barış ve refaha yol açabileceği fikrinden besleniyordu. Paul Bremer liderliğindeki Geçici Koalisyon Otoritesi yeni bir anayasa taslağının hazırlanması, seçimlerin düzenlenmesi ve demokratik kurumların kurulması da dahil olmak üzere demokratik yönetimi tanıtmak için tasarlanmış bir dizi reformu hayata geçirdi (Shaw, 2005, s. 67).

Ancak bu yaklaşım sıklıkla Irak'ın karmaşık sosyal dokusunu göz ardı ediyordu. Irak, Şii Müslümanlar, Sünni Müslümanlar, Kürtler, Türkmenler, Süryaniler, Yezidiler vs. gibi çok çeşitli etnik, mezhepsel ve dini grupların bulunduğu bir ülkedir. Her grubun kendine ait tarihsel şikâyetleri, kültürel uygulamaları ve siyasi emelleri vardır. Herkese uygun tek bir demokratik modelin dayatılması bu nüansları hesaba katmakta başarısız oldu. Irak'ın kendine özgü toplumsal dinamikleri yeterince dikkate alınmadan demokratik reformların hızla uygulanması, önemli gerginliklere ve çatışmalara yol açtı (Shaw, 2005).

Önemli sorunlardan biri demokratik süreçte kapsayıcılığın olmamasıydı. Irak'ta kurulan siyasi sistem sıklıkla belirli grupları diğerlerine tercih ederek mezhepsel ve etnik ayrımları arttırdı. Örneğin 2005 Irak seçimlerinde benimsenen nispi temsil sistemi, çeşitli grupların temsilini sağlamayı amaçlıyordu. Ancak bu aynı zamanda siyasi partilerin etnik ve mezhepsel çizgilerde birleşmesi ve kutuplaşmanın artmasına yol açması nedeniyle mezhepsel parçalanmayı hızlandırdı (Anderson , Stansfield, 2014, s. 217- 219).

Koalisyon Geçici Otoritesi'nin Irak ordusunu dağıtma ve Baasçı yetkilileri hükümet görevlerinden tasfiye etme kararı, Saddam Hüseyin rejiminin kalıntılarını ortadan kaldırmayı amaçlasa da isyancı gruplar tarafından istismar edilen bir boşluk bıraktı. Bu hamle deneyimli personeli ortadan kaldırdığı gibi nüfusun önemli bir bölümünün yabancılaşmasına da sebep oldu. Ardından gelen güvenlik ve istikrar eksikliği, demokratik geçiş çabalarını baltaladı ve huzursuzluğu daha da arttırdı. Batılı demokratik değerlerin dayatılması, Irak'ın mevcut kültürel ve dini normlarıyla da çatışıyordu. Örneğin laik yönetime ve bireysel haklara yapılan vurgu çoğu zaman derinden benimsenen dini inanç ve uygulamalarla çatışıyordu.

Toplumsal cinsiyet eşitliği ve azınlık haklarını hayata geçirme çabaları, insan hakları açısından önemli olsa da bazen yerel gelenek ve değerlerle örtüşmemekte, direnişe ve tepkiye yol açmaktadır (Anderson , Stansfield, 2014). Demokratikleşme arayışı aynı zamanda Irak'ın siyasi ve ekonomik kurumlarını dönüştürmeyi amaçlayan önemli ekonomik ve idari reformları da içeriyordu. Ancak bu reformların yukarıdan aşağıya uygulanması ve yerel koşullara duyarlı olmaması nedeniyle sıklıkla eleştirildi. Devlete ait işletmelerin hızla özelleştirilmesi ve Irak ekonomisinin Batılı danışmanlar tarafından yönlendirilerek yeniden yapılandırılması, ekonomik aksaklıklara ve işsizliğin artmasına yol açarak toplumsal gerilimleri daha da arttırdı.

Buna ek olarak, Irak'ın demokratikleştirilmesine verilen önem çoğu zaman etkili yönetim ve devlet inşası ihtiyacını gölgede bırakıyordu. Demokratik seçimlere ve kurumsal reformlara yapılan vurgu, Iraklıların güvenlik, temel hizmetler ve ekonomik istikrar gibi acil ihtiyaçlarını tam olarak karşılamadı. Bu dikkatsizlik, demokratik geçişin günlük yaşamlarında somut iyileşmeler sağlamadığını hisseden halk arasında hayal kırıklığı hissinin oluşmasına sebep oldu (Shaw, 2005).

Özetle, 2003'ten sonra ABD ve Batılı demokratik ilkeleri Irak'a aktarma girişimi, Batılı idealler ile Irak'ın kültürel ve tarihi bağlamı arasındaki önemli kopuklukla karakterize ediliyordu. Yerel gerçeklikler yeterince dikkate alınmadan demokratik reformların dayatılması, mezhepsel gerilimlerin, siyasi parçalanmanın ve toplumsal huzursuzluğun artmasına yol açtı. Bu deneyim, karmaşık kültürel ve tarihi dinamiklere sahip toplumlarda demokratik modellerin uygulanmasının zorluklarını göstermekte ve siyasi ve ekonomik reformların yerel halkın özel ihtiyaçlarına ve koşullarına uygun hale getirilmesinin öneminin altını çizmektedir.

5.4 Dış Faktörler: Irak Topraklarındaki İran-ABD Çatışmaları ve Irak Toplumunun İki Cepheye Bölünmesi

Irak topraklarındaki İran-ABD çatışmaları ve ardından Irak toplumunun iki ayrı cepheye bölünmesi, Irak'ın 2003 sonrası manzarasını derinden şekillendirdi. ABD'nin 2003'teki işgali Saddam Hüseyin rejimini dağıttı ve İran'ın Irak'taki nüfuzunu önemli ölçüde artırmasına olanak tanıyan bir güç boşluğu yarattı. Şii çoğunluğu ve Saddam Hüseyin'in Sünni hakimiyetindeki rejimine karşı tarihsel düşmanlığı olan İran, kendi stratejik çıkarlarını ilerletmek için ayaklanmadan yararlanmaya hevesliydi.

İşgalin ardından ortaya çıkan güç boşluğunda İran Şii gruplara verdiği siyasi ve askeri desteklerde bulundu. Bedir Örgütü ve Asaib Ehl el-Hak gibi İran destekli Şii milisler, Irak'ın işgal sonrası güvenlik ortamında önemli oyuncular haline geldi. Genellikle İran Devrim Muhafızları'nın (IRGC) desteğiyle faaliyet gösteren bu gruplar, ABD etkisine karşı bir denge olarak görülen Şii ağırlıklı bir düzen kurmayı hedefliyordu. Buna karşılık ABD, Irak'ı istikrara kavuşturmaya ve onun terörist faaliyetler için bir üs haline gelmesini engellemeye odaklandı. ABD'nin çabaları arasında demokratik bir hükümetin kurulmasının desteklenmesi, Irak güvenlik güçlerinin eğitilmesi ve isyan bastırma önlemlerinin uygulanması yer alıyordu. Ancak ABD, İran nüfuzunu bir tehdit olarak gördü, bunun stratejik çıkarlarını baltaladığını ve bölgeyi istikrarsızlaştırdığını düşündü.

İran ve ABD çıkarları arasındaki çatışma, halihazırda mezhepsel ve etnik çizgilerde derin bir şekilde bölünmüş olan Irak toplumu üzerinde derin etkiler bıraktı. Saddam Hüseyin rejiminin devrilmesiyle oluşan iktidar boşluğu bu bölünmeleri

yoğunlaştırdı ve iki ana cephenin ortaya çıkmasına yol açtı: İran yanlısı Şii blok ve İran karşıtı Sünni ve Kürt cephesi. İran'ın desteklediği Şii ağırlıklı hükümet, yeni siyasi düzende kendini dışlanmış hisseden Sünni ve Kürt gruplar tarafından eleştirildi.

Şii siyasi grupların hakimiyeti ve İran destekli milislerin etkisi mezhepsel gerilimleri şiddetlendirerek kutuplaşmanın artmasına yol açtı. Saddam Hüseyin döneminde önemli bir güce sahip olan Sünni Araplar kendilerini siyasi ve ekonomik fırsatlardan dışlanmış halde buldular, bu da hoşnutsuzluk ve isyanı körükledi. Kürt gruplar, İran-ABD çatışmasına doğrudan dahil olmasalar da bu karmaşık ortamda hem ABD hem de İran ile ilişkileri dengeleyerek idare ettiler. Kürtler, her iki taraftan da destek almak için stratejik konumlarını kullanarak özerkliklerini güvence altına almayı hedefliyordu (Anderson , Stansfield, 2014, s. 233).

Irak'taki İran-ABD rekabeti de vekalet çatışmaları yoluyla kendini gösterdi. İran destekli Şii milisler Sünni isyancılar ve aşırılıkçı gruplarla çatışarak bölgedeki şiddete ve istikrarsızlığa katkıda bulundu. Irak hükümetinin değişen derecelerde desteğiyle faaliyet gösteren bu milisler, mezhepsel şiddete ve insan hakları ihlallerine karıştı. ABD'nin İran etkisine karşı koyma stratejisi, İran destekli milislere karşı operasyonlar yürütmek ve Sünni ve Kürt gruplarla ittifaklar kurmak gibi hem askeri hem de diplomatik çabaları içeriyordu. Diplomatik çabalar, bölgesel ortaklarla müzakere etmeyi ve daha geniş Orta Doğu bağlamını istikrara kavuşturmaya çalışmayı içeriyordu (Al-Rawi, 2013, s. 24).

İran-ABD çatışmasının daha geniş bölgesel sonuçları önemliydi. Irak konusundaki mücadele, daha büyük bölgesel güç mücadelelerinin merkezi haline geldi. İran'ın katılımı, Suriye ve Lübnan da dahil olmak üzere Orta Doğu'daki nüfuzunu genişletmeye yönelik daha geniş stratejisinin bir parçası oldu. Buna karşılık ABD, İran'ın emellerine karşı koymak için Körfez ülkeleri ve İsrail ile ittifaklarını güçlendirmeye çalıştı. Irak toplumunun İran yanlısı ve İran karşıtı gruplara bölünmesinin yönetim ve sosyal uyum üzerinde önemli etkileri oldu. Dış etkenlerin daha da şiddetlendirdiği mezhepsel ve etnik bölünmeler, birleşik bir ulusal kimliğin ve etkin yönetimin gelişmesini engelledi. Siyasi parçalanma ve federalizm, kaynak dağıtımı ve güvenlik düzenlemeleri gibi temel konularda fikir birliğinin olmaması, süregelen istikrarsızlığa katkıda bulundu. IŞİD'in yükselişi hem İran'ın hem de ABD'nin stratejilerinin başarısızlıklarını ortaya çıkardı. Grubun ortaya çıkışı, bu dış etkilerin daha da şiddetlendirdiği mezhepsel ve siyasi

bölünmelerden yararlanarak bölgeyi daha da istikrarsızlaştırdı ve hem Irak hem de uluslararası güçlere meydan okudu (Al-Rawi, 2013).

Irak'taki İran-ABD çatışmaları ve bunların Irak toplumunun iki ana cepheye bölünmesi üzerindeki etkisi, Irak'ın 2003 sonrası ortamını derinden etkiledi. Saddam Hüseyin rejimini çökerten 2003'teki ABD işgalinin ardından ciddi bir güç boşluğu ortaya çıktı ve bu, İran'ın nüfuzunu genişletme fırsatı yarattı. Şii çoğunluğu ve Saddam'ın Sünni ağırlıklı rejimine karşı tarihsel düşmanlığıyla İran, Irak'ın siyasi manzarasını kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirmeye çalıştı. İran, siyasi bağlantılarından yararlanarak ve Şii gruplara destek sağlayarak Şii ağırlıklı bir hükümet kurmayı ve Amerikan nüfuzunu dengelemeyi amaçladı (Alfahham, 2020, s. 48).

Bedir Örgütü ve Asaib Ehl el-Hak gibi İran destekli Şii milislerin yükselişi, işgal sonrası güvenlik ortamının şekillenmesinde önemli bir rol oynadı. Genellikle İran İslam Devrim Muhafızları Birliği (IRGC) tarafından desteklenen bu milisler, İran'ın bölgesel hedeflerini ilerleterek Irak'ın siyasi yapısında önemli bir konum elde etmeye çalıştı. Öte yandan ABD, İran nüfuzunu stratejik çıkarlarına yönelik önemli bir tehdit olarak algılamak, demokratik reformlar, askeri eğitim ve isyanları bastırma çabalarıyla Irak'ı istikrara kavuşturmaya odaklandı (Ardjoune).

Ortaya çıkan güç mücadelesi, zaten mezhepsel ve etnik çizgilerde parçalanmış olan Irak toplumunu önemli ölçüde etkiledi. Saddam Hüseyin rejiminin düşüşü bu bölünmeleri yoğunlaştırdı ve iki ayrı cephenin ortaya çıkmasına yol açtı: İran yanlısı Şii blok ve İran karşıtı Sünni ve Kürt ittifakı. İran'la güçlü bağları olan Şii ağırlıklı hükümet, yeni siyasi yapıdan dışlandığını hisseden Sünni ve Kürt grupların eleştirileriyle karşılaştı.

Bu dışlanma, Saddam rejimi döneminde siyasi açıdan egemen olan Sünni Araplar arasında kızgınlığı ve isyanı körükledi. Bu karmaşık ortamda ilerleyen Kürt gruplar hem ABD hem de İran ile ilişkilerini dengeleyerek, stratejik konumlarını güçlendirirken özerkliklerini de güvence altına almaya çalıştılar (Alfahham, 2020). Mezhepsel ve etnik gerginlikler, İran destekli Şii milislerin faaliyetleriyle daha da şiddetlendi. Bu milisler Sünni isyancılar ve aşırılıkçı gruplarla çatışarak yaygın şiddete ve istikrarsızlığa sebep oldu. Mezhepsel şiddete ve insan hakları ihlallerine karışmaları, parçalanmış siyasi ortamda güvenliği ve yönetimi sürdürmenin zorluklarını ortaya çıkardı. ABD bu milislere

askeri operasyonlarla karşılık verdi ve İran etkisini dengelemek için Sünni ve Kürt gruplarla ittifaklar kurmaya çalıştı. İran-ABD rekabetinin daha geniş bölgesel sonuçları da önemliydi. Irak konusundaki çatışma daha büyük bölgesel güç mücadelelerinin vekili haline geldi.

İran'ın Suriye ve Lübnan da dahil olmak üzere Orta Doğu'daki nüfuzunu genişletme çabaları, ABD'nin Körfez ülkeleri ve İsrail ile ittifaklarını güçlendirmeyi amaçlayan karşı stratejileriyle karşılandı. Bu jeopolitik rekabet Irak'ın iç dinamiklerini daha da karmaşıktırdı ve istikrarsızlığın devam etmesine katkıda bulundu (Ali, 2020, s. 19).

Sonuç olarak, İran-ABD çatışmaları ve bunların Irak toplumu üzerindeki etkileri, Irak'ın 2003 sonrası manzarasını anlamada merkezi bir rol oynadı. Dış etkilerin karşılıklı etkileşimi, mezhepsel bölünmeler ve bölgesel rekabetler, Irak'ın yönetimi ve istikrarı üzerinde kalıcı sonuçlar doğuran karmaşık ve istikrarsız bir durum yarattı. Bölgede uzun vadeli barış ve istikrarın sağlanması için bu iç ve dış faktörlerin ele alınması sorunu devam etmektedir.

Özetle, Irak topraklarındaki İran-ABD çatışmaları ve ardından Irak toplumunun iki cepheye bölünmesi, Irak'ın 2003 sonrası ortamının şekillenmesinde çok önemli rol oynadı. Dış etkilerin, mezhepsel bölünmelerin ve bölgesel rekabetlerin etkileşimi, Irak'ın istikrarı ve yönetimi açısından uzun vadeli sonuçları olan karmaşık ve istikrarsız bir durum yarattı. Bölgede uzun vadeli barış ve istikrar için çabalarken iç bölünmeleri ve dış baskıları ele alma konusunda devam eden zorluk devam etmektedir.

5.5 ABD'nin 2003 Irak'ı İşgalinin Dini, Mezhepsel ve Etnik Bölünmeler Üzerindeki Etkileri

ABD'nin 2003'te Irak'ı işgalinin ülke içindeki dini, mezhepsel ve etnik ayrımlar üzerinde derin ve geniş kapsamlı etkileri oldu. İşgalden önce, Saddam Hüseyin'in yönetimi altındaki Irak, çoğu zaman baskıcı olsa da çeşitli halklar arasında belirli bir derecede istikrarı koruyan güçlü bir merkezi otorite ile karakterize ediliyordu. Sünni Arapların hakimiyetindeki Baas rejimi, otoriter kontrol ve seçici kayırmacılığın birleşimi yoluyla mezhepsel ve etnik gerilimleri bastıran katı bir düzen dayattı. Ancak bu rejimin

ABD liderliğindeki koalisyon tarafından devrilmesi, temeldeki bölünmeleri şiddetlendiren, yaygın çatışmalara ve toplumsal parçalanmaya yol açan zincirleme bir reaksiyonu başlattı (Najjar, 2023, s. 49-51).

İşgalin en önemli etkilerinden biri, Saddam Hüseyin'in Sünni ağırlıklı hükümeti altında siyasi olarak marjinalleştirilmiş olan Şii çoğunluğun güçlenmesiydi. Baas rejiminin devrilmesiyle birlikte, çoğu İran'la güçlü bağları olan Şii siyasi gruplar hızla öne çıktı. Devrilen rejimin bıraktığı güç boşluğu, bu grupların özellikle Şii nüfusun yoğunlaştığı Güney Irak'ta kontrol sahibi olmalarına olanak tanıdı. Güç dinamiklerindeki bu değişim, kendilerini bir anda yeni siyasi düzenin dışında bulan Sünni azınlıkla gerilimin artmasına neden oldu. Sünnilerin kızgınlığı, Geçici Koalisyon Otoritesi tarafından uygulanan ve Saddam yönetimi altında önemli mevkilerde bulunan birçok Sünni'yi fiilen haklarından mahrum bırakan Baasçılıktan arındırma politikalarıyla daha da alevlendi (Kruczek, 2021, s. 83).

İşgalin Kuzey Irak'taki Kürt nüfusu üzerinde de derin etkisi oldu. Uzun süredir daha fazla özerklik arayışında olan Kürtler, Saddam Hüseyin'in devrilmesini Kürdistan bölgesi üzerindeki kontrollerini sağlamlaştırma fırsatı olarak gördü. Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nin kurulması ve Kürt bölgesinin fiili bağımsızlığı işgal sonrası dönemin önemli sonuçlarıydı. Ancak yeni keşfedilen bu özerklik, özellikle Kerkük gibi hem Kürtlerin hem de Arapların tarihi hak iddia ettiği tartışmalı bölgelerde etnik gerilimleri de arttırdı. Bu alanlar üzerindeki kontrol mücadelesi, Irak'ın işgal sonrası durumunu daha da karmaşık hale getiren kalıcı bir çatışma kaynağı oldu.

İşgali takip eden yıllarda mezhepsel şiddet dramatik bir şekilde arttı ve 2006-2007 döneminde zirveye ulaştı. Önemli bir Şii türbesi olan Samarra'daki El Askari Camii'nin 2006 yılında Sünni aşırıiciler tarafından bombalanması, Şii ve Sünni topluluklar arasında misilleme amaçlı bir şiddet dalgasına yol açtı.

Bu dönemde mezhepçi milislerin, ölüm mangalarının ortaya çıkışı ve Bağdat ile diğer şehirlerdeki mahallelerin mezhep çizgisinde ayrılmasıyla kitlesel yer değiştirmeler yaşandı. Şii ve Sünni toplumlar arasındaki şiddet ve güvensizlik, Irak toplumunu bugüne kadar etkilemeye devam eden derin düşmanlıklara yol açtı (Cole, 2006, s. 60).

İşgalin aynı zamanda Hristiyanlar, Ezidiler ve Türkmenler de dahil olmak üzere Irak'taki daha küçük dini ve etnik azınlıklar üzerinde de zararlı bir etkisi oldu. Saddam rejimi altında nispeten barışçıl bir şekilde bir arada yaşayan bu gruplar, işgal sonrası kaosta kendilerini giderek daha savunmasız buldular. Özellikle Hristiyan topluluklar hem aşırı İslamcılarının hem de mezhepçi milislerin zulmüne maruz kaldı ve bu da Hristiyanların Irak'tan önemli miktarlarda göçüne yol açtı. Sincar bölgesinde yoğunlaşan Ezidiler, 2014 yılında IŞİD'in elinde korkunç zulümlere maruz kaldılar. Bu olay, işgalin yol açtığı istikrarsızlaşmanın doğrudan bir sonucuydu (Cole, 2006).

ABD'nin 2003'te Irak'ı işgali yalnızca mevcut siyasi yapıyı parçalamakla kalmadı, aynı zamanda ülkenin toplumsal dokusunu da derinden bozdu. Bunun yarattığı dinsel, mezhepsel ve etnik ayrımlar hâlâ yankı bulmaya devam etmektedir. İşgalden önce Saddam Hüseyin'in otoriter yönetimi baskıcı olsa da, baskı ve stratejik ittifakların birleşimi yoluyla Irak'ın çeşitli toplulukları arasında hassas bir dengeyi koruyordu. Ancak rejimin çöküşü, çeşitli grupların yeni Irak'taki yerlerini çoğunlukla şiddet yoluyla yeniden tanımlamaya çalışmasıyla uzun süredir bastırılan gerilimleri serbest bıraktı (Sommer, 2024, s. 79- 80).

İşgalin en büyük etkilerinden biri güç dinamiklerindeki dramatik değişimdi. Saddam'ın Sünni ağırlıklı Baas rejimi altında uzun süre baskı altında kalan Şii çoğunluk, ABD liderliğindeki koalisyonun desteğiyle hızla siyasi öne çıktı. Ancak bu yeni keşfedilen güç önemli zorlukları da beraberinde getirdi. Birçoğunun İran'la yakın bağları olan Şii liderler, derinden bölünmüş bir ülkeyi yönetmek gibi devasa bir görevle karşı karşıya kaldı. İktidara yükselişleri, Saddam rejiminin omurgasını oluşturan ve şimdi kendilerini dışlanmış bulan Sünni azınlığın şiddetli direnişiyle karşılaştı. Talihlerinin tersine dönmesi kızgınlığı ve düşmanlığı körükledi ve Şii liderliğindeki yeni hükümeti ve onun ABD'li müttefiklerini hedef alan Sünni isyancı grupların oluşmasına yol açtı (Bar, 2005, s. 65).

Kuzey Irak'taki Kürtler de işgal sonrası oluşan güç boşluğundan yararlandı. Saddam Hüseyin'in devrilmesiyle Kürtler, kendi askeri güçleri olan Peşmergelerden oluşan yarı özerk bir hükümet kurarak Kürdistan bölgesi üzerindeki kontrollerini sağlamlaştırmayı başardılar. Bu özerklik Kürtler için uzun süredir aranan bir hedef olsa da aynı zamanda Bağdat'taki merkezi hükümetle, özellikle de Kerkük gibi petrol

açısından zengin tartışmalı bölgeler konusunda gerginlikleri arttırdı. Bu toprak anlaşmazlıkları hem Kürt hem de Arap topluluklarının kontrol için rekabet ettiği bir çatışma noktası haline geldi ve Irak'ın kırılgan birliğini daha da karmaşık hale getirdi (Bar, 2005).

İşgalin ardından patlak veren mezhepsel şiddet, Şii ve Sünni milisler arasındaki acımasız çatışmaların yaşandığı 2006-2007 döneminde doruğa ulaştı. Samarra'daki El-Askari Camii'nin Sünni aşırılık yanlıları tarafından bombalanması, yaygın misilleme şiddetini ateşleyen çok önemli bir andı. Bağdat gibi şehirlerdeki mahalleler, Şii ve Sünni milislerin mezhep temizliğine girişmesi ve insanları dini kimlikleri nedeniyle evlerinden kaçmaya zorlamasıyla savaş alanı haline geldi. Bu şiddet sadece Irak'taki Şii ve Sünni toplumlar arasındaki ayrımı derinleştirmekle kalmadı, aynı zamanda ulusal uzlaşma çabalarını engellemeye devam eden kalıcı yaralar da oluşturdu (Blix, 2015, s. 92-93).

İşgal aynı zamanda Irak'ın daha küçük dini ve etnik azınlıklarını da savunmasız bıraktı. Irak'ta yüzyıllardır varlığını sürdüren Hristiyan topluluklar, aşırı İslamcıların artan zulmüne ve çoğu zaman mezhepsel şiddetin çapraz ateşine maruz kaldı. Birçok Hristiyan ülkeden kaçtı ve bu da Irak'ın Hristiyan nüfusunda önemli bir düşüşe yol açtı. Bir diğer azınlık grubu olan Ezidiler ise kendilerini kafir olarak gören IŞİD'in yıkıcı saldırılarına maruz kaldı. Toplu katliamlar, zorla din değiştirme ve cinsel kölelik de dahil olmak üzere Ezidilere karşı gerçekleştirilen soykırım, işgal sonrası kaosun en trajik sonuçlarından biridir (Cole, 2006, s. 46).

Bu sonuçların yanı sıra, işgalin Irak'ın sosyal uyumu üzerinde uzun vadeli etkileri de oldu. Çatışmanın daha da kötüleştirdiği mezhepsel ve etnik bölünmeler devam etti ve bu da Irak'ın kalıcı istikrara ulaşmasını zorlaştırdı. İşgal sonrası dönemde kurulan ve mezhepsel kotalara dayanan siyasi sistem, çoğu zaman bu bölünmeleri köprülemek yerine güçlendirdi. Bu sistem, tüm Iraklıların ihtiyaçlarını karşılamaya çabalayan, devam eden istikrarsızlığa ve çatışmalara katkıda bulunan parçalanmış bir hükümete yol açtı (Blix, 2015, s. 95).

Dolayısıyla 2003⁹ işgali yalnızca bir diktatörü devirmekle kalmadı, aynı zamanda Irak'ı bir arada tutan kırılgan dengeyi de parçaladı. Bunun sonucunda ortaya çıkan güç mücadeleleri, mezhepsel şiddet ve etnik gerilimler Irak toplumunda derin yaralar bırakarak ülkeyi yeniden inşa etme ve kalıcı barışa ulaşma çabalarını zorlaştırdı. Bu bölünmeler Irak'ın siyasi manzarasını etkilemeye devam ediyor ve geleceği açısından önemli zorluklar yaratıyor. Özetle, ABD'nin 2003'te Irak'ı işgal etmesi ülkenin dini, mezhepsel ve etnik yapısını derinden değiştirdi. Saddam Hüseyin rejiminin devrilmesi mevcut iktidar yapılarını parçalayarak daha önce marjinalleştirilmiş grupların güçlenmesine ve diğerlerinin marjinalleşmesine yol açtı. Ortaya çıkan güç mücadeleleri, mezhepsel şiddet ve etnik çatışmalar, Irak'ta kalıcı bir bölünme ve istikrarsızlık mirası bıraktı ve sonuçları ülkenin geleceğini şekillendirmeye devam etmektedir.

⁹ ABD'nin 2003'te Irak'ı işgalinin ülkedeki dini, mezhepsel ve etnik ayrımlar üzerinde derin ve kalıcı etkileri oldu. İşgal, mevcut Baas rejimini parçaladı, bu da bir iktidar boşluğuna yol açtı ve önceden var olan gerilimleri daha da kötüleştirdi. Saddam Hüseyin döneminde baskın olan Sünni azınlık kendisini marjinalleşmiş halde buldu ve bu da mezhepsel şiddetin artmasına yol açtı. Tersine, daha önce bastırılan Şii çoğunluk siyasi güç kazandı ve bu da güç dinamiklerinde kaymalara yol açtı. Göreceli özerkliğe sahip olan Kürt bölgesi, siyasi ve ekonomik stratejilerini etkileyen daha geniş çaplı istikrarsızlıktan etkilendi. İşgalin ardından çeşitli silahlı grup ve milislerin yükselişi görüldü ve mezhep çatışmaları daha da alevlendi. ABD'nin demokratikleşme ve ulus inşasına yaklaşımı, Irak'ın karmaşık kültürel ve tarihi bağlamını sıklıkla göz ardı ediyordu; bu durum, yetersiz savaş sonrası planlamayla birleşince, Irak toplumunun parçalanmasına katkıda bulundu. Devam eden mezhepsel şiddet, aşırı grupların yükselişi ve ulus inşa etme çabalarındaki zorluklar, işgalin Irak'ın toplumsal dokusu üzerindeki derin ve kalıcı etkisini vurguluyor.

SONUÇ

ABD'nin 2003'te Irak'ı işgal etmesi ve sonrasında yaşananlar, ülkenin siyasi, sosyal ve ekonomik manzarasını temelden değiştirdi ve etnik, mezhepsel ve dini gruplar açısından geniş kapsamlı sonuçlar doğurdu. Bu çalışma, işgalin Irak'taki çeşitli topluluklar arasındaki hassas dengeyi bozarak çok sayıda olumsuz etkiye neden olduğu yönündeki ilk hipotezi doğrulamaktadır. İşgal ile birlikte Şii-Sünni ayrılıkları derinleşti, Kürtler giderek daha özerk hale geldi ve Hristiyanlar, Türkmenler ve Ezidiler gibi azınlıklar zulüm ve ötekileştirmeye karşı karşıya kaldı. İşgal sonrası kaos sadece bu gerilimleri artırmakla kalmadı, aynı zamanda aşırılıkçı grupların ortaya çıkmasına da yol açarak bir şiddet ve istikrarsızlık döngüsü yarattı. İkinci hipotez de bu şekilde doğrulanmaktadır çünkü bugün Irak'taki istikrarsızlık büyük ölçüde ABD'nin empoze ettiği, stratejik ve ekonomik çıkarları Irak toplumunun ihtiyaçları ve yapısından önde tutan düzenden kaynaklanmaktadır. Mezhepçi bir siyasi sistemin uygulamaya konması, Irak devlet kurumlarının dağıtılmasıyla birleşince, bölünme ve çatışma için olgun bir ortam yarattı. Üçüncü hipotez, dış güçlerden ziyade tüm Iraklıların çıkarlarını temel alan bir barış inşası yaklaşımının önemini vurgulamaktadır. Araştırma, birleşik ve kapsayıcı bir yapının Irak'ın toparlanması ve ilerlemesi için hayati önem taşıdığının altını çizmektedir.

ABD'nin 2003 işgalinin gerekçeleri KİS'ler, rejim değişikliği ve demokratikleşme gibi kamuya açıklanan nedenlerin ötesine uzanmaktadır. Irak'ın petrol rezervlerinin güvence altına alınması, Orta Doğu'da nüfuz sahibi olunması ve stratejik çıkarlar bu işgalde önemli bir rol oynadı. İşgalin Irak'ın sosyal yapısı üzerindeki etkisi derindi, bölünmeleri şiddetlendirdi ve daha önce ülkeyi bir arada tutan sosyal uyumu zayıflattı. Demokrasiyi teşvik etme iddialarına rağmen 2003 sonrası kurulan siyasi sistem yolsuzlukla, verimsizlikle ve bölünmeleri köprülemek yerine pekiştiren mezhepçi kota sistemiyle doluydu. Toplumlara çatışmaların patlaması, terörizmin yükselişi, ekonomik çöküş ve yaygın yolsuzluğun izleri işgale ve işgal sırasında uygulanan politikalara kadar uzanabilir.

Irak toplumunun ve siyasi sisteminin geleceği, zorluklar ve olasılıkların karmaşık bir karışımını ihtiva etmektedir. Irak mezhepçilik, etnik bölünmeler, ekonomik

istikrarsızlık ve 2003 işgalinin kalıcı etkilerinin yükünü taşımaya devam etmektedir. Ancak kolektif çabalar kapsayıcılığa, kurumsal yapılanmaya ve uzlaşmaya yönlendirilirse reform ve ilerleme potansiyeli mevcuttur. Mezhepsel kotalara dayanan ve dış müdahalelerle şekillenen mevcut siyasi sistem, yaygın olarak eksik ve işlevsiz olarak değerlendirilmektedir. Bu sistem Irak toplumunun farklı ihtiyaçlarını karşılayacak ve ulusal birliği güçlendirecek mekanizmalardan yoksundur.

Bu sistemi değiştirmek sadece mümkün değil aynı zamanda zorunludur. Mezhepsel çıkarlar yerine liyakat, şeffaflık ve kapsayıcılığı ön planda tutan, yeniden düzenlenmiş bir siyasi çerçeve, daha uyumlu ve etkili bir yönetim yapısı için bir temel sağlayabilir.

Güçlü bir demokratik Irak ancak kurumları güçlendirmeye, hukukun üstünlüğünü teşvik etmeye ve aktif sivil katılımı teşvik etmeye yönelik kapsamlı bir çabayla ortaya çıkabilir. Eğitim, Irak'taki çeşitli topluluklar arasında demokratik değerlerin ve birliğin geliştirilmesinde hayati bir rol oynamaktadır. Vatandaşları bilinçlendirme kampanyaları ve kapsayıcı siyasi katılım yoluyla demokrasiyi güçlendirmek kritik öneme sahiptir. Irak hükümetini rahatsız eden ve halkın güvenini sarsan yolsuzlukla mücadele için şeffaflık ve hesap verebilirliğin uygulanması gerekmektedir. Ayrıca ekonomiyi çeşitlendirmeyi, petrole bağımlılığı azaltmayı ve iş fırsatları yaratmayı amaçlayan ekonomik reformlar sosyal istikrara ve demokratik ilerlemeye katkıda bulunabilir.

Irak'ta toplumlararası çatışmanın üstesinden gelmek hem tarihsel mağduriyetleri hem de günümüzün eşitsizliklerini ele alan çok yönlü bir yaklaşımı gerektirir. Sünniler, Şiiiler, Kürtler, Türkmenler, Ezidiler ve diğer azınlık gruplar arasındaki bölünmeleri gidermek için diyalog ve uzlaşma girişimlerine öncelik verilmelidir. Irak'ın zengin tarihine ve kültürel çeşitliliğine dayanan ortak bir ulusal kimlik inşa etmek, birliği güçlendirebilir ve düşmanlığı azaltabilir. Topluluk liderliğindeki girişimler ve taban örgütleri, anlaşmazlıklarda arabuluculuk yapma ve karşılıklı anlayışı kolaylaştırma konusunda güçlendirilmelidir. Ayrıca, adil kaynak dağıtımının uygulanması ve tüm grupların siyasi ve idari rollerde eşit temsiline sağlanması, ötekileştirilme ve kırgınlık duygularını azaltabilir.

Uluslararası toplumun Irak'ın geleceğinin istikrara kavuşmasında önemli bir rolü vardır. Uluslararası toplum Irak'ta altyapının yeniden inşası, insani krizlerin ele alınması ve yönetim reformlarında uzmanlık sunulması gibi alanlarda destek sağlamalıdır. Ancak sürdürülebilir çözümler sağlamak için bu yardımın Irak'ın egemenliğine saygı gösterilerek ve yerel paydaşlarla iş birliği içinde sunulması gerekmektedir. Uluslararası kuruluşlar ve komşu ülkeler çatışmalara aracılık edebilir, bölgesel iş birliğini teşvik edebilir ve bölünmeleri daha da kötüleştiren dış müdahaleleri engelleyebilir.

Sonuçta Irak'ın geleceği, halkının kendi ulusu için kolektif bir vizyon oluşturma becerisine bağlıdır. Irak, kapsayıcılığı teşvik ederek, demokratik uygulamaları güçlendirerek ve herkes için adalet ve eşitliği sağlayarak, zorlukların üstesinden gelme ve bölgeye model teşkil edecek istikrarlı ve müreffeh bir toplum kurma potansiyeline sahiptir.

Suriye'de son dönemde yaşanan siyasi değişikliklerin, özellikle de Aralık 2024'te Beşar Esad rejiminin devrilmesinin Irak için önemli sonuçlar doğurması muhtemeldir. Suriye'deki güç boşluğu aşırılıkçı gruplara istikrarsızlıktan yararlanma fırsatı yaratmakta ve potansiyel olarak militanların ve silahların Irak'a sınır ötesi hareketlerini artırmaktadır. Bu gelişme, özellikle isyanların ve şiddetin yeniden yaşanabileceği Irak'ın sınır bölgelerinde ciddi güvenlik riskleri yaratmaktadır.

Siyasi açıdan Suriye'deki rejim değişikliği, Irak'taki muhalif gruplara ve azınlıklara daha fazla özerklik veya reform yönünde baskı yapma konusunda ilham verebilir. Bu durum mezhepsel ve etnik gerilimleri artırabilir ve merkezi hükümetin birliği sürdürme becerisini zorlayabilir. Dahası, Suriye'de gelişen güç dinamikleri bölgesel ittifakları değiştirebilir, Irak'ı dış politikasını yeniden değerlendirmeye ve İran, Türkiye ve Suudi Arabistan gibi kilit aktörlerin baskılarıyla başa çıkmaya zorlayabilir.

Ekonomik açıdan Suriye'deki istikrarsızlık, iki ülke arasındaki ticaret yollarını ve ekonomik bağları bozarak Irak'ın özellikle sınır bölgelerindeki pazarlarını etkileme tehlikesi taşımaktadır. Suriye'deki yeniden yapılanma çabaları aynı zamanda uluslararası yardım ve yatırımı Irak'tan uzaklaştırabilir ve Irak'ın kendi toparlanma ve kalkınma çabalarını karmaşık hale getirebilir. İnsani sonuçları da aynı derecede kaygı vericidir. Suriye'den gelebilecek potansiyel bir mülteci akını, Irak'ın zaten sınırlı olan kaynaklarını

ve altyapısını zorlayabilir, toplumsal gerilimleri ve hassas bölgelerdeki kaynaklar üzerindeki rekabeti artırabilir.

Bu zorlukların üstesinden gelmek için Irak'ın proaktif bir strateji benimsemesi gerekmektedir. Sınır güvenliğini güçlendirmek, kapsayıcı yönetimi teşvik etmek ve bölgesel diplomasiye katılmak çok önemli adımlardır. Ek olarak, uluslararası toplumun insani yardım ve barış inşası girişimlerine destek yoluyla bölgeyi istikrara kavuşturmadaki rolü, Suriye'deki siyasi değişikliklerin Irak üzerindeki etkilerinin hafifletilmesi açısından kritik öneme sahip olacaktır. Irak'ın gelecekteki istikrarı ve ilerlemesi, bu bölgesel değişimlere uyum sağlama ve çeşitli nüfusun çıkarlarına öncelik verme becerisine bağlı olacaktır.

KAYNAKÇA

Kitaplar ve Kitap Bölümleri

- Anderson, L., , Stansfield, G. (2014). The Future of Iraq: Dictatorship, Democracy or Division? St. Martin's Press.
- Bahrani, Z. (2024). Iraq: Creative Destruction and Cultural Heritage in the Warscape. In The Routledge Handbook of Heritage Destruction (s. 313–321). Routledge.
- Blix, H. (2015). Inspections or Invasion: Lessons from Iraq. In Lessons from Iraq Routledge.
- Bozo, F. (2016). A History of the Iraq Crisis: France, the United States, and Iraq, 1991–2003. Columbia University Press.
- Dodge, T. (2017). Iraq—from war to a new authoritarianism. Routledge.
- Dodge, T. (2019). The causes of US failure in Iraq. In Survival 49.1. Routledge.
- Dumbrell, J. (2018). The neoconservative roots of the war in Iraq. In Intelligence and National Security Policymaking on Iraq (s. 19-39). Manchester University Press.
- Galbraith, P. W. (2008). Unintended consequences: how war in Iraq strengthened America's enemies. Simon and Schuster.
- Ghanim, D. (2011). Iraq's dysfunctional democracy. Bloomsbury Publishing USA.
- Hill, M. A. (2012). Democracy Promotion and Conflict-Based Reconstruction: The United States , Democratic Consolidation in Bosnia, Afghanistan , Iraq. Routledge.
- Ismael, T. Y., , Ismael, J. S. (2015). Iraq in the twenty-first century: Regime change and the making of a failed state. Routledge.
- Marr, P. (2018). The modern history of Iraq. Routledge.
- Napoleoni, L. (2016). The evolution of terrorist financing since 9/11: How the new generation of jihadists fund themselves. In Terronomics. Routledge.

Pemberton, M., , Hartung, W. D. (2015). *Lessons from Iraq: Avoiding the next war*. Routledge.

Pemberton, M., , Hartung, W. D. (2015). *Lessons from Iraq: Avoiding the next war*. Routledge.

Robinson, P., Goddard, P., Parry, K., Murray, C., , Taylor, P. M. (2016). *British news media, war, and theory in the 2003 invasion of Iraq*. In *Pockets of resistance*. Manchester University Press.

Shaw, M. (2005). *The new Western way of war: Risk-transfer war and its crisis in Iraq*. Polity.

Shaw, M. (2005). *The new Western way of war: Risk-transfer war and its crisis in Iraq*. Polity.

Talbert, M., , Wolfendale, J. (2018). *War crimes: Causes, excuses, and blame*. Oxford University Press, USA.

Talbert, M., , Wolfendale, J. (2018). *War crimes: Causes, excuses, and blame*. Oxford University Press, USA.

Thompson, A. (2015). *Channels of power: The UN Security Council and US statecraft in Iraq*. Cornell University Press.

Ulack, C. (2015). *Demography of race and ethnicity in Iraq*. In *The international handbook of the demography of race and ethnicity*.

Makaleler, Gazete ve Dergiler

Abdulkarem, H. A., , Hasan, A. M. (2024). *Investing in Education and Scientific Research for Growth of Iraq: Exploring the Main Dimensions, Success Factors, and Government Policies*. *Journal of Economics and Administrative Sciences*, 30(141), 406–421.

Akbar, A., , Isakhan, B. (2023). *The Islamic State, Shia religious clerics and the mobilisation of Shia militias in Iraq and Syria*. *Contemporary Politics*.

- Akbaş, A. (2024). Orta doğu'nun yeni demokrasileri: irak'ta siyasi istikrarsızlık (2011–2023). *Doğu Araştırmaları*, 1(29), 1–25.
- Al-Jabbar, S. A. A. A., , Jouda, N. S. (2024). Irak'ta ekonomik yolsuzluğun özel yerel yatırımlar üzerindeki etkisi (2004-2021). *Irak Ekonomik Bilimler Dergisi*, 22(83), 246-256.
- Al-Rawi, A. K. (2013). The US influence in shaping Iraq's sectarian media. *International Communication Gazette*, 75(4).
- Al-Shammari, T. M. H. (2012). Zerdüştlük: İkilik mi, yoksa tevhid mi? *Journal of Education College, Wasit University*, 1(11), 114-121.
- Al-shamary, J. (2024). İran, Iraklı milisler ve bölgesel gerilimler. *Rouya Türkiyyah*, 13(2), 111–128.
- Alfahham, M. B. M. (2020). Review on Sects and Religions in History of Iraq. *International Journal of Islamic Business , Management*, 4(1).
- Ali, M. H. (2020). The identity controversy of religious minorities in Iraq: the crystallization of the Yazidi identity after 2003. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 47(5).
- Ali, M. H. (2022). The Forced Displacement of Ethnic and Religious Minorities in Disputed Areas in Iraq. *AlMuntaqa*, 5(1).
- Ayata, B. (2015). Turkish foreign policy in a changing Arab world: rise and fall of a regional actor? *Journal of European Integration*, 37(1).
- Bar, S. (2005). Sunnis and Shiites--between rapprochement and conflict. *Current Trends in Islamist Ideology*, 2.
- Blix, H. (2005). Weapons of Mass Destruction: the challenges ahead. *India International Centre Quarterly*, 32(1).
- Boyle, M. J. (2009). Bargaining, fear, and denial: Explaining violence against civilians in Iraq 2004–2007. *Terrorism and Political Violence*, 21(2).
- Braut-Hegghammer, M. (2020). Cheater's dilemma: Iraq, weapons of mass destruction, and the path to war. *International Security*, 45(1).

- Butt, A. I. (2019). Why Did the United States Invade Iraq in 2003? *Security Studies*, 28(2).
- Cole, J. (2006). A “Shiite Crescent”? The Regional Impact of the Iraq War. *Current History*, 105(687).
- Cooper, C., , Catchpowle, L. (2009). US imperialism in action: An audit-based appraisal of the Coalition Provisional Authority in Iraq. *Critical Perspectives on Accounting*, 20(6).
- Del Re, E. C. (2015). The Yazidi and the Islamic State, or the Effects of a Middle East Without Minorities on Europe. *Politics and Religion Journal*, 9(2), 269-293.
- Diamond, L. (2005). Building democracy after conflict: Lessons from Iraq. *Journal of Democracy*, 16(1).
- Dieterich, S., Hummel, H., , Marschall, S. (2015). Bringing democracy back in: The democratic peace, parliamentary war powers and European participation in the 2003 Iraq War. *Cooperation and Conflict*, 50(1).
- Dodge, T. (2020). Beyond structure and agency: Rethinking political identities in Iraq after 2003. *Nations and Nationalism*, 26(1).
- Dodge, T., , Mansour, R. (2020). Sectarianization and De-sectarianization in the Struggle for Iraq’s Political Field. *The Review of Faith , International Affairs*, 18(1).
- Duman, L., , Erendor, M. E. (2024). The Implication of Iraq Conflict on the US-Türkiye Strategic Relationshis. *Conflict Studies Quarterly* (46).
- Ezeibe, C. C., , Ogbodo, S. (2015). Political Economy of US Invasion of Iraq. *JL Pol'y , Globalization*, 40.
- Fadıl, M. M. A. C., , Al-Ghafoud, A. M. D. A. A. A. (2024). Irak'ta nüfus artışı ve sürdürülebilir kalkınma üzerindeki etkisi: Population increase and its impact on sustainable development in Iraq. *Diyala İnsani Araştırmalar Dergisi*, 1(100), 59-78.

- Fox, G. H. (2004). The occupation of Iraq. *Geo. J. Int'l L.*, 36.
- Haddad, F. (2016). Shia-centric state-building and Sunni rejection in post 2003 Iraq (Vol. 7). JSTOR.
- Hadžić, F. (2021). Religious and Cultural Violence; The 21st-Century Genocide Against The Yazidis. *Scientific Journal «Philosophy, Economics and Law Review»*, 1(1).
- Hasan, Q. (2016). The impacts of Iraq's invasion on the politics in the Middle East. *International Journal of Social Sciences , Educational Studies*, 3(1).
- Hasoon, F. M., , Jassim, M. A. (2024). Irak'taki Türkmenlerin genel durumu, kökenleri ve konumları açısından tarihi bir çalışma. *Journal Of Babylon Center for Humanities Studies*, 14(1), 2371–2392.
- Hiltermann, J. (2017). The Kurds are right back where they started. *The Atlantic*, 31.
- Isakhan, B., , Gourlay, W. (2022). State-society relations and inter-communal dynamics in conflict: Non-Muslim minorities in post-IS Iraq. *Nations and Nationalism*, 28(4).
- Janabi, W. T. M. (2024). 2005 Anayasası Kapsamında Irak'ta İdari Âdem-i Merkeziyetçiliğin Uygulanması Sorunu. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 10(2), 117–132.
- Jin, Y.-K. (2021). Ethno-religious conflicts and rebuilding the state in Iraq, 2003-2009.
- Karami, H. M. (2017). The Political and Social Roots of Terrorism in Iraq (2003-2017). *Researchers World*, 8(3).
- Khoury, D. R. (2021). Iraq After US Occupation. *Catalyst: A Journal of Theory , Strategy*, 5(2).
- Kruczek, G. J. (2021). Christian (second-order) minorities and the struggle for the homeland: The Assyrian democratic movement in Iraq and the Nineveh Plains protection units. *The Journal of the Middle East and Africa*, 12(1).

- Mikulaschek, C., Pant, S., , Tesfaye, B. (2020). Winning hearts and minds in civil wars: Governance, leadership change, and support for violent groups in Iraq. *American Journal of Political Science*, 64(4).
- Mohammed, H. A. (2022). The Last Genocide against the Yazidi People. *Review of Middle East Studies*, 56(1).
- Movilă, C.-M. (2021). The effects of the Iraq War on the population. *Afastud* 2021.
- Najjar, M. (2023). Religion and Politics in Post-2003 Iraq: The Destruction Caused by the American Invasion Concordia University.
- Nakash, T. (2003). The Shiites and the future of Iraq. *Foreign Aff.*, 82.
- Rached, K., , Bali, A. O. (2019). Post-ISIS Iraq and the Shia Armed Grous. *Central European Journal of International , Security Studies*, 13(1).
- Rohde, A. (2013). Change and continuity in Arab Iraqi education: Sunni and Shi'i discourses in Iraqi textbooks before and after 2003. *Comparative Education Review*, 57(4), 711–734.
- Sanda, P.-A. (2020). The Sunni-Shia conflict and its strategic significance. *Bulletin of "Carol I" National Defence University (EN)(01)*.
- Sassoon, J. (2016). Iraq's political economy post-2003: From transition to corruption. *International Journal of Contemporary Iraqi Studies*, 10(1–2).
- Sayyed, M., Maria, Z. M., Hussein, Z. A., Najam, L. A., Namq, B. F., Wais, T. Y., Mostafa, M. Y. A., , Mansour, H. (2024). Radiological hazard assessment of soil from Kasik oil refinery, Nineveh, Iraq. *Nuclear Engineering and Technology*, 56(11), 4782–4790.
- Shea, N. (2014). *Barbarism 2014: On religious cleansing by Islamists*. World Affairs.
- Simuziya, N. J. (2023). The (il) legality of the Iraq War of 2003: An Analytical Review of the Causes and Justifications for the US-led invasion. *Cogent Social Sciences*, 9(1).
- Sirriyeh, H. (2007). Iraq and the Region Since the War of 2003. *Civil Wars*, 9(1).

Sommer, F. (2024). Islamic and sectarian or secular and nationalist? New classification of Iraqi Shi'a political actors based on ideological anchorage. *British Journal of Middle Eastern Studies*.

Thabbah, I. S., Al_Asadi, A. H. C., , Al_Jassani, L. H. S. (2024). The Economic Role Of Fiscal Policy And Reducing The Phenomenon Of Unemployment And How To Address It (Iraq As A Model). *Educational Administration: Theory and Practice*, 30(4), 967–977.

Whitehead, L. (2009). Losing 'the force'? The 'dark side' of democratization after Iraq. *Democratization*, 16(2).

Yoo, J. (2003). International law and the war in Iraq. *American Journal of International Law*, 97(3), 563–576.

Zunes, S. (2006). The United States in Iraq: The consequences of occupation. *International Journal of Contemporary Iraqi Studies*, 1(1).

Raporlar

Albayati, Z. J., , Albayati, E. (2015). *Turkmens of Iraq: The third ethnic component of Iraq*. Centre for Policy and Research on Turkey.

Dobbins, J. (2009). *Occupying Iraq: A history of the coalition provisional authority* (Vol. 847). Rand Corporation.

Group, I. S. (2022). *The Iraq Study Group Report*. DigiCat.

Koenig, B. C., , Clevenger, A. D. (2020). *Human Security in Northern Iraq: The Yazidi Case Study*. In: Embry-Riddle Aeronautical University. Academia.

Ladier-Fouladi, M. (2022). *Iran-Iraq Relations and Pan-Shia Strategies*.

Pashayev, G. (2024). *Ata Tarzibashi stage in the study of the Iraqi Turkmen dialect*. *Turkology*(1).

Sanford, J. E. (2003). *Iraq's economy: past, present, future*.

Sannes, E. (2022). *The Status of the Yazidis: Eight years on from the ISIS genocide*.

Washington Kurdish Institute.

Shayan, F. (2021). Yazidi Minority in Iraq. Handbook of Contemporary Islam and Muslim Lives.

Sannes, E. (2022). The Status of the Yazidis: Eight years on from the ISIS genocide. Washington Kurdish Institute.

Shayan, F. (2021). Yazidi Minority in Iraq. Handbook of Contemporary Islam and Muslim Lives.

Taneja, s. (2007). Assimilation, Exodus, Eradication: Iraq's minority communities since 2003. Minority Rights Group International London.

Taneja, s. (2007). Assimilation, Exodus, Eradication: Iraq's minority communities since 2003. Minority Rights Group International London.

Uddin, A. E. (2022). Human rights of minorities in Islam: From the perspective of Iraq. İlahiyat Tetkikleri Dergisi(57).

Yousif, B., Morrar, R., , El-Joumayle, O. (2023). Conflict, Institutions, and the Iraqi Economy, 2003–2020. In The Aftermath of the Arab Uprisings. Routledge.

Tezler

Acar, Ö. , Duman, B. (2024). Irak Türkmenleri'nin Türkmen Dilini ve Kültürünü Koruma Çabaları. Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi(15), 1681–1698.

Ahmed, A. A. (2001). Zerdüşt ve Zerdüştlük. Edebiyat ve Sosyal Bilimler Yıllıkları, 21(160).

Alsaedi, R. J. (2024). Retrieving Records of the Population of any Iraqi City Using Mango Database. Valley International Journal Digital Library.

ARDJOUNE, F. Z. The 2003 US War On Iraq: A War On Terrorism Or A War For Oil.

Cole, J. (2003). The Iraqi Shiites. On the history of America's would-be allies.

Boston Review.

Cronin, A. K. (2003). Al Qaeda after the Iraq conflict.

Gutteridge, J. A. (1949). The Geneva Conventions of 1949. Brit. YB Int'l L., 26, 294.

Kavak, A. (2019). Türkmenler ve kürtler arasında alevî-bektâşî geleneği ve başlıca temsilcileri: irak örneği. Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 6(2), 261–277.

Khurshid, Y. S. (2019). Farklı bir inanç zümresi olarak Irak şebekleri Marmara Üniversitesi (Turkey)].

Lalani, M., , International, M. R. G. (2010). Still targeted: Continued persecution of Iraq's minorities. Minority Rights Group International London.

Pashayev, G. (2024). Ata Tarzibashi stage in the study of the Iraqi Turkmen dialect. Turkology(1).

Pichon, E. (2015). Minorities in Iraq-Pushed to the brink of existence.

Sanford, J. E. (2003). Iraq's economy: past, present, future.

Şen, O. E. (2006). Irak'taki Türkmenlerin Irak siyasetine etkileri Marmara Üniversitesi (Turkey)].

Yasin, M. M. F. A. A. (2024). Irak'ın insan güvenliği ve hızlı nüfus artışının zorlukları. Tikrit Siyasi Bilimler Dergisi, 1(34), 393–411.

Yılmaz, E., , Turhan, M. Ç. (2024). 2023 Irak Yerel Seçimleri ve Irak Türkleri.

Yılmaz, S. (2005). Irak Türkmenlerine yapılan katliamlar ve bunun Türk kamuoyuna yansımaları (1924–1959) Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü].

Konferans Bildirileri

Ajeel, F. S., , Kadhim, R. J. (2024). Using Artificial Intelligence to Analyze Population Density in Iraq with Google Earth Engine and QGIS. International Conference On Innovative Computing And Communication.

Al-Shammari, Z. W., Kother, S., Taha, I. A., Hayder, H. E., Hussam, M. A., Hadi, A., Azizan, M., , Rahman, A. (2021). Green micro-grid based on PV/WT hybrid system for remote and rural population in Iraq: A case study. Intelligent Manufacturing and Mechatronics: Proceedings of SympoSIMM 2020.

Serhang, D., , Karim, B. (2024). An overview of education at middle and high schools in Iraq: A summary on the case of mathematics. Proceedings of London International Conferences.